

साहित्यिक

मूलवाटो

अनलाइन ई-पत्रिका

वर्ष: ६

अंक: ११

संस्करण: १

नोभेम्बर: २०२०

डाक्टर नर्स लगायत अग्रपङ्तिमा काम गर्ने सबैलाई धन्यवाद

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ
Global Federation for Nepali Literature (GFNL)

全球尼泊尔文学联合会

www.gfnl.org

"विश्वभरका साहित्यकारहरू एकजुट होऔं, नेपाली साहित्यलाई समृद्ध बनाऔं"

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ

Global Federation for Nepali Literature (GFNL)

विश्व केन्द्रीय कार्य समिति World Central Committee www.gfnl.org
gfnl@ymail.com

सल्लाहकार

श्री कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ (रसिया)
डा. मधु माधुर्य (अमेरीका)

प्रा. डा. भीम खतिवडा (नेपाल)
श्री विश्वासदिप तिगेला (बेलायत)

प्रा. डा. कविता लामा (भारत)
श्री सागर श्रेष्ठ (नेपाल)

अध्यक्ष: सुरेन्द्र लिम्बु 'परदेशी' (भारत)

वरिष्ठ उपाध्यक्ष: डा. लेखनाथ काफ्ले (ताईवान)

उपाध्यक्ष: डेन्जाम साम्पाङ (अमेरीका) साबित्रा लुईटेल घिमिरे (ईजरायल)

महासचिव: सुनिता राई कन्दडवा (ईजरायल)

सचिव: डा. मनमूर्ति भुर्तेल (रसिया)

उपसचिव: भुवन रोका (जापान)

साहित्य संचार संयोजक: रमेश कँडेल (नेपाल)

संगठन सचिव: हरी शिवाकोटी (क्यानाडा)

आर्थिक सचिव: के. बि. पौडेल (नेपाल)

सदस्य

गोविन्द गौतम (रसिया)
लक्ष्मन न्यौपाने (म्यान्मा)
कल्पना पौडेल (नेपाल)
बगाले क्षेत्री (साउदी)

विजय हितान (बेलायत)
आर. एल. श्रमजिवी (वेल्जियम)
दिलिप राई सगर (नेपाल)
नवराज पोखरेल (रुमानिया)
डा. नाज सिंह (रसिया/दिल्ली)

राहुल राई बोगिको (भारत)
मोहनराज खनाल (म्यान्मा)
अमित राई (कुवेत)
ममता तामाङ (भुटान/अमेरिका)

सम्पादकिय

परदेश र नेपाली भाषा

अहिलेसम्म उपलब्ध तथ्य/प्रमाणहरूको आधारमा भाषा उत्पत्ति तथा विकास सम्बन्धि थुप्रै सिद्धान्तहरू वा व्याख्याहरू अगाडि सारिएका छन्। सभ्यताको विकाससंगै भिन्नभिन्नै ठाउँमा बसोबास गर्ने मानवजातिले आ-आफ्नै भाषाको विकास गरे। यसरी उत्पत्ति भएको भाषाले संस्कृति विकासमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको। भाषाले समूह पहिचान र एकताको भावनालाई बढावा दिनुकोसाथै, यसको माध्यमबाट संस्कृति, परम्परा र विश्वास पुस्ताहरूमा हस्तान्तरण हुनुमा टेवा पुग्यो। यसरी मान्छेले बोल्ने भाषा उसको पहिचानसंग जोडीन गयो।

पहरी भाषा समुहबाट उत्पन्न र ब्राह्मी लिपिदेखि विकास भएको देवनागरी वर्णमालामा लेखिने भाषा हो नेपाली भाषा। यसलाई खस भाषा पनि भनिन्छ। यसको उत्पत्ति हालको जुम्ला जिल्लाको सिंजा उपत्यका वरीपरी भएको मानिएको छ। लिखितरूपमा १२औं शताब्दीदेखि नेपाली भाषा प्रयोगमा ल्याइएको इतिहास छ। नेपालीभाषा मुख्यतया नेपाल भारत, भुटान, म्यानमार लगायत नेपालीभाषिहरूको बसोबास हुने संसारका ९० भन्दा बढी देशहरूमा हुन्छ। हाल नेपालीहरू बैदेशिक रोजगारी, अध्ययन, व्यवसाय वा अन्य विविध कारणले संसारभर फैलिन थालेकोले नेपाली भाषाको प्रयोग झनै व्यापक भएको छ।

बहूदो विश्वब्यापीकरण संगै नेपालीले विश्वको सबैजसो कुनामा पाइला टेकिसके। पढाईको सिलसिलामा होस् वा रोजगारीको कारण, विमानस्थलबाट टीका, माला वा खादा लगाई आफन्तहरूले बिदाई गरेका अनुहारहरू वर्षौं स्वदेश नफर्केका तथ्यहरू प्रशस्तै छन्। हो यस्तै नेपालीहरूमा भाषाको महत्त्व अझ धेरै हुने गरेकोछ जो परदेश मै स्थापित भएर नयाँ पुस्ता समेत जन्माएका छन्। तिनीहरू मार्फत पितृभूमिको संस्कारको निरन्तरताको लागि भाषाले जत्ती अरु कुनै पनि कुराले नै मद्दत गर्न सक्दैन। नेपाली संस्कार विश्व सामु चिनाउन, हाम्रो छुट्टै पहिचान बनाउन र देशदेखि टाढा भएपनि आफ्नोपन र आत्मीय भाव जोगाई राख्न प्रवासी नेपालीहरूमा नेपाली भाषाको महत्त्व झनै बढेको छ। परदेशमा उन्नत आर्थिक अवस्था, बिकशित समाज हुन्छ तर आफ्नोपन भने आफ्नै मातृभूमिसंग गाँसिएका तत्वहरूको सामीप्यताले मात्र प्रदान गर्न सक्छ। आमाको मर्मस्पर्शि हत्केलाको आभास अन्त कतै मिल्न सक्ला र ? हो यस्तै हो नेपाली भाषा, कला संस्कृति र रितिरिवाज पनि। तपाईं न्यूयोर्क, आम्स्ट्रडाम वा कोपनहेगनको कुनै बाटो, चोक वा गल्लिमा हिडिरहदा नजिकै कोहि नेपाली बोलेको सुन्नु भयो भने वा कसैले नेपाली टोपी लगाएको देख्नु भयो भने तपाईंमा कस्तो भावना उत्पन्न होला ? पक्कै पनि त्यो आफ्नोपन मिसिएको न्यानोभाव हुनेछ।

यति महत्त्वपूर्ण मातृभूमि, पितृभूमिसंग सामीप्य राख्ने नेपाली भाषालाई जोगाई राख्न अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा भाषा-साहित्य सम्बन्धि धेरै कार्यक्रमहरू गर्न सकिन्छ। विश्वका प्रख्यात साहित्यकारहरूसंग सहकार्य गरेर नेपाली भाषाको अन्तर्राष्ट्रियकरण गर्न सकिन्छ। देश बिदेशमा आफ्नो मौलिक पहिचान बनाउन, बचाउन र पुर्वीय संस्कृती, दर्शन र सभ्यताको प्रबर्द्धन गर्न नेपाली भाषाको संरक्षण अति नै आवश्यक छ। यो जिम्मेवारी उठाउन सबै प्रवासी नेपालीहरूले सकारात्मक प्रयास गरे नेपाल र नेपालीभाषि तथा नेपाललाई पनि ठुलो मद्दत हुनेछ।

जय नेपाली साहित्य !

जय विश्व नेपाली साहित्य महासंघ

विश्व नेपाली साहित्य महासंघ मूलबाटो अनलाईन ई-पत्रिका वर्ष: ६ अंक: ११ संस्करण: १ नोभेम्बर २०२० सम्पादकिय

विश्व नेपाली साहित्य महासंघ
Global Federation for Nepali Literature (GFNL)

全球尼泊尔文学联合会

www.gfnl.org

बिषयसूची

क्र. सं.	शीर्षक	स्रष्टा	पृष्ठ
कविता/ गजल/मुक्तक/हाइकु			
१	धनबीर काकाको निम्छरो सपना	सुरेन्द्र लिम्बू परदेशी	२
२	मलाई अचेल तिमी मन पढैन	भुवन रोका "मित्रजी"	३
३	गजल	सावित्रा लुईटेल घिमिरे	४
४	रित्तो जिन्दगी	सुनिता राई कन्दड्वा	५
५	साउनको रात	डा. मन मुर्ति भुर्तेल	६
६	लकडाउन, भोकोपेट र नेताको आश्वासन	सिन्धु पौडेल गौतम	७
७	चिट्टी	कल्पना पौडेल	८
८	जब म सानो थिएँ	मोहनराज खँदाल	९
९	अप्पन सुन्दर देश	करुणा झा	१०
१०	डेन्जर जोनमा मान्छेहरू	गणेश खड्का	११
११	हाइकु	कपिल अधिकारी	१३
१२	म चैं के	मनोज लुईटेल	१३
१३	एउटा अपरिचित अनुहार	डा. नाज सिंह	१४
कथा			
१	खरो र दरोको मिलन	दया शाक्य	१६
२	सेवा	सुधीर ख्वबि	१८
३	लकडाउन, हजुरआमा र क्वाटी	सलिना महर्जन	१९
४	परावृत्ति	लेखनाथ काफ्ले	२२
समिक्षा			
१	कविताका रङ्गभिन्न गोतामेका कविताहरू: कृष्णचुडा लाली गुराँस तालगाछ र धुप्पीका रूखहरू	सुकराज दियाली	२४
२	पहाडबुढो-को कविताभिन्न आवेगका समीकरण	शशी लुमुम्बू	३०
३	कथाको मौलिक ढाँचा, रचनागर्भ र 'मिश्रण' कथा	नन्दलाल आचार्य	३५
४	सामाजिक शल्यक्रियामा 'गरुराहा' उपन्यास	लक्ष्मी रिजाल	४६

बिचार / मन्थन

१	डायस्पोरा साहित्य र चिन्तन	दया शाक्य	५२
---	----------------------------	-----------	----

पर्यटन आलेख

१	देवहृदका शालिग्रामको पर्यटकीय महत्त्व	डा. कुलराज चालिसे र डा. रामचन्द्र बराल	५५
२	गोर्खाको इतिहास बोकेको नागरी-गढी	सुकराज दियाली	६०
३	प्रशिद्ध पर्यटकिय स्थल पाथीभरा	सुरेन उप्रेती	६४

साहित्यिक गतिबिधिहरू

१	विनेसाम भारत शाखाद्वारा भाषा दिवस पालन	७१
२	विनेसामले मनायो १५५ औँ मोतिजयन्ती	७३
३	बिबिनेसाम भारतमा इजाहाडमा स्मृति कार्यक्रम	७७
४	विनेसाम रसिया शाखाले मनायो २०७औँ भानु जयन्ती	७८
५	विनेसाम म्यान्माद्वारा भानु जयन्ती पालन	७९
६	विनेसाम इजरायल शाखाले २०७औँ भानु जयन्ती मनायो	८०
७	वेवीनार'मा भानुजयन्ती, विश्वभरका सर्जक एकै ठाउँमा	८१
८	विनेसामको नेपाल शाखाले मनायो भानु जयन्ती	८२
९	१०औँ वार्षिकोत्सव तथा २०७ औँ भानु जयन्ती	८२
१०	लक डाउनमा बत्ती निभाई अध्यारोमा जुर्मुराए स्रष्टाहरू	८५
११	विनेसाम म्यान्मा शाखाद्वारा विश्व कविता दिवस पालन	८६
१२	विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ थाइल्याण्ड शाखा गठन	८६
१३	रूसी भाषामा 'नेपालका पुराकथा र किम्बदन्ती' ग्रन्थको लोकार्पण	८७
१४	रूसमा 'हिमालय तथा तिब्बत अनुसन्धाता संघ' गठन	९०
१५	मस्कोमा स्वागत-सम्मान, पुस्तक लोकार्पण तथा मिलन समारोह	९२
१६	रूसी नवयुवती आनास्तासिया लोङ्किनालाई बौद्धदर्शनमा विद्यावारिधिको उपाधि प्रदान	९४
१७	रूसका प्रादेशिक साहित्यकर्मीहरूको वृहत् सम्मेलन	९६
१८	महत्तर सदस्य असीत राईको लघु वृत्तचित्र उद्घाटन	९९

कविता, गजल मुक्तक, हाइकू

१. धनवीर काकाको निम्छरो सपना

सुरेन्द्र लिम्बू परदेशी, भारत

मिर्मिरे नखस्दै यो धर्तीमा
धनवीर काका आज पनि बाटो लाग्यो
त्यो वजनले चुइँकिने साहुको भारी
दुई दिनमा पुर्याउने उसको योजना छ ।

विहानीको कुमारीत्वभरि
पोखेर केही थोपा शितको बैँस
त्यो कलिलो घाम
अहिले मध्यान्ह भएको छ ।

ढाकरभरि जिन्दगी बोकेर
नाम्लोको पीडा निधारको ओरालो बगाउँदै
बिसाउने चौतारीको आशामा
उ हिँडिरहेको छ जीवनको उकालो ।

फलैँचामा ढाकर बिसाएपछि
उ सुसेली मारेर बोलाउँछ शित्तल हावा
अनि भैरुङ्पाती चुम्दै आएको हावासँग
उ साट्छ थकान र सारा दुःखहरू ।

बाटो छोट्याएको छ मोटरले
भरियाको रोजगारी घटाएको छ ट्रक र ट्र्याक्टरले
अर्को साल भिर्कुनासम्म रोड पुग्छे सुनेर
उ आफ्नो पेसा र भविष्यप्रति भयभीत छ ।

छाडिदै छन् जिन्दगीको विकट यात्राहरूमा
बिश्रामका चौतारी र आस्थाका देउरालीहरू
भारीले थिचिएर बाटो जस्तै बाटो बनेका
थाप्लोमाथि नाम्लोका डोबहरू ।

रहर रोपेर बाटोमा पाइलाहरू गनिरहेछ उ
चन्द्रमामा घडेरी किन्ने उसको सपना छैन
मंगलयानमा सयर गर्ने पनि उसको योजना छैन
सन्तानको पेट भर्नु र आङ्ग ढाक्नु मात्रै त्यत्ति हो ।

बेखबर छ उ इलोन मास्कको न्युरालिङ्कसँग
युसाकु माइजावाँको डियरमून प्रोजेक्टसँग
सरकेन रोबिन्सनको आधुनिक शिक्षासँग
ग्लोबल वार्मिंग र घातक भाइरसहरूसँग ।

उसँग छैन आडम्बरको पिरामिड
उ लेख्छैन इश्यामा चोबेर अहम्
उसँग छैन ज्ञानविज्ञानको विपुल उचाई
उ गर्दैन विलासी सपनाको प्रक्षेपण ।
चैते आँधीले उसको झुप्रे घर हल्लाए जस्तै
परिस्थितिले हल्लाई रहन्छ उसको बाँच्ने सपना
मान्छे जस्तै उ र सपना जस्तै उसको सपना
साँच्चै धनवीर काकाको कत्ति निम्छरो सपना !!

२. मलाई अचेल तिमी मन पर्दैन

भुवन रोका "मित्रजी"

टोकियो, जापान

तिमीले कपालमा दुई चुल्ठी बाटेर
गुलावको फूल सिउरियको दिन
याद छ सानु?
पहिलो पल्ट तिमीलाई भेटेको थिएँ
तिम्रो सुन्दरता अनि
मनमा निस्वार्थ प्रित देखेको थिएँ
त्यहि बेलुका
तिम्रो नाममा प्रेम पत्र लेखेको थिएँ ।

तिमीले रातो सारी लगाएको
नाडीभरी रातो चुरा बजाएको
रातो पोते गालाभरी चम्काएको
रातो सिन्दुर अचाएको
कत्ति राम्ररी बेहुली भनेर जिस्क्याउदा
घुम्टो भित्र शिर झुकाई लजाएको
याद होला नी सानु?
त्यहि दिन भित्रिएकी थियौ
मेरो आँगनमा
मेरो जिवनमा ।

तिम्रो रातो ओठको रातो जोवन
तिमीले छोएर
फुलेको रातो फूलको बधन

तिम्रै साथले
चलेको मेरो रातो मुटुको धडकन
तिम्रो मुस्कानले
हासेको साँझ र बिहानको रातो गगन
तिम्रो सास संगै
होलीमा बहने रंगीन पवन
मलाई रंगहरु मन पर्छ
मलाई रंगहरुमा सजीएकी
तिमी मन पर्छ ।

तर अचेल तिमीलाई रङ्ग मन पर्दैन
वा
रङ्गले तिमीलाई मन पराउदैन
तिम्रो रङ्गहीन मुहार
रङ्गहीन सिउदो र निधार
रङ्गहीन सारी
रङ्गहीन तिम्रो फूलबारी
रङ्गहीन अश्रु-धारा
तिम्रो संसारका रङ्गहीन जुन र तारा
मलाई रङ्गहीन मनै पर्दैन
त्यसैले, मलाई अचेल तिमी मन पर्दैन ।

म तिमीलाई फेरी रङ्ग छर्न खोज्छुँ
तिमी सम्म पुग्दैन क्या रे
म बोलाएँ भन्न खोज्छुँ
तिमी सुन्दैनौ क्या रे
म छोएँ बोलाउछुँ
तिमी महसुस गर्दैनौ क्या रे

म हेरिरहन्छु
 तिम्रो रङ्गहीन एकलो जिवन
 तिमी त मलाई देख्दैनौ क्या रे
 किन तिम्रो सिउदो खाली?
 किन रातो सारी किनीनौ यसपाली?
 किन छैन हातमा रातो टिकाको थाली?
 किन छर्दिनौ होलीको पानीमा रंग हाली?
 मलाई रङ्गहीन मनै पढैन
 त्यसैले, मलाई अचेल तिमी मन पढैन ।

छोड त्यो सतिको कुरा
 फेरी लगाउ रातो टिका र चुरा
 के नै छ यी रङ्गहरूको कसुर
 फेरी अचाउ सिउदोमा रातो सिन्दुर
 तिमीलाई सधै रङ्गिन देख्न चाहन्छु
 दुरबाटै भएपनि
 फेरी तिमीलाई मन पराउन चाहन्छु ।

३. गजल

सावित्रा लुइँटेल घिमिरे, इजरायल

कष्टमा छिन् मातृभूमि अब मल्हम चाहिएको छ
 बम, बारूद, बन्दुक होइन कलम चाहिएको छ ।

हामीलाई गुनासो होइन सरकार कसको हो भन्ने
 देशको उन्नति गर्न सिर्जना र उद्यम चाहिएको छ ।

भोको पेट भरिदो रहेनछ चिल्ला भाषणहरूले
 गरिब बाँच्न सुहाउँदो घडी हरदम चाहिएको छ ।

सरकार बहुमतको होस् वा अल्पमतको होस्
 कार्ययोजना, नीति, नियम उत्तम चाहिएको छ ।

कति गर्नु प्रदर्शन कति बोक्नु गोला बारूद
 हामीलाई शान्तिको दीर्घ आगम चाहिएको छ ।

४. रिक्तो जिन्दगी

सुनिता राई कन्दङ्वा, इजायल

म आफैँले आफैँलाइ अचेल
 फरक देख्न थालेकोछु
 आँखा यिनै हुन्
 नाक कान र हिमाल मुनिको थुम्को जस्तै
 उभिएको गाला यहि हुन्
 हो, मेरो भन्नू समग्र
 अनुहार यिनै हो
 तर समय त्यहि रहेन ।

सङ्घर्षको मैदानमा
 नित्यकर्महरू दोहोरिने क्रम जारी छ
 बिहानको सूर्योदय, साँझको सुर्यस्थ
 आफ्नो बाटोमा उसैगरी गतिमान छन्
 जुन प्रकृतिको नियममा निहितछ
 दिन हप्ता महिना र वर्षहरू उसैगरी नाघीरहन्छन् मलाई
 बस मेरा कपालका रङ्ग बदलिएका छन्
 अँ अनि अनुहार बताइरहेछ
 उमेरको हिसाबकिताब ।

हर बिहान अनगिन्ती सपनाहरूका साथ बिम्झन्छु
 र हर रात तिनै अधुरा सपनाहरू सिरानी लगाएर निदाउछु

खिसी गर्दै मुस्कुराईदिन्छु नियतिहरू
 जिन्दगीको भारी बोकेर दौडन्छु निदभर
 साँझ फर्कन्छु तिनै ठेगानामा रिक्तोरिक्तो
 रिक्तो जिन्दगी बोकेर
 आँगनमा उभिएको ठुटा धुपी जस्तै बनेकोछु
 सायद कुनैपनी घडी ढल्न सक्छु अब ..
 उठ्ने नसक्नेगरि... ।

५. साउनको रात

डा. मन मुर्ति भुर्तेल, रसिया

साउनको रात, मधुर चन्द्र प्रकाश
 भिजेको मेरो सानो आकाश बोक्दै,
 आउदैछु तन मन धन मिश्रित केहि
 साधना का फुल हरु टिप्दै ।
 आउदै छु दुई नजर र दुई अधरको
 सामिप्यता को प्यास लीई
 अनि बितेका स्वर्णिम पलका याद संगै
 कोमल आलिङ्गन को व्याकुलता लीई ।

नसुत तिमि एकतमास झरीका
 उदास बिरही रातहरुमा,
 आशाका ताराहरुको निशब्द
 सुन्दर गजल गाउनेछु ।

बन्द नगर पर्खाइमा ति
 थकित बोझिल परेलीहरु
 हृदयका सम्पूर्ण पिडा पखाल्दै
 तिम्रो आँखा बाट बग्नेछु ।
 साउनमा कत्ति नडराई बताश संग
 तिमि झ्याल खोलि पखि बस,
 बर्षामा भिज्दै हल्लिएका पात हरुको
 एक मृदु गीत बनेर आउनेछु ।
 तिम्रै झ्याल नेरको बाँसघारी संग
 एउटा बाँसुरी सापटी माग्नेछु,
 आशाले नै त जीवन चल्छ
 जिन्दगीको एक नयाँ धुन बजाउनेछु ।

६. लकडाउन, भोकोपेट र नेताको आश्वासन

सिन्धु पौडेल गौतम, ईजरायल

बन्द कोठाको झ्याल खोलेर नियाल्छु
 चकमन्न बस्ति, सुनसान सडक
 जो, अलिकति आशाको मसिनो त्यान्द्रो बोकेर
 लमतन्न सुतिरहेका छन्
 ज्यालादारी मजदुरका खाली पेटहरु
 आफैँमा प्रश्नको जुलुश बनेर चिच्याइरहेका छन्

भोका पेटहरु अनुनय गरिरहेछन्
 ए नेताज्यू ! के हामी तिम्रा जनता होइनौ र ?
 जो चुनावताका
 ठुलठुला भाषणका झोलामा मिठा सपना बोकेर
 हामीलाई देखाउने तिमीहरु, आज कहाँ छौ ?
 तिम्रा झोले, चम्चे, हनुमान र आसेपासेहरु
 तिम्रै लोली-बोली मिलाउदै आश्वासनको पोको बोकेर
 हामीसँग भोट फकाउन आएकाथिए
 र हाम्रो अमूल्य समय तिम्रो लागि खर्चिन बिन्ती गरेका
 थियौ
 तिमिले मागेको समय पनि हामीले दिएकै हो
 रिक्सा चलाएर हातमा ठेला उठाउदै
 तिम्रो विलासी जीवन चलाइदिन
 हामीले आफ्नो पेट काटेर कर पनि तिरेकै छौं
 अहिले जीवन बन्द कोठाभित्र भोकमारीमा छ
 अब तिम्रो आश्वासनले वाचा पुरा गर्ने बेला

खोइ त आएका हाम्रा झुपडीमा ?
 कस्सम नेताज्यू, भोक लागेकोछ
 यतिबेला कृपा गर
 दया गर दयानिधि
 किनकि, हामी भोकले छट्पटीएका छौं।
 हामी भोको पेट लिएर आर्तानादमा छटपटिदा
 तिम्रो मन रुदैन ?
 हामीलाई मात्र यतिबेला सहयोग गर
 किनकि अहिले विश्व लकडाउनमा छ
 यी भोका पेटले मात्र रोटी मागेको छ।

सत्य होला नेताज्यू, अहिले हामीलाई सहयोग गर
 लकडाउन पछि हामी तिमी लाई सहयोग गर्नेछौं
 फेरि उसैगरी जसरी पहिला गरेका थियौं
 हाम्रो सहयोगबिना त
 तिमी दरवारको सिंहाशनमा कसरी पुग्थ्यौ र ?
 धरोधर्म नेताज्यू, अहिले तिमी रोटी देऊ
 हामी पछि भोट दिउँला
 किनभने तिमिले, चुनावका बेला दिएको आश्वासन पुरा
 गर्न बाँकी नै छ !!!

७. चिट्ठी

कल्पना पौडेल “जिज्ञासु”, नेपाल

यो बिरानो मुलुकबाट
मेरो प्रियतम तिमिललाई

आफ्नै हृदय खाम भित्र
पटाएर पठाएकीछु
यो फगत चिट्ठी मात्र हो भनेर नसोच्नु

यस भित्र मेरा जीवन संड्घर्षका गाथाहरु,
तिम्रो स्नेहमही हातहरुको स्पर्स बिनाका यि पलहरु

अन्धकारमय कालो पर्दा ओडाइएर ज्योति खोसिएका
मेरा आँखाहरु

मेरो सुन्दरता हराइएको कुरूप अनुहार
मिठास खोसिएका सपनाहरु र धैर्य लुटिएको पन
सँगै पठाएकीछु

यो खाम ति पाखा पखेरामा
गला खोले झै खोलनु र अमिलो मन
बनाउदै बिराएका भाका सुसेलनु
तिम्रो आत्मा पग्लिएर रोएछौ भने
आसुँको छिटाले भिजेको चिट्ठी नाङ्गो
शरीरमा च्वास्स पोल्यो भने सान्त्वनाको
पाती दल्ने प्रयास गर्नु अतितलाई न कोट्याउनु

फेरी नमिठो
दुखाइले सताउला विक्षिप्त त्यो तन मन
पग्लिएला खुशी उमंगको सपना बोकेर सुखद

भबिस्यको स्पर्श गर्न गराउन मुटुका दुकदुकी
ति साना लाला बाला छोडेर आर्थिकको जोहो गर्न

बाध्यता र विवसताले हुत्तितै प्रदेसिनुको
झट्का बिजुलीको भन्दा कम कहाँ थियो र ?
बिरानो मुलुकमा

पाते विच्छीले झुक्काएर
स्वभिमानलाई छुँदा दाग लागेर
टट्टाइरहेको यो मन पाकेपछि
पसिना बनेर बगेको यो शरीर
धेरै धन कमाउने सपना पोको पारी
भोको पेट लिएर आफू पौडी खेल्दाको अनुभूति

मिसिएको यो भावनालाई चिठी मात्र नसम्झनु
यो त विदेशिन बाध्य तमाम नेपालीको
जीवन हो कैयौ कर्मठ
महिलाको जिन्दगी हो ।
बाध्यता हो त्याग हो बलिदान हो ।

८. जब म सानो थिएँ

मोहनराज खँदाल, म्यानमार

म सानो थिएँ त्यतिबेला
 सुख दुखको विषयमा अनभिज्ञ
 अज्ञानताको भीडमा उभिएको थिएँ
 विषयहरू झगडाको घर बनेर आउँथे
 समस्याको उलाव(बाढी) बढेर आउँथ्यो
 यातनाका दिन थपिएर आउँथे
 भावनाहरूमा घाउ लागेका हुन्थे
 चाहनाहरूका भाव बढेर आउँथे
 म सानो थिएँ त्यतिबेला।

विद्रोह सपनाबीच उभिनथे
 भावनात्मक विषय पोखिदिन्थे
 जस्तो दिखिन्थ्यो उस्तै वकिदिने दिनचर्यामा
 मन कुँडिने चारैदिशा
 मन थुनिने सधैँभरि
 मद चुहिने त्यसबेला
 दिनहुँ अहंभाका अहंभूमिमा डुब्थे
 म सानो थिएँ त्यतिबेला।

कतिका चित्त दुखे कतिका मुटु
 कति भित्रिए कति बाहिरिए
 कैयौँ क्रान्तिकारी जन्मे
 कैयौँ आशावादी बने
 अनि कोही अवसरवादी बनेका थिए
 म सानो थिएँ त्यतिबेला।

कतिलाई शोकको सागरमा डुबाइयो
 कैयौँ भोग र विलाशमा फसे
 अनि कैयौँ दुर्दिन र दुर्विचारमा रहे
 दुखेका मनहरू कैयौँ रोएको भेटे
 म सानो थिएँ त्यतिखेर ।

९. अप्पन सुन्दर देश

करुणा झा, नेपाल

बसल हिमालय के कोखि में
देश हमर सुन्दरतम् अछि
रमणीय नमनीय तीर्थ बहुतो
सबहक भाव सर्वोत्तम अछि
डेग डेग पर मंदिर
घर-घर राम जानकी बन्दन
सतत् कैल मानव
धर्म ध्वजा अभिनन्दन
एतय जनकपुर धाम देखु
पशुपति के करु दर्शन
हिमालय सुन्दर विशाल
जे अछि धरती के आकर्षण
पोखरा आ एवरेष्ट एतय अछि
मानसरोवर सन पर्यटन

श्रद्धालु सब भरि भरि आबय
भोलेनाथ कऽ आशिष पाबय
शीतल मंद पवन बसात हिमालय क बर्फीला शीत
ग्रीष्म हो चाहे वर्षा
रहैत नेपाल सदा मस्त
एतय लुम्बिनी वाटिका
बुद्ध कऽ जतय शान्ति उपदेश
मुक्तिनाथ जतय भेटल
मोक्षक उत्तम परिवेश
डेग-डेग पोखरि पान मखान
मैथिल मिथिला के अछि शान
मिथिला कऽ संस्कृति अनुपम
जतय बिराजे वेद पुरान
बसैत अछि एतय मैथिली सीता
ई अछि अप्पन सुन्दर देश
जेकरा कियो नई जीता ।

१०. डेन्जर जोनमा मान्छेहरु

गणेश खड्का, फ्रिगेट आइल्याण्ड

आफ्नै कर्मगीतको लय नबुझेर
 बेसूरा बर्बराउँछ मान्छे
 गुनगुनाउनु त थियो जीवनधून
 समाउन नसकेर सूर-ताल
 बेताल खिलखिलाउँदै भौंतारीन्छ मान्छे
 गाउँ-शहर, भीरपाखा, रनबन, चारचौरास, यत्रतत्र,
 सर्वत्र...।
 मान्छे-
 मान्छेहरुकै भिडमा एकलो बनेपछि
 आफ्नै वंश-गोत्रमा अल्पमत खेप्छ
 आफन्तैबाट घात-प्रतिघातको लट्टीले निर्घात कुटिएर
 जिवनसङ्गीतका हरेक अडिशनमा असफलता
 झेलेपछि
 जिन्दगीका प्रत्येक निर्वाचनमा जमानत जफत हुँदा
 आफ्ना प्रशंसकहरुको मन जित्न नसक्दाको परिणाम
 आफ्नै समर्थकहरुको विश्वास गुमाउनुको प्रतिफल
 मान्छेबाटै पराजयोन्मुख हुँदैछन् मान्छेहरु
 मान्छेहरुको मत मान्छेहरुले नै नपाउनु
 घोर विडम्बनाको पराकाष्ठा सहँदै
 आफुलाई अज्ञात भय र सन्त्रासको
 डेन्जर जोनमा जाक्दैछन् मान्छेहरु
 भोली यो जीवन मन्चबाट

आफ्नो प्रखर प्रस्तुति देखाउन नपाइने हेक्कै नराखी ।
 ढङ्ग नपुगेपछि रङ्ग पातलो हुन्छ
 एकदमै पातलो...पातलो
 जब पातलो हुन्छ
 अनि रङ्ग लाग्दैन जीवनमा
 र त, प्रस्तुति फितलो हुन्छ
 कस्तो बेढंगी मान्छे !
 जान्दैन आफैं नाच्न, तर देख्छ आँगन टेढो
 जीवनको गति, यति र लय मिल्दैन
 यदि जीवनधून ठिकसंग बजेन भने
 आफ्नै बगालमा कस्तो अनौठो देखिएको मान्छे
 हाँसको बथानमा बकुल्लो जस्तो
 भेडाको हूलमा बाखा जस्तो
 आफ्नै सीमाको निर्धारण आफैं गर्न नसक्ने
 हिँड्दै-नहिँडी पनि थाकेको
 गन्तव्यहिन यात्री जस्तो
 बाँच्दा-बाँच्दै नि मरिसकेको
 अर्धजिवित जिउँदो लासजस्तो
 फेद काट्न तल्लिन हाँगामाथी बसेर
 जीवन यात्राको मेलोमेसो नै नबुझे
 कस्ता बहुलट्टी मान्छेहरु !
 मान्छेहरु आफ्नो अहमताको
 चर्को भुङ्ग्रोमा सेकिएर सुकुटी बन्दै

आफ्नै आँशु र पसिनाको मदिरापान गर्छन्
 आफ्नै हाड-छालाको सितनसँग,
 जिउन त बरु पशुपन्छी र जीवजन्तुले जानेका
 कमसेकम एकचोटी जन्मेपछि जम्मा एकचोटी मर्छन्
 कथित सर्वश्रेष्ठ प्राणीको हक दावी गर्ने मान्छेहरु
 आफुलाई पुर्ने खाडल आफैं खन्दै
 पटकौं मृत्युवरण गर्न अभ्यस्त छन्
 आफ्नो बस्ति आगो लगाई आफैं जल्नु मान्छेको कर्म
 घर बालेर खरानीको व्यापार गर्नु मान्छेको धर्म
 आफैंले थापेको धोका र घातको एम्बुसमा
 आफैं परेर आफ्नो क्रियापुत्री आफैं बस्ने मान्छे
 आफुले टेकेको धर्ति आफ्नै पदचापको भारले
 भससsssभससsss भासिन थालेको पत्तै पाउँदैनन् ।

जीवनभोगको लालची महासंग्राममा
 उग्र महत्वाकांक्षा र एकलकाटे दम्भले
 शत्रु विनासको समर खेलन लालायित मान्छेहरु
 आफ्नो प्रतिद्वन्दी आफैं
 आफ्नो प्रतिस्पर्धी नि आफैं
 आफ्नो दुश्मन पनि आफैं
 जता हिँड्यो आफैंले खनेको भङ्खालो
 जहाँ टेक्यो आफैंले थापेको धराप
 जेलाई हान्यो आफ्नै खप्पर तारो
 जता गयो आफ्नै छायाँको कंकाल
 आफ्नै इलाकामा आफैं असुरक्षित मान्छेहरु
 कहिले पेन्टागनमा जोखिम मोल्छन्
 कहिले तोराबोरामा खतरा खेप्छन्

कहिले इरान, इराक र अफगानमा भक्कानिन्छन्
 कहिले रुकुम, रोल्पा र टीकापुरमा मुर्छा पर्छन्
 अनि कहिले सिरियामा क्वाँ-क्वाँ डाको छोड्छन्
 आफुलाई जगतको सर्वशक्तिमान् दाबी गर्ने मान्छेहरु
 एउटै अदृश्य शक्ती
 कोरोना भाइरसलाई जित्न आच्चुआच्छु हुन्छन्
 र पनि मान्छेहरु चेतदैनन्
 किनकि मान्छेहरु आफुलाई सबैभन्दा बाठो ठान्छन्
 बरु आफ्नो चिहान आफैं खनेर
 आफ्नो शोकधून आफैं बजाउन
 डेन्जर जोनको अविच्छिन्न यात्रामा
 स्वघोषित मान्छेहरु निस्फिक्री छन् ।

११. हाइकु

कपिल अधिकारी, ताइवान

१

प्रेमिल फूल
छरपस्ट समय
मन दुबिधा

२

गीत संगीत
सदिकाको पहाड
एकाकी रात

३

चर्केको ऐना
बिदेशी सम्मोहन
दर्शनै दशा

४

उमेर दौड
अर्थ अनर्थ मन्त्र
गोधुली साँझ

५

पुस्तक ज्ञानी
म मेरो र मलाई
खग्रास चित्त

१२. म चैं के ?

मनोज लुईटेल, भारत

म हवा
उडी बसुं
तिमी धरा
प्रकृति पनि
म यहाँ
तिमी पनि त्यहीं
म बाँचे
तिमी बाँच्ने
म हाँसे
तिमी हाँस्ने
म रूँदा
तिमी भक्कानो फुटे झैं रूने
मलाई काट्दा
तिमीलाई दुख्ने
म गोक्ते
तिमी तीखी
म यस्तै
तिमी कस्ति न कस्ति ?

१३. एउटा अपरिचित अनुहार

डा. नाज सिंह, रसिया

परिचित परिचितजस्तो
तर अपरिचित
एउटा धमिलो अनुहार
आजकल बारम्बार मेरो सपनीमा आउँछ !

ऊ आउँछ
र चियाउँछ
ऊ आउँछ
र पछ्याउँछ
ऊ आउँछ
र बेस्सरी मलाई झस्काउँछ,
लाग्छ म कुनै ऋणी हुँ उसको !

ऊ आउँछ
र केही सोधेको जस्तो गर्छ
केही भनेको जस्तो गर्छ
फेरि अनुहार बिगारेर
पटकपटक मलाई गिज्याउँछ !

म सुत्न खोज्छु तर ऊ त्रसित पाछै
म निदाउन खोज्छु
तर ऊचाहिं मेरो निद्राबाटै
पटकपटक मलाई ऐँठन पारेर बिउँझाउँछ !

न त ऊ मेरो दुश्मनजस्तै देखिन्छ
न त कुनै साथीसित उसको रूप मिल्छ

कहिल्यै नदेखेको त्यो धमिलो अनुहार
आफन्तमध्ये त पक्कै होइन कोही !

सपनामा ऊ भन्न खोज्दै थियो
केही काम अहाउन खोज्दै थियो
तर... बुझ्न सकिन्न मैले
न त केही चिन्न नै सकें
पछि छटपटाएर ब्युँझेछु आफैं
त्यही धमिलो अनुहारलाई सम्झेर
मेरो मानसपटलमा अनेकौं
सवाल र जवाफको प्रतियोगिताझैं
दोहोरी चलन थालेछ
आखिर को थियो त्यो ?
आखिर के भन्न खोज्दै थियो ?
किन चिनेकोजस्तो
तर कहिल्यै न देखेकोजस्तो फेरि ?
कहिले त लाग्छ
शायद ऊ मेरो कोई शुभचिन्तक हुनुपर्छ
र त जब निष्क्रिय हुन्छु म विचारमा
तब मात्र आउँछ ऊ
मलाई घचघच्याएर चिन्तनमा लैजान्छ
र मेरो कलमको निबलाई प्रेरित गर्छ
जब केही लेख्छु म
फेरि ऊ आफैं कतै जान्छ र हराउँछ
मलाई त लाग्छ 'ऊ'
शिल्पमय जिन्दगीको कलाकार हुनुपर्छ
आगन्तुकका रूपमा सल्लाहकार हुनुपर्छ
पक्कै पनि....
ऊ मेरो नवीनताका सिर्जनाकार हुनु पर्छ
ऊ मेरो भविष्यको रचनाकार हुनु पर्छ ।

कथा

१. खरो र दरोको मिलन

दया शाक्य, अमेरिका

कुरो धेरै पुरानो होइन । एकदिन खरो र दरो व्यक्तिद्वयको मिलन आरेगनको एक साहित्यिक कार्यक्रममा भयो । खरोको खरो प्रस्ताव स्पष्ट पारिसकेपछि दरोले पनि पर्याप्त उत्तर दिन किन पछि पर्थ्यो र ? विषय के पो होला पाठकहरूलाई खुलदुली लाग्न सक्छ, त्यो स्वभाविक नै हो । केहि वर्ष यता गैआनेको जन्म भए देखि सं.रा.अमेरिकामा डायस्पोरिक साहित्यका उदाहरणहरू छयापछयासी दुबो झैं उत्पन्न हुन थालेको छ । यो साहित्यका प्रतिलिपि धेरैले देखे, सुने र पढेको हुनै पर्छ । खरोले नेपाली डायस्पोरा साहित्य एउटा गलत र ढोंग हो भन्दै वकालत गर्दै आएका छन् । खरोको यो कुरा ससम्मान स्विकार गर्नुको सट्टा केही ठुला बडा साहित्यकार भनाउंदाहरूले खरोको कुरा खडेरीमा झैं मिल्काइ रहेको बेला दरोले आफ्नै गतिलो पाराले कुल्चिने गरेको खरो र दरो को मिलनबाट भएको छ । आफू भलो त जगत भलो भनी रहने आजको युग अनुरूप चल्नेहरूको सत्ताको दुरुप्रयोग गरि डायस्पोराको विकल्प हुँदा हुँदै विकल्प नदेखे जस्तो गर्नु साहित्यहरूमा पनि कतै आफ्नो गोरुको बाह्रै टक्का सम्झने गरेको त होइन भन्ने प्रश्न उठ्न सक्छ । डायस्पोरा अपवादलाई प्रचार प्रसार गर्दै आएको मात्र होइन अझै दरिलो बनाउने प्रयास गरेको महसुस हुन्छ । त्यसैले होला शब्द चयनमा किन विवाद भन्न आफु उदारवादी भएर श्रोतासामु सज्जनताको मुखण्डो लगाएर बुझ्न पचाउन खोजेको होला । आफु निकै दरिलो हुं भन्ने मानसिकता देखाउन निकै ठुलो स्वरमा कस्सिएको पाउनु पनि खरो संङ्ग ठूलो स्वरमा बोले जित्न सकिन्छ भन्ने मानसिकता ठानेको होला जस्तो लाग्छ । तर खरो पनि कम छ र त्यस्तै वातावरण सिर्जना गर्न यो लेख लेखेर दरोलाई उत्तर दिन कम्मर कसेको छ ।

उपरोक्त विषयमा यति विघ्न व्यापक प्रचार प्रसार गर्दा पनि निकर्योग निकाएन नसक्नु प्रस्तुत कर्ताले ओझेलमा पार्न जमर्को गरेको त होइन भन्ने महसुस हुन स्वभाविक हो । खरो र दरोको मिलनको मुख्य उद्देश्य पनि यहि हो कि नेपाली साहित्यमा देखा परेका डायस्पोरा अध्याय स्विकार गर्ने कि नगर्ने ? हालको साहित्यमा पुर्वाग्रही भएर डायस्पोराको परिधि बाहिर रहेका साहित्यलाई पनिमिठो बिकाए जस्तै गरी बिकाउन खोजेको देखिन्छ । यो स्विकारोक्ति को विषय हो कि होइन ? दरोले पनि आफु विवादमा नफस्ने फन्को मारेर परोक्षा रूपमा स्विकार गरि आएको महसुस हुनबाट नेपाली साहित्यमा अर्को गलत अध्याय थप्ने हो कि भन्ने शंका उत्पन्न भएको छ । नेपाल बाहिर जे लेखियो त्यही नै डायस्पोरा हो भन्ने

सिद्धान्त तर्कको अनुशरण गर्ने हो भने भविष्यका कर्णधार साहित्यकारहरूले अवस्य मुल्याङ्कन गरी पूर्वजको आलोचना गर्नेछन् ।

दरोको अर्को दरिलो खम्बाको रुपमा पहिले नेपाली त्यसपछि मात्र अन्य जातजाति आउंछ भन्नू हो । यो त सबैले स्विकारोस भन्ने कपोकल्पित धारणा हो । नेपाली एक जबरजस्ती लादिदै आएको भावना हो भन्ने सर्व विदितै छ । यो साहित्यिक मात्र हो र राजनैतिक धराप पनि हो । किनभने लोकतन्त्रमा नस्लवादीय र एकल जातीय भाषा र साहित्यलाई मात्र वढावां दिनु सरासर गलत धारणा हो । सबैको समान अवसर हुनु नितान्त आवश्यक र यसबारे विस्तृत छलफल हुनु पनि नितान्त आवश्यक छ । माओवादि पीडित भई देश छोडेर अन्य मुलकमा जिविकोपार्जन गर्नमा सफल भएकालाई बधाई दिनुपर्ने वातावरण अब छैन । किनभने माओवादी स्वयंम जनमुक्ति आन्दोलनलाई विलय गरेर एकलकाटेमा सामेल भई नामोनिसाना मेटाई सक्दा पनि डायस्पोरा लाई फलिफाप हुने तर्क वितर्क गरेर देश विदेशमा चहारेर बुझ पचाइसकेको मात्र होइन, ठूलो स्वरले तपाई त पापी हो भने ठड्यौलीमा भन्नु को अर्थ नै डायस्पोरा नेपाली साहित्यको अभिन्न अंग बनाउने जमर्को गरेको त होइन भन्ने प्रश्न उठन सक्ने समय आएको छ । लाहुरे, मुगलाने प्रवासी, भारतीय, बिदेशी हुँदाहुँदै अब गैआनेको आविस्कार पछि डायस्पोराको डकार अपच हुने गरी आउन थालेको छ । यो विचारनीय विषय हो । दरोले बाटो बिराए जस्तो छ है । यसमा सबैको ध्यान जावस् र गलत सिद्धान्तको प्रतिपादन साहित्यमा नहोस् ।

२. सेवा (लघुकथा)

सुधीर ख्वबि

'हजूर शुभप्रभात उठिस्यो न'

.....'उहँ न चल्लु न सुत्त दिनु न प्लिज'

'उठ न मेरो राजा' चुप्प चुप्प चुप्प... 'हजुरको दासी प्रेम सेवा गर्न लालायित छे'

राजाले कुरो बुझिहाल्यो । धाराबाट पानी थाप्ने पालो आज । न उठी सुख छैन । खडेरी शुरु भैसकेको छ । पानीको हाहाकार छ ।

'हजूर मेरो राजा कस्तो राम्रो कति काम जानेको । म त अचम्मै हुन्छु हजुरको काम देखेर ।' -पानी भरेर राजा कोठामा आउना साथ मृदुलाले मस्किएर भनी ।

राजाले कुरो बुझिहाल्यो । मुसुक्क हाँसेर कोठा बढार्न थाल्यो । असरल्ल यताउती भएका सामान र लुगाफाटो मिलाएर ठाउँमा राख्न थाल्यो ।

'मेरो राजा ! चिया कतिखेर खाने होला है । मलाई कस्तो तलतल लागिस्क्यो। फेरि हजुरलाई अफिस पनि त जानू छ । खाना पकाउन त हजुर च्याम्पियन कति मीठो पकाउनु हुन्छ । म त अचम्मै हुन्छु । मेरो प्यारो राजा दिउँसोको लागि पनि खाजा पकाइस्यो है । दिनभरी एकलै कोठामा बस्दा नि कस्तो भोक लाग्ने फेरि सिरियल हेर्न थालेपछी केही गर्नु मन नलाग्ने ।' - मृदुलाले कुरा थपी ।

राजाले फेरि पनि केही नबोलिकन आफ्नी प्राण प्यारीको मुहार मुसुक्क हेर्यो ।

साँझतिर दुईहातमा दुईवटा झोलामा भान्साको सामान बोकेर राजा फर्क्यो ।

मृदुला भान्सामा बिहान नभ्याएर छोडेको भाँडाहरु बैशाखिको भरमा उभिएर मस्काइरहेकी थिइन ।

'ल ल ल हेर यसको ताल डाक्टरले आराम गर्नु भनेको होइन ।' - भन्दै राजाले मृदुलालाई भर दिएर कोठामा लगेर बेडमा सुताएर भन्यो - 'हजुर मृदुला जी ! अब हजुर आराम गरिस्यो । सेवक तयार छ हजुरको सेवा गर्न । अब केही दिन त बाँकि छ नि प्लास्टर काट्न ।

मृदुला आँखाभरी सलबलाउन थालेको आँसु हत्केलाले पुछेर राजालाई आफ्नो बाहुपाशमा बाँधेर लिइन ।

३. लकडाउन, हजुरआमा र क्वाटी

सलिना महर्जन, नेपाल

बिहान करिब ८ बजेको कुरा हो, ८५ वर्षको पारिलो उमेरमा पनि मेरी हजुरआमा हाम्रो घर पछाडिको कोसा बारीमा आधा ढल्केको ज्यानले केही टिप्दै हुनुहुन्थ्यो। म भने भर्खरै व्यायाम गरी सकेर कालो चियाको पहिलो सुरुप लिन त्यही बारीमा पुगेको थिएँ। मैले हजुरआमालाई बोलाउँदै सोधें, 'यति बिहानै के टिप्न लाग्नु भयो हजुरआमा?' हजुरआमाले ती खुम्चेका गालाका रेखालाई अझै खुम्चाउँदै म तिर हेर्दै भन्नुभयो, 'भोलि क्वाटी पकाउनको लागि मटरको कोसा, मूलाको फल अनि छयापि टिपेकी। क्वाटि पकाउँदा नभई नहुने भएकोले। अब आजकालका लक्का जवानहरुलाई के थाहा क्वाटि के हो र यसको महत्व के छ। फेरि बारी तिर पनि ढलेको उमेर मात्र देख्न पाईन्छ, उमेर भएकालाई त विदेश लम्किँदैमा फुर्सद छैन।' भोलि नयाँ वर्षको दिन नेवार समुदायमा क्वाटि खाने चलन रहेको मैले झन्डै बिर्सैको थिए। घरमा आमा बिरामी पर्न थालेदखि र बाबाले सिलाई गर्न थाले देखि बारीको माटो हजुरआमाका सुकदै गएका हातगोडामा भर परेका छन्। म पनि चियाको अन्तिम घुट्टी लिई सकेर कापी कलम लिएर आमा तिर गएँ।

कृषि विषयमै स्नातक गरेकी मैले हजुरआमाको विश्वास जित्न सफल थिए। कोही बारी तिर लम्केको देख्ने बित्तिकै घरको जुनसुकै कुनाबाट भएपनि हजुरआमाको गाली सुन्नमा आउनु हाम्रो लागि कुनै नौलो कुरा थिएन। हजुरआमा बडो ध्यान दिएर कलिला मटरका कोसा टिप्दै हुनुहुन्थ्यो, मैले जिज्ञासु अनुहारले सोधें, 'क्वाटी बनाउँदा के के हाल्नु पर्छ हजुरआमा? फेरी क्वाटि त सालको अरु समयमा पनि खाएको याद छ मलाई, कति थरीका क्वाटी खाईन्छ सालभरमा? के ती सबै फरक हुन्?' हजुरआमाले ती मटरका कोसाबाट आफ्नो नजर हटाउँन तयार नभएको मैले थम्याई सकेकी थिएँ तर पनि म तिर एक झलक हेर्दै भन्नुभयो, 'नेवारी समुदायमा क्वाटी वर्षभरि नै विभिन्न दिनमा खाने चलन छ। नेपालीहरुको नयाँ वर्ष, बैशाख १ गतेका दिन बनाईने क्वाटिलाई घेमो क्वाटीको नामले चिनिन्छ। सो क्वाटी चामललाई भुटेर पिप्सी बनाइएको कनिका, मूलाका कलिला फल, मूलाको चाना, छयापी, बकुला, र राम्ररी एक रात अगाडि भिजाएको गोडागुडी जस्तै की चना, केराउ, भटमास, बोडी आदिका दानालाई राम्ररी पकाएर बनाईन्छ। धेरै थोक मिसाएर बनाईने भएको हुनाले यो क्वाटीलाई सो नाम दिईएको हो। नेपाल भाषामा घेमो भन्नाले धेरै थरि मिसिएको बुझिन्छ। असार महिनामा धान रोप्ने गर्दा किरा फट्याङ्गाले टोक्दा, सर्पले टोक्दा विष नलागोस् भनेर यो क्वाटीमा छयापी मिसाईन्छ। छयापीको पातको टुप्पोलाई सर्पको जिब्रो मानिन्छ र यो खानाले सर्पको विष नलामे विश्वास छ।' 'काठमाण्डौंको बसन्तपुर तिर यस क्वाटीलाई खै क्वाटी भनिन्छ। माघ महिनाको श्री पंचमीका दिन आएकी सरस्वती आफ्नो माईती फर्कँदा खुवाउन बनाईएको भनिन्छ क्यारे' सेतै फुलेका कपाल कन्याउँदै हजुरआमाले थप्नुभयो।

हजुरआमाले बारीमा धेरै थरीका तरकारी लगाउनु भएको रहेछ। कहिले काँही मात्र बिदा पाउने हुँदा हजुरआमाको त्यो मिहिनेतलाई नजिकैबाट नियाल्ने मौका पाएकी थिईँ। देशमा लकडाउन भएको अवस्थामा मैले भने हजुरआमाले

हुर्काउनु भएका ती फूल, तरकारीका बोटबिरुवालाई अध्ययन गर्ने मौका पाएको थिएँ। बारी नजिकैको खेतमा दाना लागि सकेका गहुँका बाला तिर हेर्दै हजुरआमा मेरो ध्यान आकर्षण गर्नुहुन्छ, 'यस पालि गहुँमा राम्रो दाना लागेको छ। श्रावण महिनामा जनै पूर्णिमाको दिनमा छवगुली क्वाटी पकाउन यी दाना प्रयोग हुन्छ। गहुँका दानालाई थिचेर; असार महिनामा लगाईएका विभिन्न खालका गेडागुडी; काय अष्टमीका दिन भिजाईएका टुसा पलाएका भटमासलाई पकाएर सो क्वाटी बनाईन्छ। गहुँको दाना प्रयोग हुने भएकोले यस क्वाटी को नाम छवगुली हुन गएको हो। नेपाल भाषामा छव भन्नाले गहुँ, गुली भन्नाले गेडा बुझिन्छ। असार भरि काम गर्दा घामले डढेर कालो भएको अनुहार देख्ने गरी पातलो बनाएर खाने यो क्वाटी सो दिन भ्यागुतालाई पनि खुवाउने चलन छ।' मैले आश्चर्य मान्दै सोधेँ, 'भ्यागुतालाई किन हजुरआमा?' हजुरआमाले उत्तर दिनुभयो, 'ईतिहास पल्टाएर हेर्दा बूढापाखाहरुको भनाई अनुसार भ्यागुताले मनुष्यहरुलाई दुई पटक संकटबाट बचाएको रहेछ। धर्ती माता र ईन्द्र भगवानको द्वन्द्व पर्दा भ्यागुताले धर्ती मातालाई आफ्नो बुद्धिद्वारा जिताएर मानिसको जिवनलाई ईन्द्रको अन्त्यहिन वर्षाबाट बचाएको थियो। अर्को पटक नेवार समुदायमा मनाईने गठेमंगल-गठामुगको दिन निस्केर आफ्नो भोक मेटाउन मान्छेलाई खाने गरेको घण्टासूरबाट भ्यागुताले मानिसलाई बचाएको थियो। चलाखी पूर्वक भ्यागुताले घण्टासूरलाई पोखरीमा डुबाएको थियो।'

हराउँदै गएका चालचलन अनि रीतिथीतीलाई बचाउन हामीले के गर्न सक्छौं? थोरै जनसमुदायमा मात्र यस्ता रीतिथीति संस्कृति सिमित भएका छन्। मेरै टोलमा पनि हजुरआमाको उमेरका बृद्धहरु हातका औँलामा गन्न सकिन्छ। उहाँहरुको जनसंख्या जति कम हुँदै जान्छ हाम्रो समाजबाट यस्ता ज्ञानका कुराहरु त्यत्तिनै पातलिँदै जान्छन्। समयमै उहाँका उमेरका भोगाई, ज्ञान, चालचलन, संस्कृतिलाई संकलन गरी भावी पुस्तामा हस्तान्तरण गर्न पाए संस्कृति संरक्षण गर्न सकिन्थ्यो। हजुरआमाले म टोलाएको देखिराख्नु भएको रहेछ 'कता टोलाकी? अरु दुई प्रकारका क्वाटीका बारेमा जान्न चाहन्छु?' मैले उहाँतिर ध्यान दिँदै भनें, 'हजुरआमा माघे संक्रान्तीका दिनपनि क्वाटी बनाईन्छ हैन? हजुरले भन्न त्यहि क्वाटी भन्न खोज्नुभएको हो?' 'हो तर त्यो भन्दा अगाडी जुगचा क्वाटी खाने गरिन्छ, जुगचाको दिन। भदौ महिनाको कुशे औँसीका दिन बुबाको मुख हेर्ने चलन छ, सो पर्वभन्दा तीन दिन अगाडि विभिन्न गेडागुडीलाई पकाएर यो क्वाटी खाईन्छ', हजुरआमाले जवाफ दिँदै भन्नुभयो।

हजुरआमा बकुलाको ड्याङ्गतिर लाग्नुभयो म पनि पछि लागौं 'माघे संक्रान्तीका दिन भिना मचा पूजा गरिन्छ।' उहाँले बकुलाका कोसा टिप्दै भन्नुभयो, 'भान्जा भान्जीको पूजा। मूलाको चाना, चामललाई भुटेर पिसेर बनाइएको कनिका लाई पकाएर चाकु, घ्यू, अदुवा, तरुलसँगै यो क्वाटी संक्रान्तीको दिन खाईन्छ। माघे संक्रान्ति लाई नेपाल भाषामा घ्यःचाकु सँलु भनिन्छ। त्यसैले यो क्वाटीलाई घ्यःचाकु सँलु क्वाटी पनि भनिन्छ।'

'नेवारी समुदायमा नयाँ शिशुको जन्म भएको चौथौँ दिनमा मचा:बु ब्यङ्केगू चलन छ। नेपाल भाषामा मचा:बु भनेको नयाँ शिशु बुझिन्छ भने ब्यङ्केगू भन्नाले चोख्याउनु बुझिन्छ। सो दिन यो क्वाटी बनाएर शिशुको आमाको साथै छरछिमेकी तथा आफन्तहरुलाई पनि खुवाउँने गरिन्छ। त्यसकारण यसको नाम मचा:बु क्वाटी रहन गयो। नेवारी समुदायका साना केटीहरुलाई गुफा राख्दा-सूर्य दर्शन गराउँदा गुफा निकाल्ने दिन पनि बनाउने चलन छ। नयाँ शिशु लाई

जन्म दिने अवसर नपाएका महिलाहरूले पनि यो क्वाटीको स्वाद लिन पाउन् भनेर यो क्वाटी माघे संक्रान्तिको दिन बनाउने चलन आएको हो । यसलाई इदाईचा क्वाटी पनि भनिन्छ ।’

विश्व भरि नै माहामारीका रूपमा फैलिरहेको कोरोना भाईरसका कारण भएको लकडाउनको समय बिताउन हामी धेरै जसो कम्प्यूटर, ल्यापटप र मोबाईल मै झुन्डिएका छौं । यसले हामीलाई अलछी बनाउने मात्र नभई विभिन्न शारिरिक समस्याहरू पनि निम्त्याउँछ । घरमा बृद्ध बूढाबूढी आमाबुबाहरू हुनुहुन्छ भने उहाँहरू सँग समय बिताउन सकिन्छ । उहाँहरू सँग बसेर हाम्रा हराउँदै गएका रीतिथिती, संस्कृतिका बारे ज्ञान पाउन सकिन्छ । उहाँहरू त ज्ञानको भण्डार हुनुहुने रहेछ, जति प्यास मेटाए पनि प्यास लागिरहने । आफ्नो घरको बारी, कौसीको सदुपयोग गर्दै तरकारी लगाउँदा पनि गज्जब हुन्छ । लकडाउनको बेला धेरै जसोको आमदानी नहुने तर दिनहुँ खानको लागि खर्च हुने भएकोले यसरी आफ्ना हजुरआमा हजुरबुबालाई सोधेर आफ्नै घरमा परिवार सँग मिलेर समयको सदुपयोग पनि हुने, पैसाको बचत पनि हुने फेरी घरबाट निस्कन नपरेर रोग पनि नसर्ने ।

‘जनै पूर्णिमा पछिको चौठौँ दिनमा गाईजात्रा मनाई बाँकी रहेका गेडागुडीलाई पकाएर बनाईएको बसुबासु क्वाटी खाएर खेतबारीमा जाने चलन पहिल्यै देखि चलिआएको रिति हो । तर समय सँगै यो क्वाटी खाने चलन भने हराई सकेको छ ।’ हजुरआमाले दुखी हुँदै भन्नुभयो, ‘तरपनि पुष माघ को जाडोमा क्वाटी खाने चलन भने अझै जिउँदै छ, अष्टमण्डल क्वाटी।’

हजुरआमाले घरकै बारीमा उब्जाउनु भएको मूलाको कलिला फल, मूलाको चाना, छयापी, बकुलाको क्वाटी सम्झिँदै र्याल चुहाउँदै थिए, त्यत्तिकैमा भान्छाबाट आमाको आवाज सुनिन्छ, ‘खाना पस्किसकेँ सेलाउँछ झट्टै आउनुहोस् आमा।’

४. परावृत्ति

लेखनाथ काफ्ले, ताईवान

पहाडपारी असाध्यै सुन्दर भूगोल, ऐतिहासिक, शान्त र स्वर्गीय ठाउँ रहेपनि त्यस्को मुलद्वारमा एउटा अचम्मको गाउँ थियो । शंकी र मुख्रहरूको त्यो बस्तीका बासिन्दाहरूसङ्ग बाहिरी दुनियाँ डराउथ्यो । तिनिहरूको आमदानी त्यही मुलद्वारको प्रवेश शुल्क थियो । शुल्कको कुनै बिधिबिधान थिएन । जति पनि हुनसक्थ्यो । जस्तो पनि हुनसक्थ्यो तर पनि जाने आउने मान्छेको लहर कहिले रोकिन्थ्यो ।

त्यो गाउँमा बाहिरिया कोहि पस्दैनथिए । गाउँ परपरसम्म पनि एउटा भनाई थियो, जस्ले त्यो गाउँको मुखियाको घरभित्र एकपटक पस्छ त्यो अवस्थै एक शंकी र मुख्र बनेर बाहिर निस्कन्छ । हुन पनि त्यस्तै भैरहेको थियो । मुखिया त्यसलाई आफ्नो दैवी प्रताप र शक्ति मान्दथ्यो ।

एकपटक एकजना मान्छेलाई त्यो गाउँ सुधान्न मन लागेछ र त्यो गाउँ पस्यो ।

मुखियाले नयाँ आगन्तुक आएकोले तुरुन्तै सबै गाउँलेलाई चौरमा बोलायो । सबै आए ।

नयाँ पाहुनाले गाउँले हरुलाई फोहोर जतासुकै नफाल्न, खेती-पशुपालन गर्न, फोहोर शब्द नबोल्न, घटोल सफा राख्न, चर्पी बनाउन, धुम्रपान, मद्यपान वा नशा नगर्न आदि आदि अनुरोध गर्यो ।

मुखियाले तुरुन्तै प्रतिबाद गर्यो र भन्यो बिप्रेको मान्छे गाउँ पसेर गाउँले बिगान्न लाग्यो । यसलाई पनि अरुलाई जस्तै सबै मिलेर सुधान्न ।

त्यसपछि त्यो पाहुनालाई सबैले झ्याङ्कुटी पादैँ मुखियाको घरमा हुलिदिए । केहिछिन पछि त पाहुना पनि उनीहरु जस्तै भएर निस्कियो ।

गाउँलेहरू सबै खुसी भए । थप एकजना बिप्रेको मान्छेलाई सुधान्न सकेकोमा उत्सव मनाए । मुखियाले त्यही उत्सवमा घोषण गरे अब छिमेकी गाउँहरूलाई पनि सुधान्न पर्छ ।

मुखियाको आदेश पालन गर्न त्यो गाउँका मान्छेहरु अरु गाउँहरु सुधान्न अभियानमा लागे । त्यसैक्रममा तिनिहरु देशैभरी फैलिए ।

अहिले तिनिहरु केहि केन्द्र तिर त केहि प्रदेश तिर पुगेका छन् र धमाधम देश सुधान्न अभियानमा छन् ।

समीक्षा

१. कविताका रङ्गभिन्न गोतामेका कविताहरू: कृष्णचुड़ा लाली गुराँस तालगाछ र धुप्पीका रूखहरू

सुकराज दियाली, भारत

वीर बहादुर गोतामे उनको वास्तविक नाम भएपनि हामी विकास गोतामे नामले चिन्दछौं। मङ्गपुमा जन्मीएका गोतामे भारतीय नेपाली साहित्यमा विप्लवी कविको रूपमा चिन्हित छन्। उनको साहित्यिक जीवनको थालनी सन् 1965-देखि भएको पाइन्छ। विशेष नाटक क्षेत्रमा उनलाई उसरी चिन्दछौं जसरी कवितामा। उनी प्रगतिशील धारामा आफ्नो साहित्यिक सिर्जनालाई प्रस्तुत गरेका छन् भन्नेप्रमाम सन् 1980मा प्रकाशित कविता सङ्ग्रह 'अनास्था पहाडका गीतहरू', लड। वीरबहादुर लड। (सन् 1988), रगतको रेखाहरू (सन् 1990), विकास गोतामेका कविताहरू (सन्.....) आदि कृतिले दिन्छन्। उनको कविताहरूमा शोषित पीडितमाथि भएका अन्याय र अत्याचारलाई विरोध गरेका, आफ्नो हक र अधिकारमा बोल्ने साहसका अनुभूतिहरूका अभिव्यक्तिहरू पाइन्छ। उनको कविताहरू पढीसक्दा ओठमा झुण्डिने, हृदयमा छयाप्प बसिहाल्ने हुनाले विकास गोतामेका कविताहरू रूचाएर पढीरहेका छन् पाठकहरूले। विशेष मेहनत र परिश्रम गरी खटीखाने श्रमिकको हक र अधिकारमा उनको कविताहरूले चर्को स्वरमा आवाज उठाएका पाइन्छ। त्यसैले विकास गोतामेका कविताहरू पत्र-पत्रिका गाउँ-घरका समाज-घरका, शहर-बजारको गल्लीहरूमा पोस्टरहरूमा कोटेसन गरेर मानिसहरूले आफ्नो हक-अधिकारको निमित्त पोस्टर टाल्छन्। उनका कविताहरू सधैं हामीमाझ बाँचिरहन्छन् जसरी हामी बाँचिरहेका हुन्छौं।

गोतामेका कविताहरूमा राष्ट्रप्रेम, राष्ट्र भावको प्रगाढ़ रूप पाउँछौं। उनको राष्ट्रप्रतिको अघोर प्रेम, आफू जन्मेको, हुर्की बढेको सुनौलो भूमिको मोह देशप्रतिको श्रद्धा भक्ति स्नेह उनको कविताहरूको मूलस्वर हुन्।

म कुटो कोदालोमा यो देश देख्छु

म हँसिया र हलोमा यो देश देख्छु

छातीमा हात राख्छु- ढुकढुकीमा देश भेट्छु

निधारमा हात राख्छु-भाग्यमा म यै देश देख्छु। (मेरो आमा मेरो देश-बाट)

उनको कवितामा समाजप्रति परिमार्जित, उद्गार, समाजको विकास एवं परिमयकरण भावहरू प्रसस्तै पाइन्छ। समाजको स-साना कुरा जसले जीवनमा ठूलो महत्व बोकेका हुन्छन् त्यस्तो कुरालाई कवितामा विषयवस्तु बनाएको पाइन्छ। कर्मि उमेरमा धेरै काम गर्ने साहित्यकारहरूमा गोतामेको पनि नाम लिन सकिन्छ। अच्छा राई रसिक, जीवन थिड, जस्तै अर्का

कवि गोतामे । कम्ति बाँचे सशरीरको रूपमा तर उनी हामीमाझ बाँचिरहन्छन् उनकै (सिर्जनाहरूबाट) सिर्जनात्मक कर्मबाट ।

मद्रासको अपोलो अस्पतालमा तीन महिनासम्म रहेपछि सिकिस्त अवस्थामै सन् 1992-को जनवरी 14-मा कलकताको एस.एस.के.एम. (पि.जी.) अस्पतालमा सारियो त्यतिबेला हार्टको मेजर अपरेशन भइसकेको थियो तर किडनीको अवस्था सुध्रिएला भन्ने आशामा थियो । कलकता घरदेखि नजीक मद्रासभन्दा एकरातको यात्रामा साथी-भाईसित भेटघाट हुने विचारमा कलकतामा उपचार चलिरहेको थियो । यता मड्पुमा तीनजना स-सना नानी (छोरा-छोरी) हरू थिए । एस.एस.के.एम. अस्पतालको बेड नम्बर 13-मा अशक्त शरीर लिएर थरथर काप्टै सकिनसकि कविता लेखिरहे (जीवनको अन्तिम क्षणमा) लेखिएको कविताहरू (मृत्यु हुनु नौदिन अघाडिसम्म) लेखेका कविताहरू हुन्- कृष्णचुडा लाली गुराँस तालगाछ र धुप्पीका रूखहरू । यसैले यो कविताकृति अन्त्यकृति भन्दा भिन्नै अनुभव यो कलमकारलाई बोध भयो । उनको जीवन मृत्युसित लडिरहेको बेलासम्म कविताद्वारा आफ्नो जन्मथलो, कर्मथलो माटोको माया जीवनको नजीकमा रहेर व्यक्त गरेका हुन् भन्ने कुराको स्पष्ट लाली गुराँस र धुप्पीको रूखहरूबाट रहन्छ ।

कृष्णचुडा लाली गुराँस तालगाछ र धुप्पीका रूखहरू

कृष्णचुडा लाली गुराँस ताल गाछ र धुप्पीका रूखहरू-कविता सङ्ग्रह सन् 1992-मा प्रकाशित भएका छन् । जसको प्रकाशन विकल्प प्रकाशन दार्जीलिङले गरेका छन् । यसभित्र मोठ 22 वटा महत्वपूर्ण कविताहरू भिन्ना-भिन्नै शीर्षकमा समावेश गरेको पाइन्छ ।

गोतामेको मृत्यु 1992-मा भएतपनि उनको मृत्युपछि ती कविताहरू पाठकको हातमा परेका हुन् । यसैले यो कविता कृतिको भित्रीपातामा रत्न वान्तवाले श्रद्धाञ्जलीका दुईशब्दमा लेखेका छन्- “समग्र रचनामा शोषणको विरुद्ध अविचलन सङ्घर्ष शोषकवर्गको षड्यन्त्रप्रति सावधानी मुठीभर लुटेराहरूका मानवताको देखावटीको भण्डाफोर साथै मानव जातिको उन्मुक्तिको निमित्त सही आदर्शप्रतिको प्रतिबद्धता अनि स्पष्ट तर काब्यात्मक अनुभूतिको र अभिव्यक्ति अति स्पष्ट प्रकृतिका साधारण तर मार्मिक संवेदनशीलता यसबाट भाग्न पाएका छैनन्” ।

कविले पहाड सम्झीएका छन्-तालगाछ र कृष्णचुडाका फूलहरू देखेर धुप्पीका रूखहरू र लाली गुराँसका फूलहरूबाट अर्थात पहाडको माया, स्नेहलाई लाली गुराँसका फूलहरूबाट प्रकाश पारेका छन् । पहाड र घरको सम्झानालाई कविले धुप्पीका रूखहरू सम्झेर जीवान्त बनाएका छन् । मधेशको गर्मीमा विरानो ठाउँमा यसरी बाँच्नु पर्दा, रहुनुपर्दा उनी मृत्युसित डराएका छैन बरू उनी सम्झन्छन् आफ्नै जन्मथलो र जन्मथलोका धुप्पी रूखहरू जस्तै हरियो जीवनहरू । उनीहरूले बाँच्दा प्राप्त गर्ने समयका प्रतिरोधात्मक कालो समयहरू, अप्ठ्यारो जीवन स्थितिहरू, खिन्नता ओडेका विवशताका व्यवस्थाहरू जसलाई गरीब-दुःखी जीवनले भोगिसकेका छन् । शोषण र दमनमा चेप्टीएर भएपनि जीवन बाँच्नुको नाममा बाँचिरहेका छन् ।

जीवनवोध कविताहरू

जीवनका समान्तर समयहरूलाई कविले शब्दमा टिपेर कविता बुनेका छन् । उनको जीवन नक्सालाई कृष्णचुडा लाली गुराँस तालगाछ र धुप्पीका रूखहरूमा धमिलो रूपमा बिम्ब सिर्जना गरेका छन् । रत्न वान्तवाले उनको कवितामाथि आफ्नो विचार पोखेका छन्-गोतामेको जीवनमा साँचेर राखेका जीवन दर्शन उत्कृष्ट मूल्य आदर्श एवं प्रतिबद्धताहरू नै यस किताब कृष्णचुडा लाली गुराँस तालगाछ र धुप्पीका रूखहरूका कविताहरूमा प्रतिबिम्बित छन् ।

कति गहिरो यन्त्रणाभिन्न पनि मेरो शरीरमा
एउटा अन्तस्फूर्ति आज घरि-घरि जन्मन खोज्छ
केही दिनदेखि अस्पतालको झ्यालबाट देखिने
यो कृष्णचुडाका गुच्छा-गुच्छा फुलहरू
आज मलाई भन्ने लाग्छ । (कृष्णचुडाका फूलहरू र म-बाट)

जीवनको अन्तिम क्षणमा उपचाररहित कलकताको पी.जी. अस्पतालमा सुतिरहेको समयकालमा कविले जीवनलाई यसरी बोध गरेका छन् ।

झ्यालबाट बही आउने
एक मुस्लो गरम हावाले पोलेर जान्छ
मलाई श्वास फेर्न कठिन हुन्छ । (तिमी फर्की आउँदा-बाट)
कविले अन्तमा जीवनलाई जन्म र मृत्युदेखि परसम्मको केही थोक यसरी लिन्छ-
न त नर्कको भय
न त स्वर्गको आस
न त पापाचार र अत्यचार
न त प्रार्थाना र उपसना
कर्मरत जीवन
सत्य जीवन । (हामी धुप्पीका रूखहरू भएर जिउनुपर्छ-बाट)
म अक्षरहरू बनाउँदैछु
म शब्दहरू बनाउँदैछु
जीवनको अर्थ लाग्ने
म वाक्य बनाउँदैछु । (म हतियार बनाउँदैछु-बाट)
कस्तो मोह हो पथवीको
कस्तो माया हो यो मान्छेको ।

जीवनलाई आफ्नै जीवनको पारदर्शक पर्दाबाट हेरिपठाएको ती जीवन उद्धारहरूमा कवितात्मक ध्वनिले रङ्ग सिर्जना गरेको छ । यसर्थ उनी जीवनका पक्षहरूलाई समयको धारमा रेट्दै कविता सिर्जना गर्ने कवि गोतामे कवितामा जीवनवादी पनि रहेको भेटिन्छ ।

जातिबाट पाउने ओत, माटो र जन्मथलोबाट पाउने सुगन्धलाई कविले अन्तरमनबाट बोध गरेका छन् । ओतिएका जीवनलाई आफ्नो समाज, जातीय जमातबाट सार्थक हुने भावलाई प्रकट गरेका छन्-

मलाई फर्काऊ

म हरियो चियाबारीमा बाँच्न चाहन्छु

मलाई बचाऊ

म लाली गुराँसको फूलहरूमा बाँच्न चाहन्छु

मेरो वापसीको तम्तैयार गर

म पहाडी झरनाहरूमा जीउन चाहन्छु । (तिमी फर्की आउँदा-बाट)

अग्लो डाँडा भन्दा अग्लो टाउको उठाई

पहाडको खोंचसम्म हेर्नुपर्छ

साथी

यसै र हामी धुप्पीका रूखहरू भएर जिउनुपर्छ । (हामी धुप्पीका रूखहरू भएर जीउनपर्छ-बाट)

पहाड, धुप्पीका रूख, लाली गुराँस जस्ता शब्दको प्रयोग कवितामा धेरैपल्ट गरेका छन् । यसबाट उनीभित्र पहाडको स्नेह, श्रद्धा आफ्नो जन्मथलो को श्रद्धा प्रगाढरूपमा रहेको बुझिन्छ । धुप्पी प्रतिकात्मक रूपमा कविले पहाडे जीवनशैलीको स्थिति र अनुकूलताप्रतिको अवस्थालाई प्रकाश गरेका छन् । जस्तै दुःख शोषण अत्यचारमा जीवन रमाइलो बाँचिरहने पहाडवासीको सङ्घर्षमय जीवनको सुन्दररूपलाई कविले धुप्पी जस्तै सधैंभरि हरियो रहने स्थितिलाई प्रस्तुत गरेका छन्।

क्रान्तिको भाव

विकास गोतामेका कविताहरूमा विरोध र क्रान्तिका स्वरहरू पाइन्छ । उनको कविताहरूले गरीब, असाहाय निमुखाहरूको पक्षमा बोलेका हुन्छन् । मेहनत खटीखाने जन-जीवनले भोग्नुपरेको पीडा अनियमित समय-स्थिति, अव्यवस्थित राजनैतिक, सामाजिक तत्वको घेरामा परेर दलीत बन्न पुगेको जीवनमा क्रान्तिको गीत गराउने उनको सिर्जनाले पीडितको पक्षमा क्रान्ति स्वरहरू कविताद्वारा प्रेरित गरेका हुन्छन् । शोषण र दमनको विरोधको मैदानमा उत्रिएका कविताहरू गरीब दुःखीको ताक बन्न पुगेका छन् । विकास गोतामेका कविताहरू गाउँ-बस्ती, शहर-बजारदेखि, चियाबारी, सिन्कोनाबारीका श्रमिकहरूको हीतमा बोलीरहने सजीव कविता समाजमा छाइरहेका हुन्छन् । कविता सधैं पाठकको नजीक रहेर बाँचेका छन्-गोतामेका कविताहरू-

झ्यालका चेपचापबाट
 नानी-घामले हत्केला छिराई
 निदाएका आँखाहरू खोल्नुछ
 यसरी निद्रालु आँखाहरू खोल्नुछ । (म हतियार बनाउँदैछु-बाट)
 कृष्णाङ्गहरूका रगत बगाउँदछौ
 बागदादका बाटोभरी
 एउटा प्रलय र परिवर्तन बोकेर आउँछौ
 एउटा सङ्घर्ष र शान्ति बोकेर आउँछौ ।
 आकाश गङ्गाएपछि
 बिजुली चम्केपछि
 तूफानसितै असिना-पानी वर्षीएपछि
 तुँवालो फाटी
 आकाश कति छयाङ्ग उज्यालो हुन्छ ।

राष्ट्रभाव प्रेरित

आफ्नो जन्मथलो आफ्नो जन्मभूमिलाई कविले आमा भनि सम्बोधन गरेका छन् कविताहरूमा । देशको प्राकृति सुन्दररूपलाई, खोला-नाला पहाड समुद्रको सुन्दररूपलाई कवितामा प्रकाश पारेका छन् । देश वा राष्ट्रको निमित्त कर्म गरौं जसले राष्ट्रको उन्नति र विकाशमा थप टेवा पुगोस भन्ने भावलाई कविताद्वारा जनमानसमा फैलाएका छन् । देशको निमित्त त्याग र बलिदान गरौं । यसै सन्दर्भमा रत्न वान्तवाले उनको राष्ट्रभावपक्षलाई केलाउँदै लेखेका अन्तर्राष्ट्रिय, सार्वभौमिकताले तर कतै हाम्रो देशप्रेम र राष्ट्रिय एकतामा आघात परेको हेर्न त्यो अञ्चल, जाति, धर्म भाषाको वैभिन्न्यता देखाएर मौलिकरूपमा देशभित्र विभेद सृष्टि भएको उनी हेर्न चाहदैनन् ।

हेर त त्यो कुतुब मिनार र ताजमहल हाम्रो हो
 त्यो अजन्ता, एल्लोरा
 त्यो कञ्चनजङ्घा हाम्रो हो
 पंजाबको विस्तीर्ण खेतबारी र
 बनारसका मन्दिरहरू
 जामा-मस्जिद र स्वर्ण मन्दिरहरूमा
 ईश्वर तिमी किन भिन्न खोज्छौ ? (पुर्नमिलनको इच्छा-बाट)
 म जान्दछु तिमी सबैको निमित्त
 गाँस, वास र कपास बोकी आउँछौ

यन्त्रपाती र कारखानाहरू बोकी आउँछौ
 खेतहरू बोकी आउँछौ । (एउटा मिठो प्रतीक्षा-बाट)
 व्यूँझ हे महाभारतका अनाम वीर शहीदहरू हो
 हामी उनीहरूका प्रपञ्चमा नपरौं
 हामी उनीहरूका चक्रव्यूहहरू तोडौं
 यो संसारमा
 हामी फेरि शिर उठाउँ । (हामी कुरुक्षेत्रका वीर सैन्यहरू-बाट)
 महाजाल भएर म समुद्रमा अल्झिएँ
 म खेतबारीमा अल्झिएँ
 म छिनो-मार्तोलमा अल्झिएँ । (म अल्झिएँ-बाट)

कवि गोतामेका कवितामा पाइने प्रमुख विशेषतामा राष्ट्रभाव प्रेरित पक्ष बलियो एवं सम्प्रेषणशील रहेको पाइन्छ । कविको हृदयमा फुल्ने फुल हो-कविता । जसको रङ्ग र आकार कविको सिर्जना व्यक्तित्वमा भरपर्छ । रङ्ग र आकार समय, परिसंस्थिति एवं कवि बाँचेका वातावरणमा निर्भर रहेको हुन्छ । कविसित टाँसिएको समाजको चित्रण र कविको जीवनशैलीसित आन्तरिक तौरमा प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्षरूपमा कविताभित्र रङ्ग पसेको हुन्छ । कवि गोतामेको जीवनसित समरेख कविताहरूमा समाज जाति, संस्कृति, रीतिरिवाज, राजनैतिक आभूषणशील समय भेटिन्छ । कविले भोगेको पीडा-दुःख अशान्त आत्मअसन्तुष्टिका भाकाहरू मुख्यरूपमा कविताबाट प्राप्त गर्न सकिन्छ । विशेष उनको प्रगतिशील तथा समाजमा रहेको असमाजिक तत्वको विरोधमा गरीब-दुःखीको अन्तरमनको चेतना, शोषण र दमनको विरोधमा उनको कविताले बोल्नखोजेका क्रान्तिको विचारधारालाई कवितामा सार्वजनिक गरेका छन् । ८०-को दशकमा घटेका घटना पहाडवासीले भोगेका जीवनशैलीलाई कवितामा पोखेका छन् । मृत्यु हुनुभन्दा अघाडि उनले जीवनवोध गरेका पक्षलाई कवितामा सुन्दर प्रकारले प्रस्तुत गरेका छन्-कतिपय कविताहरूमा ।

यस्ता सुन्दर कविता सिर्जना गर्ने कवि भारतीय नेपाली साहित्यले पाएतापनि अल्पायुमा गुमाउनु परेको एउटा घात र क्षति छँदैछ हामीसित । जेहोस कवि विकास गोतामे भारतीय नेपाली साहित्यमा सँधै बाँचिरहन्छ उनका मूल्यावान कृति कृष्णचुडा लाली गुराँस ताल गाछ र धुप्पीका रूखहरू जस्तै ।

२. पहाड़बुढोको कविताभिन्न आवेगका समीकरण-

शशी लुमुम्बू

नेपाली साहित्यमा देश विदेशसित जोड्ने काठमाण्डौको सेतु हो-शशी लुमुम्बू । हामीले लुमुम्बूलाई कवि मात्रै भनी बुझीरहँदा अधुरो र अपुग बन्छ । उनीभिन्न कवि व्यक्तित्वसित अनेकौ व्यक्तित्व जडिएको एउटा सिङ्गोरूपमा हेर्दा पाएको नाम हो शशी लुमुम्बू । उनको खास नाम शशी खड्का भएतापनि उनलाई जनसाधारणले जान्ने । बुझ्ने नाम हो शशी लुमुम्बू । नामै अपठ्यारो, उच्चारणनै साहो । गाहो । गाहो र साहोभिन्न कोमल सुन्दर द्रव्यमान हुन्छ भनी ओखर र बदामबाटै उदाहरण पाईरहेको छौं । उस्तै लुमुम्बू साहोभिन्नको सजिलो नाम हो-काम हो ।

मान्छेभिन्नको मान्छेलाई जान्न र बुझ्न धेरै समय लाग्छ । हामीले सजिलोसित बुझ्न र जान्ने सकेका कुराहरू त्यति महत्त्व रहँदै भन्ने कुराको संकेत हुने विम्बात्मक नाम शशी लुमुम्बू । आफ्नो वास्तविक नाम छोडेर एउटा छुट्टै नाममा पाठकमाझ आएका छन् । जुन नाममा जात थर एवं खलक रूपरङ्ग दर्शान्दैन । समग्र नेपाली भाषा साहित्यको नेपाली मन झल्किन्छ भन्ने उदेश्यमा आजभोलि यस्ता नाम राख्ने चलन बढेर गएको भेटिन्छ । यो एउटा सुन्दर सोंच हो । जुन सोंचले नाममाथिको धारणालाई सजिलो प्रकारले बुझ्ने जान्ने जातिप्रेमीको मन हो भनी अडकल काट्न सकिन्छ । साहित्यमा होस या राजनैतिक शिक्षा, व्यापारमा, आदिमा जात गोष्ठीको (चेपाई) काखी चेपाईदेखि हामी माथि उठेर वा हाम्रो साहित्य माथि उठोस् भन्ने सोंचको संकेत पनि होला । हुन त यस्ता छुट्टै नाम लिएर साहित्य सिर्जना गर्ने साहित्यकारहरू यतातिर पनि अलिकति रहेकै हो-विरेन्द्र कवि, पारिजात, खडकसिंह काँडा उताकोपनि जानिरहेकै छौं । यसैक्रममा शशी लुमुम्बूलाई पाईरहेका छौं । लुमुम्बूको साहित्यिक सेवा मैले सुन्दै आएको थिएँ तर भेट गर्ने अवसर नमिलिरहेको बेला अगस्त महिनाको दोस्रो सातामा नेपालमा भएको अन्तर्राष्ट्रिय साहित्यिक सम्मेलनमा भेट गर्ने समय जुन्यो । उनको उपस्थितिमा तीनको सह-बासमा उनलाई धेरै बुझ्न र जान्न पाइयो । त्यतिबेला आफैलाई भाग्यमानी सम्झें ।

शशी लुमुम्बू को हुन् ? भन्ने साहित्यिक मनलाई-उनी कवि हुन् भनेर सर्वप्रथम बुझ्नुपर्ने हुन्छ । त्यसपछि उनी राम्रा भूमिकाकार पनि हुन् । नव पुस्ताका नेपाली साहित्यको उज्ज्वल तारा पनि हो । उनी असल र दक्षायोग्य सम्पादक पनि हुन् । उनीद्वारा सम्पादित पत्रिकाहरू उत्सव, गोलाई, रहस्यकथा, कलापुञ्ज, विमोचन, सुनौलो स्वर्ग नेपाल आदिलाई लिन सकिन्छ । फुटकररूपमा कविता, कथा निबन्ध, समीक्षा आदि नेपाल र विभिन्न देश-विदेशबाट प्रकाशित हुने पत्र-पत्रिकामा प्रकाशित भइरहेका छन्-आजसम्म ।

दर्जनौ साहित्यिक संघ-संस्थासित जोडिएर विभिन्न प्रकारको साहित्यिक कार्यक्रम गर्ने असल संयोजक पनि हुन् । त्यति मात्रै होइन नेपालसित भारत, बर्मा, अमेरिकाको कुवेत, हङ्कङ, जापान, जर्मनमा बसेर नै साहित्य सिर्जना गर्ने सर्जकलाई

जोडने सेतू पनि हुन् । यसर्थामा उनी साहित्यिक उत्प्रेरक पनि हुन् भनी जानीराख्दा भयो । उनी भोजपुरको याकुमा जन्मीएका भोजपुरी साहित्यको ज्ञाता पनि हुन् ।

नेपाल काठमाण्डौमा शब्द शताब्दी नेपाल साहित्यिक संस्थाको अध्यक्ष पनि हुन् । अब हामी नबुझीकन झ्यापै जानिराख्नु पर्ने कुरा उनी समकालीन कविताको सुन्दर नाम हुन् । शशी लुमुम्बू स्वयंमा एउटा प्रिय विम्ब हुन्, आफै मिथक पनि हुन् । सन्तले बेला-बेलामा सच्चरित्रको सन्देश सुनाए जस्तो कविको नाम हो शशी लुमुम्बू ।

शशी लुमुम्बूका कविताहरू कस्ता छन्-

कवि शशीका कविताहरू अलिक खतरा हुन्छन् पढदा पहिला त अलिक बोरिड सिर्जना गर्ला किनभने कविता ग्रहण गर्ने संवेदनशील मन चाहिन्छ कविता बुझ्नलाई । विम्ब प्रतीकसंग साँठगाँठ गर्ने मन चाहियो अर्थ पछिल्लितिरको पुग्ने साहस र आँट चाहियो । शब्दसित घोटिने ताकत चाहियो भाषासित साउतीमा कुरा गर्ने जागर चाहियो जस्ता कुराले मनमा बलियो बाँध बाँध्नुपर्‍यो । लुमुम्बू जस्तै उच्चारणभित्रको ध्वनितरङ्ग कवितामा खोज्नुपर्‍यो । ओखर जस्तो कठोर कभरलाई फूटाएर नरम कोमल पोषणदायक कविताको रस लिने लुमुम्बूको कवितालाई जिब्रो पड्काई-पड्काई पढीरहला । उनको कविता सिर्जना धर्मितालाई विप्लव ढकालले यसरी दर्शाएका छन्- तपाईंसंग काव्यिक शाक्षरता छैन भने शब्द चेतना पीडालाई आत्मवोध गर्ने अन्तर्दृष्टि छैन भने नयाँ कविताहरूका चुनौतीलाई समना गर्न सक्ने सामर्थ्य छैन भने शशी लुमुम्बूका कविताहरू पढ्ने गल्ती नगर्नुहोस । किनभने उनका कविताहरूले तपाईंको मस्तिष्कलाई अझ एकलो र निरिह तुल्याउने छन् । शशी आफैभित्र एउटा कविता हो-आफैभित्र ।

कारूणाबाट रहस्यमय र पीडायुक्त कविता उनका शब्दहरू रोएको र जीवनबाट कठोर युद्धशालामा साङ्गिनको धारमाथि टेकेर शब्दहरूले आगो ओड्दै हिँडेको एउटा भीषण आत्मसंघर्षलाई नजिक अझ नजिकबाट हेर्नुहोस । शशीभित्र रहेको कवितालाई बुझ्न अप्ठ्यारो र गाह्रो बाटो हिँड्नपर्‍दैन । कवितामा जीवन दर्शनका चकिलो स्वरहरू पाइन्छ । सभ्य भाषामा साधारण विम्बद्वारा कविताको निर्माण भएको पाइन्छ । विम्ब प्रतीकको पारदर्शक अर्थबाट कविताले बोलेका कुराहरू झट्टै नबुझेतापनि गहिरो प्रभाव मस्तिष्कमा रहीरहन्छ ।

काँडा मुस्कुराउने सडकमा

मेरो सपनाहरू खोजीरहेछु (मेरो छात्ती किनार-बाट)

म तिम्रो कुरूप हाँसोको

विपक्षमा उभिएको छु (कोरकोराले डामेर-बाट)

सुस्तरी मेरो चेतनामा

शब्दका तारहरू जोड्यो (समुद्रको मृत्यु-बाट)

वोधीवृक्षको काखमा

ध्यानमग्न बुद्धका आँखाबाट

सातौं दिन विहान

भुर्र उडे सेता परेवाहरू (समकालीन दृष्य-बाट)

कवि लुमुम्बूको कवितामा समकालीन स्वरको प्रखरता पाइन्छ । आजको युगमा छाएको मानव समाजबाट देखापरेको असमीरकणहरू । व्यक्तिवादी जीवनले सिर्जना गरेको वातावरण र परिवेश कवितामा पाइन्छ । सामाजिक राजनैतिक व्यवस्थामा होचिएर, चेप्टिएर बाँच्ने जीवनको शैलीलाई सुन्दर प्रकारले उतारेका छन् ।

कविताकृति पहाडबुढोको अवलोकनः

शशी लुमुम्बूको प्रकाशित पहिलो काव्यकृति पहाडबुढो । शब्द-शताब्दी नेपालका लागि जगतबहादुर वान्तवाद्वारा प्रकाशित कृतिको प्रकाशन सम्वत् वि.स. २०३० रहेको छ । यस काव्यकृतिमा विवेक मुराङ्गको आवरणकालले सुसज्जित छ भने आवरण सज्जा वसन्तराज अज्ञातले गरेका छन् । यस कविताकृतिभित्र मोठ ५८ वटा कविताहरू भिन्ना-भिन्नै शीर्षकमा समावेश रहेको पाइन्छ । ती ५८ वटा कविताहरूका पहिलो कविताको शीर्षक फहाडबुढो नाम दिएका छन् । पहाडबुढो-पहाड र बुढो मिलेर बनिएको अट अमिल्दो अर्थगत् सन्दर्भमा हामी सोचन बाध्य हुन्छौं । पहाड स्थिर युगमा थोरै परिवर्तनको लहर बोक्ने एउटा विम्ब हो । बुढो समयको चेतना हो ।

म पहाडबुढो

टेकेर इन्द्रेणीको लौरो

हिँडिरहेछु काँड काँडको यात्रा

पहाड स्थिर युगौयुग आफ्नै स्थितिमा स्थिर रहने, घाम-पानी, हिउँदो बर्खा सहुँदै अनेकौं प्रकृतिको यातनाहरू झेल्दै सँधै हाँसीरहने जीवान्त उदाहरण हुन् पहाड । पहाड शिरिरिरि हावा-वतासमा थेकिरहनेअवस्था हो । संसारको सुन्दरहरूका प्रतीक हुन् पहाड । बुढो अभावले पाकेका, उमेर पचाएका परिपक्क मानव अवस्था । दुःख-शुखमा आइपरेका अप्ठ्यारा सजिला झेलिसकेका साडीभन्दा ज्यादा घाम खाईसकेका ज्यान ।

ती पहाड र बुढोको संयुक्त शब्दले बनेको पहाडबुढो भनी नयाँ जेनेरेशको अर्थलाई अधिलाउन खोजेका छन् कविले । आजको युगमा समयमा भोग्ने जीवनशैलीका कुरा गरेका छन् कविले । पहाडबुढो-लाई साक्षी राखेर परिवर्तनको लहर प्रस्तुत गरेका छन्-कविले ।

वर्तमान युगमा देखापरेका, भेटेका, बुझेका विषयवस्तुप्रति कविले आफ्नो भाव पोखेका छन् । युगमा नाममा बाँचेका जीवनलाई चित्रण गर्दै कठिन जीवनका स्थिति र समस्याबोधलाई कवितामा यसरी उतारेका छन्-

कहाली लाग्ने भुत्याहा पहरा

बाँदर लड्ने तीनतले भीर

सन्तीबयरको झ्याङ्गमा चैत मध्यान्ह
 समाउदै बाबिया बुट्टा
 थर्थर काप्दै बेनाम भयले
 चढिरहेछ खुरखुर डाँडै-डाँडा
 ताकेर कुनै कुनाली वस्तीमा । (पहाडबुढो-बाट)

यहाँ बेनाम भय, समाउँदै बाबियोको बुट्टा-ले संकेतका जीवनका रङ्गहरू स्थितिसितको समीकरण हो । डाँडै-डाँडा कठिनाइको प्रतीक । हाम्रो जीवनको बचाईको लश्र्यलाई कविले कुनाली बस्ती-मा देखाएका छन् । जीवन कर्मवादी रहनुपर्छ । काम आफै बोलदा फरमूलामा जीवनले समेटेको पोजिटिभ धारणालाई कवितामा प्रस्तुत गरेका छन् । हामी र हाम्रो स्थिति युग सापेक्ष सुगा जस्तो भएका छन् । अझ सुगावादी जीवनप्रति कविले कवितामा भनेका छन्-

भखैँ अज्ञात दिशातर्फ बेगिए
 यही युगका सुत्केरी सुगाहरू
 म पहाडबुढो
 भूँभैँरि खसेका
 सालका मृत पातहरू कुल्च्यो
 सन्याड-सन्याड हिँडिरहे
 बनको कुनै तस्कर जस्तो ।

मृत पातहरू कुल्चदै-हिँडनुको अर्थमा कविले एउटा युगको समय संकेत गरेका छन् ।

जीवनप्रेमको सन्दर्भलाई जोडेर कविले आधुनिक युगमा भईरहेको मानवप्रेमलाई यसरी दर्शाएका छन्-

आध्यात्मिक सपरूड-मार्गबाट निस्केर
 समयलाई चुनौती दिँदै
 महानगरको छातीमा
 एकाविहानै-
 चखेवाका एक युगल जोडीले
 संयुक्त आत्महत्या गरे (अन्तिम दृश्य-बाट)
 ओ आधुनिक युवती
 तिम्रो तरुणी ओठबाट
 विषाक्त मुस्कान पग्लिरहेको
 र, म प्रेमपत्र च्यातेर

यो क्षतिग्रस्त प्रेमपथमा

आतङ्कित उभिरहेछु । (दुर्घटनीपछि-बाट)

देशकालको स्थितिलाई कविले दर्शाउँदै परिमयकरणको उद्घाटनमा भाव अभिव्यञ्जना कवितामा यसरी पस्कीएका छन्-

तेजाबको शराब पिउँदै आधारतमा

दोबाटोमा हिल्लिरहेका छन् बादशाहरू

र, हातमा भोको तरवार नचाउँदै

यतैतिर आईरहेछ मुर्दाहरूको जुलुस

राष्ट्रियभाव तथा देशप्रेमको प्रगाढ़ भाव उनको कविताहरूमा पाइन्छ । प्रकृतिदृष्टिबाट अति सुन्दर देश खोला-नालाले भरिएको दृष्टिबाट देशले ईश्वरीय वरदान भएको देशको उन्नति र विकाशकमा कवितामा यसरी पाउँछौं-अत्यासलाग्दो विहानीको सुरुडमा म घाम फर्काउन निस्किरहेछु-शशी लुलुम्बुको पहाडबुढो सङ्ग्रहमा रहेका कविताहरूमा विभिन्न विम्व र प्रतीकहरूको प्रयोग गरी भाव अभिव्यञ्जना व्यक्त गरेका छन् ।

हिमाल, पहाडको जीवनशैलीमा देखापरेको सामाजिक असमानता सामाजिक कुरीति, सामाजिक शोषण –दमन अन्याय अत्यचारमाथि भाव व्यक्त गरेका छन् । राष्ट्रको उन्नति, विकासमा घाम खोजेका भावहरू कवितामा पोतिएको छ । आर्थिक व्यवस्थामा छोईएको खिन्नताहरू कवितामा पोतेका छन् । राजनैतिक परिच्छेदमा रहेका अव्यवस्थित समयलाई टिपेका छन् । बढो जटिल छन् उनका कविता ग्रहण गर्न भने जस्तै भान भएपनि कवितालाई घोरिएर पढीरहँदा शशी लुलुम्बुको जीवन र उनले बाँचेको समयलाई बुझ्न कठिन परेन । जे होस पहाडबुढोकृतिले कविता लेखनको नयाँ दिशालाई संकेत पनि गरेका छन् । पहाडबुढो कविताकृति नपढ्दा एउटा साह्रै राम्रो कविताकृति पढ्नदेखि वञ्चित रहन्छौं।

३. कथाको मौलिक ढाँचा, रचनागर्भ र 'मिश्रण' कथा

नन्दलाल आचार्य, नेपाल

(कथा लेखनको मौलिक ढाँचा र कथाको रचनागर्भका सम्बन्धमा मेरो वैयक्तिक अवधारणा उदाहरण स्वरूप प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरेको छु । यसबाट कसैलाई थोरै भए पनि प्रभावित पार्न सकेको खण्डमा आफ्नो परिश्रमले सार्थकता पाएको अनुभव गर्दछु ।

रचना विधान— मैले कथा लेखनको विधिविधानलाई पाँच शाखामा बाँड्ने गरेको छु । ती हुन्— प्रदर्शन, उत्तेजक घटना, बढ्दो घटना, चरम सीमा र समाधान !

प्रस्तुत 'मिश्रण' कथामा 'प्रदर्शन'को रूपमा अस्पतालतिर ट्याक्टर हुँदै गएको देखाइएको छ । अनिष्टताको संकेत प्रकृतिले दिइरहेको छ । यहाँ आएको दाजुभाइको फोनवार्ताले रहस्यको पोको खोल्न खोज्दा पाठक मनमा जिज्ञासाको पहाड ठड्याइदिएको छ ।

'उत्तेजक घटना' अन्तर्गत देव र रमिलाको फोनवार्ता र ठट्यौलो व्यवहारले गर्दा आस्थासँगको सम्बन्ध स्खलित भएको देखाइएको छ । आस्था—देव बीचको सुमधुर सम्बन्ध अपरिचित महिलाको उत्पट्याङ्ग बोलीले गर्दा कटुतामा परिणत भएको छ ।

'बढ्दो घटना' अन्तर्गत भने देवलाई आफ्नो आनिबानी सुधार्न चौतर्फी दबाव परेको देखाइएको छ । पतिपत्नी बीचमा सांकेतिक भनाभन चलेको छ । देवको निर्दोष बोली अविश्वासमा परिणत भएको छ । आफन्तजनको टमटमे घोडे दृष्टिकोणबाट आजित भएर ऊ भट्टीमा बह बिसाउन पुग्ने गरेको देखाइएको छ । यसबाट पनि मुक्ति नपाए पछि ऊ 'चरम सीमा' तिर जान वाध्य भएको देखाइएको छ ।

'चरम सीमा' अन्तर्गत आस्था र देव बीच विश्वासको खडेरी परेको छ । पारिवारिक विखण्डन प्रायः निश्चित भएको छ । त्यसलाई पचाउने सामर्थ्य देवमा कदापि हुन्न । उसको साथी रक्सी भएको छ । उसको प्राण र अस्तित्व सबै रक्सीमै आधारित रहेको छ । र, पनि उसको हितैषी जन्मन सकेको छैन । जन्मिहाले पनि रक्सी छुटाउन सकेको छैन । आखिरमा रक्सी मात्र उसको जिउने एक सहारा बनेको छ ।

'समाधान' अन्तर्गत रक्सी र मेटासिटको मिश्रण पिएर देवले जीवन प्रकृतिका सुम्पने काम गरेको छ । दुःखान्त अन्त्यले गर्दा पाठकको मनमा नमिठोपनको आभाष हुन्छ । यद्यपि कथाले लामो समयसम्म पाठक मन भङ्कृत पारिरहन्छ । कोमल मनमा ठेस लागिरहे खतरनाक परिणाम निस्कन्छ भन्ने देखाइएको छ ।

परिवारमा विश्वासको वातावरण हुनुपर्छ । अविश्वासी नजरले परिवारको रथ लामो समयसम्म गुड्न सक्तैन । सामान्यतः असामान्य लाग्ने घटनाक्रमकै आधारमा तीलको पहाड बनाउनु जीवनकै सर्वाधिक भूल हुन जान्छ । जानेर वा नजानेर, चाहेर वा नचाहेर जीवनमा विविध परिस्थिति आउन सक्छन् । तिनलाई दुबै दम्पति मिली पन्छाउन सक्नुपर्छ । अनि मात्र दाम्पत्य जीवनमा फलिफाव हुन्छ भन्ने सन्देश उपर्युक्त कथाले सम्प्रेषण गर्न खोजेको छ ।

रचनागर्भ- मसँग एक जना लङ्गौटिया मित्र थियो । विवाहपूर्व ऊ मकहाँ आइरहन्थ्यो । ऊ सरकारी जागिरे थियो । म राजविरजमा बोर्डिडे माष्टर थिएँ । उसले विहे ग-यो । पारिवारिक जन्जालमा फँस्यो । पछि मैले पनि बिहे गरेँ र आफ्नै संसार सिर्जनामा दत्तचित्त भएर लागिपरें । चाडबाडमा यदाकदा भेट हुन्थ्यो । जीवनमा व्यस्तता बढेको कुरा हुन्थ्यो । पहिलेको जस्तो हँसिमजाक कम र गम्भीरता बढी हुन्थ्यो ।

समय बदलिँदै गयो । जागिरका क्रममा ऊ देशविदेश पुग्यो । पैसा र इज्जत निककै कमायो । सुशील श्रीमती पाएर ऊ आफूलाई धन्य ठान्थ्यो । मातापिताको अन्तिमको सहारा ऊ नै बनेको थियो । ऊ सितिमिति गलती गर्दैनथ्यो । गलती भए ढाँट्दैनथ्यो । मान्छेले संसारलाई ढाँट्न सक्ला तर आफैँलाई कदापि ढाँट्न सक्तैन भन्थ्यो ।

खै, कसका आँखा लागेछन् । पति-पत्नी बीच फाटो ल्याउने काममा सत्रु सक्रिय भएछन् । ‘खतिको बेलामा मतिले काम गर्दैन’ भनेझैं आपसका कुरा नसुन्ने अरूका कुरामै विश्वास गर्ने वातावरण बनेछ ।

फलतः घटना घटेछ । आमाले फोन गरेर भन्नुभयो, ‘ए महिला ! तेरो साथीले राती त्रियुगा धारमा विषसेवन गरी आत्महत्या गरेछ । पोष्टमार्टम गर्न राजविराज ल्याउँदै छन् । अन्तिम पटक मुहार हेर्न अस्पताल जान्छस् भने जा ! पछि गुनासो गर्लास् कि भनेर यो दुःखद समाचार बताएकी हुँ ।’

आमाको आवाज अवरुद्ध भयो । मेरो मुटुले ठाउँ छाड्न लाग्यो । हत्त न पत्त अस्पताल पुगेँ । कसैको लास आएको थिएन । सम्पर्क गरूँ अहिलेको जस्तो सर्वसुलभ फोन थिएन । अस्पताल परिसरमै व्लड बैंकका कर्मचारी नवीन झासँग बातचित गरेर समय काट्न थालें ।

करिव दुई घण्टासम्मको व्यग्र प्रतिक्षापश्चात् उसलाई ल्याइपु-याए । ऊ सुन्निएर बडेमानको भएको थियो । उसका दाजुभाइसँग कुराकानी गर्ने हिम्मत नै भएन । मात्र देखादेख भयो । अरू नातेदारहरूसँग गरेको फोनवार्ता सुनेर घटनाक्रम बारे लख काटें ।

उसैमा सादर समर्पित र श्रद्धाञ्जलीसहित प्रस्तुत कथा लेखें । लेख्ने क्रममा निककै पटक मनमा घोरिह्यो । खाट्टी कुरो अझै भेउ पाउन सकिएको छैन भन्ने लाग्दै छ । किनभने ऊ विराट मनको मान्छे थियो । युद्ध मैदानमा जुटेको र खटेको मान्छे थियो । २-२ पटक विदेशी भूमिमा पुगेर नेपालीको वीरताको परिचय विश्वलाई सुनाएको र देखाएको मान्छे थियो ।

ऊ पारिवारिक झमेलामा फँस्रदैमा यत्रो निर्णय कसी गर्न सकछ ? कलिला नानीको ममता कसरी भुल्न सकछ ? चार बिस कटेका बाबुआमाको आँखा रसाउने काम कसरी गर्न सकछ ? भीमसेन थापाजस्ता विशाल छाती भएका मान्छेले त पत्नीको बेइज्जत सुनु र देख्नुपर्छ भनेर शिशाले रेटिएर आत्महत्या गरे भन्ने इतिहासको पाटोमा विश्वास नभएझैं मलाई मित्रको दुःखद अवसानमा विश्वास भइरहेको छैन ।

यस्ता अनुत्तरित प्रश्नहरू मनमा आँधीतुफान बनेर मडारिरहेका छन् । पोष्टमार्टम रिपोर्टले रक्सी र विषको मिश्रण पिएर मृत्यु भएको बताए पनि विश्वास लागिरहेको छैन । मेरो मनमा उसप्रतिको स्नेह र श्रद्धाले सत्यलाई स्विकार्न नदिएको हुन सकछ ।)

‘मिश्रण’ कथा– मन खुम्च्याएर घाम झुल्किरहेको थियो । मलिन स्वर पाएर भालेहरू बासिरहेका थिए । पहिलाजस्तो लामो श्वास फेरेर र ठूलो आवाज पाएर बास्न नसकेको प्रतीत हुन्थ्यो । पोथीहरू खोरमै अत्तालिएका थिए । आफ्नो स्वभाविक स्वभावभन्दा दबेको र निरीह चालमा थिए ।

फत्तेपुर–राजविराज सडक अँध्यारो थियो । सडक किनारको चन्द्रनहर भन्दै थियो– मैले तँलाई छोएको पनि छैन । मात्र देखेको थिएँ । तेरो मनको आँधीतुफानको आवाज भने कानैमा ठोक्किएको थियो । मैले चिच्याएकै हो । प्रलयको सङ्केत दिएकै हो । बुझ्नेले कुरा नबुझेपछि कसको बाउको के लाग्दो रहेछ र !

वरपर उभिएका सिसौ, सिमल र आँपका रुखहरू पनि एक तमासले दृष्य हेरिरहेका थिए । सायद मन थाम्न नसकेर शिर निहु-याइरहेका थिए । सडकखण्डमा आउने खाँडो, मौली खोलाहरूले पनि अश्रुधारा बगाउँदै भन्दै थिए– ‘पहिले, पहिले राजविराज जाँदा बडो उत्साहले जान्थिस् । मेरो परममित्र अक्षान्तको सामिप्यमा दुई-चार दिन भुल्न पाइने भो भन्थिस् । गाडीमा भेटिएका अपरिचितहरूसँग परिचितको जस्तो बोलीव्यवहार गर्न मन खुम्च्याउँदैनथिस् । यद्यपि आज दाजुभाइ र शुभचिन्तकका बीचमा सुतेर जाँदै छस् । आफ्नो सिटमा अशक्तहरूलाई बसाएर आफू उभिने तँ आज मान्यवरकै सामु किन लम्पसार पढेँछस्, देव ?’

खेतबारीका फाँटहरूले समेत प्रश्न सोध्दै थिए, ‘ए देव ! तँ त कहिलेकाँही नखरा पनि पार्थिस् । हाकिमहरूको ध्यान तान्न नानाभाँतीका क्रियाकलाप पनि गर्थिस् । कहिले हकारपकार खान्थिस् त कहिले स्यावासी भेट्थिस् । तँसँग गाँसिएका अनगिन्ती संस्मरणमध्ये एउटा चाहिँ मलाई सुनाउने मन लाग्यो । के सुन्न तयार छस् ?’

ऊ ट्याक्टरको डालीमा लमतन्न परेर सुतेको थियो । वरवर दाजुभाइ पुर्पुरोमा हात लगाएर झोक्राइरहेका थिए । कसैले उसको सिरानी मिलाइदिन्थ्यो । घरिघरी खुट्टा देखिँदा कसैले कपडाले छोपिदिन्थ्यो । ट्याक्टर एकतमासले दक्षिणतिर हुँडकिरहेको थियो ।

खेतको फाँट भन्दै गयो, ‘नबोले नबोल ! मेरो मुख थुन्न आउनेहोइनस् म भन्छु । तेरा कानसम्म पुर्याउँछु । एक पटक तँ सैनिक पोसाकमा काँधमा बन्दुक बोकेर साथीहरूसँग लहरै ओरालो झर्दै थिइस् । त्यत्तिकैमा अघिल्लो साथीको हातमा

राइफल थम्याए तँ खेतैखेत दौडिस् । अरू छक्क परेर हेदै थिए । तँ एकाएक खाँडो नदीको भेलमा हाम्फालिस् र डुब्दै, उत्रँदै गरेको बच्चालाई पाखा निकालिस् । बच्चाले तत्कालै प्राथमिक उपचार भेटायो र प्राण रक्षा भयो । सैनिकको इज्जत चुलियो । हाकिमको स्यावासीको हात तेरो थाप्लोमा प-यो ।’

ट्याक्टर सुस्तसुस्त हिँड्दै थियो । विदेशबाट आकाश दाइले फोनमा साल्दाइसँग भने, ‘कहाँ जाँदै छौं?’

‘कहाँ जानू ? पोष्टमार्टमका लागि राजविराज अञ्चल अस्पताल जाँदै छौं?’

‘म विदेशमा विवस छु । बाआमा र बुहारी-भतिजाभतिजीको विचल्नी नहोस् । सबैको स्नेहले शोक भुल्न र शक्ति बटुल्न मद्दत पुगोस् । नहुनु भइसक्यो । सपार्ने हाप्रो सामथ्र्य छैन । म के भनूँ!’

‘केही भन्नू पदैन । नहुनुपर्ने भयो । जति सम्मिलन्छ अब हामी समाल्छौं ।’

मोवाइल गोजीमा राख्नासाथ खाँडोको दलदले बालुबामा ट्याक्टर भासिन पुग्यो । देव जहाँतहीं सुतिरह्यो । ऊ अझै जडको जडै थियो । दाजुहरू भने उत्रिएर ट्याक्टर ठेलन थाले । चालकको कुसलताले ट्याक्टर धेरै बेर अलझेन । चुपचाप चुपचाप सगरमाथा अञ्चल अस्पतालतिर हुँदैकियो ।

देवले फत्तेपुर बजारमा तीन तले घर बनाएको थियो । तीन ओटा सटर राखेको थियो । दुईटा भाँडामा लगाएको थियो । छोरा र छोरी नजिकैको बोर्डिङ स्कूलमा पढ्थे । पत्नी आस्था पनि स्नातक थिइन् । चार बीस कटेका सासूससुराको सेवा गर्नुपरेकाले उनी कतै जान सकेकी थिइन् । एउटा सटरमा आस्थाले किराना पसल चलाएकी थिइन् ।

त्यस घरमा गाउँबाट आएका मानिसहरूको ओहोरदोहोर भइरहन्थ्यो । घरमा बूढाबूढी भएकाले होला बजार भर्न आउने मानिसहरू बाटो बिराउँदैनथे । ती सबैलाई गच्छेअनुसारको अतिथि सत्कार गर्नु, नानीबाबुको हेक्का राख्नु र सासूससुरालाई हर्दम प्रसन्न तुल्याउनु आस्थाको जिम्मामा थियो ।

देव जागिरबाट घर आएको थियो । उसकहाँ नाना थरीका दौतरी पनि भेट्न आउँथे । यदाकदा साथीसँगको लहैलहैमा देव मधुशाला पनि छिर्थ्यो । अलिकति लागेपछि अलिक बढी कुरा गर्ने बानी पक्रिएको थियो । साथीहरूको नजरमा ऊ शुद्ध चरित्रको थियो । बढता बोल्न थालेपछि आफ्नै विश्वासलाई पुनरावृत्ति गर्नुपर्छ कि भन्ने लाग्थ्यो ।

एक दिन पिएको मौकामा उसको मोवाइलमा मिस्डकल आयो । उसले डायल ग-यो । फोन वार्तामा एकै छिनमा नारी स्वर सुनिन थाल्यो । देवलाई कानमा मोवाइल पु-याउन अलछी लाग्यो । उसले स्पीकर लाउड पा-यो । नजिकै रहेका जोकोहीले पनि उताको आवाज समेत प्रष्ट सुन्न सक्थे ।

‘अनि अचेल हजुरको बसाइ चाहिँ कुन ठाउँमा छ?’ नारी स्वरले वातावरण गुञ्जायमान पा-यो ।

‘खाबो गाडेको ठाउँमा बसाइ छ ।’ देवले साउती मादैं भन्यो, ‘मेरी पार्वती छोरा-छोरी डोहो-याउँदै घरतिर आउँदै छिन् । सुनिन् भने तिम्रा बङ्गारा गन्लिन् नि !’

‘ई, कसैले गन्छु भन्दैमा गन्न सक्ने कमजोर बङ्गारा छैनन् ।’ नारी स्वर थर्कँदै गयो, ‘महादेव मेरा साथमा भए, पार्वती नाथेलाई बनस्थलीको जङ्गलमै अल्मलाई दिन्छु ।’

‘ए रमिला ! म पहिलाको महादेवजस्तो निष्फिक्री छैन । पार्वती त्यागेर रूप फेरिफेरि हिँड्ने मनसाय पनि छैन ।’ देव थप्दै गयो, ‘मेरी पार्वतीको भरमै मेरा बाबुआमाको सास अल्लेको छ । उनकै सेवासुसारले मातापिताको आशीर्वादको हात मेरा माथमा परेको छ ।’

‘ई, लु त मलाई पार्वतीको ठाउँमा स्थापित गर्नुस् त !’ आश्वस्त स्वर सुनिँदै गयो, ‘म हजुर र मातापिता सबैलाई आफ्नो स्नेहपूर्ण व्यवहारले मोहित पार्छु । विश्वास गर्नुस् । मातापिताको आयु दश वर्ष बढाइदिन्छु ।’

‘भो, भो बर्ता कुरा नगर रमिला ! मेरी पार्वतीका कानमा यी कुरा पुगे मेरै दानापानी बन्द हुन्छ ।’ देवको सानो स्वर सुनियो, ‘देवीलाई रछ्यानमा मिल्काएर देव खुशीको वर्षा गर्न सक्दैन । अब भो हुन्डरी लिएर पार्वतीको प्रवेश भइसक्यो । अब कुरो यही बन्द गरौँ !!!’

देवले मोवाइल टेबलको एक कुनामा राखिदियो । र, आफू आमाबाबुतिर फर्केर बातचितमा व्यस्त भयो । उता रमिलाले मिस्टकल गरिरही । साइलेन्टमा भएकाले देवको ध्यान पुगेन । मनलाई तान्न वा खल्बल्याउन सकेन ।

आस्था सुसेधन्दामा व्यस्त भइन् । छोराछोरी बोर्डिङ स्कुलको गृहकार्य रट्न थाले । देव आमाबाबुसँग संवादमै भुलियो ।

‘जागिरमा कहिले फर्कन्छस्, कान्छा ?’ आमाले भनिन्, ‘तँ क-कसको संगत गर्छन् । यहाँ कान्छी तेरो सुर्ता गरिरहन्छिन्।’

‘अझ पेटमा अर्को सन्तान हुर्किरहेको थाहा पाएर कान्छीको मनमा चयन छैन ।’ रहस्य खोतल्दै बाबुले भने, ‘मीठा मसिना कुरा र व्यवहार गरेर कान्छीको मन जित । नानाभाँतीका मान्छेसँग नानाभाँतीका कुरा भनेर अत्तालिने नबना !’

‘कान्छा ! तेरो ठट्यौलो बोलीले आपत् निम्त्याउँछ ।’ आमाको कथन थियो, ‘दुरुस्त सत्य व्यवहारजस्तो बोली बनाउँछस् । तेरो व्यवहार हैन, बोली नै झगडाको बीउ बन्छ । कुरा बुझ र सतर्क बन ।’

बाबुले थपे, ‘सैनिक जीवनका साथीभाइसँग गरेको ख्यालठट्टाजस्तो व्यवहार हुँदैन । अब त तँ तीन सन्तानको बाबु हुन आँटिस् । जीवन ठट्टाले चल्दैन बाबै ! विश्वासिलो व्यवहारले मात्रै चल्छ ।’

त्यत्तिकैमा आस्था आफैं भुत्भुताएको आवाज आयो ।

देव पत्नीतिर फर्कियो, ‘आफू परियो, एसएलसी पास, भुत्ते दिमाखवाला नेपालको सैनिक । उनी परिन् बीए पास गरेर पाँच, सात वर्ष बोर्डिङमा पढाएकी र व्यवहारमा खरो उत्रेकी नारी ! म त हाकिमको आदेशलाई ‘एस सर’ भन्दै अन्धो भएर लागिपर्ने मान्छे ! पत्नी आज्ञालाई पनि शिरोधार्य गर्न कहाँ पछि पर्छु र ?’

देव फिस्स हाँस्यो ।

‘बुढेसकालको छोरो होस् । रहर पनि थिएन, वाध्यता पनि थिएन । ख्यालख्यालमै जन्मेको होस् ।’ आमाले पनि थोते दाँत देखाएर भनिन्, ‘अहिले मर्ने बेलामा तैरै शरणमा छौं । दुलहीको व्यवहारबाट प्रशन्न छौं । तिनको दिल नदुखा, हामी खुशी हुन्छौं ।’

आस्थाले पुलुकक हेरिन् तर केही बोलिनन् ।

अकस्मात् उनका आँखा टेबल रहेको मोवाइलमा प-यो । मोवाइल उठाइन् । पौने एक घण्टामा जम्मा २८ वटा मिस्ड कल आएको रहेछ । त्यत्रो कल कसले गरेको होला भनेर गम खान थालिन् ।

सोध्नै प-यो भनी मुख खोलिन्, ‘ए हजुर ! कसको हो को नि थुप्रै मिस्डकल आएको छ ।’

‘ए, त्यो फुडीले गरेकी होली ।’ देवले सहजभावमा भन्यो, ‘फोन गर्ने हैन मिस्डकल त हो नि ! त्यसलाई बोल्न मन लागेर हुन्छ ? मलाई पनि लाग्नुप-यो नि !’

‘आखिर त्यससँग हजुरको के सम्बन्ध छ ? हाम्रो विश्वासमा किन धमिरा लाग्दै छ ?’ आस्थाले मनको ऊहापोह पोख्दै भनिन्, ‘किन हजुर अचेल बढी रक्सी पिउनुहुन्छ ? हामीसँग बोलीचाली र व्यवहारमा पनि रूखोपन ल्याउनुहुन्छ ? आखिरमा किन ?’

‘तिम्रो प्रश्न तिमीसँगै राख, मलाई उत्तर दिने मन छैन ।’ देवले भन्यो, ‘तिमीलाई धोका दिने मन भए किन फर्केर आउँथे ? विदेशमा पनि कति तरुनी फेला परे ? सैनिकको अफिसर पो हुँ त, केटी नाथे झुत्ती खेल्न आउँछन् । तर तिमी बाहेक अरू त गफका साथी हुन् । असली जीवन साथी त तिमी मात्रै, केवल तिमी नै हो ।’

देव आस्थातिर हेर मुस्कुराई रह्यो ।

त्यस मुस्कुराहटले आस्थाको मुटुलाई बेस्कन घोच्यो । उनको विश्वासको जग हल्लाइदियो । उनका गोडा काप्न थाले । अँध्यारो भविष्य सामुमा देखा पर्न थाल्यो । भित्रभित्रै धमिरो पसेर विश्वासको खम्बा खोक्रो पारेको अनुभूत भयो । घरको छत समेत मुस्किलले अल्झिरहेको भान भयो । कुनै बेला कतैबाट विष्फोट हुने हो भने गल्यामगुर्लुम खस्ने आभाषले मन अत्तलियो ।

लेखपढमा जोतिएका दुबै सन्तानको निर्दोष अनुहार निहालिन् । पेटमा चलमलाउँदै गरेको अर्को सन्तानलाई मुसारिन् । नजिकैको पलडमा ढल्केका सासूससुराको चाउरिएको मुहार ठम्याइन् । विवाहपूर्वका आफ्ना स्वच्छन्द सपनाहरूमा मन दौडाइन् । एकाएक औडाहाको आँधीतुफान चल्यो । र, निरुत्तर टक्क अडिएर आँखाभरि आँसु पारिरहिन् ।

देव जुक्क उठ्यो । बाबुआमा, पत्नी र छोराछोरीतिर नजर फ्याक्यो । सबै जनाको मुहार मलिन ठम्यायो । उसको मनमा पनि आशंकाका वादलहरू मडारिन थाले ।

‘यो परिवार मेरो भरमा चलेको छ । म दाँया-बाँया लागे सबैको जीवनमा औँसीको कालो रात देखापर्छ । परिवारजनप्रति मलाई पूरा हेक्का छ- मलाई कसैले कुनै उपदेश, आदेश र संकेत गर्नुपर्दैन ।’ देवले ठूलो छाती पादै भन्यो, ‘सबैलाई हँसाउने र कसैलाई नरुवाउने नियत हुँदाहुँदै पनि कोही भित्रभित्रै जल्न पुगे म के गरू ?’

उसले प्रश्न त राख्यो तर उत्तर पाएन । उत्तरको आशा र अपेक्षा नगरीकनै ऊ घरबाट निस्कियो । बाटामा गाउँले छिमेकीहरूसँग भेट भयो । उनीहरूका मुखबाट सुनेको कुराले ऊ भाउन्नियो । मनलाई थेग्न सकस प-यो । ऊ बाङ्गोबजारतिर हुरियो ।

उसका अगाडि सितनसहितको बोतल ठडियो । त्यस बोतललाई समाउनासाथ आकाश वाणीजस्तो स्वर उसको मनभित्रै गुञ्जियो ।

‘ए देव ! तँ ताप्लेजुडकी केटीसँग फँसेको छस् रे । घण्टौं फोनमा लहसिएर समय र पैसाको नास गर्छस् रे । घरपरिवारलाई समय दिन र माया गर्न पनि छाडिस् रे । तेरा हितैषीजन पनि सम्झाउँदा सम्झाउँदा थाक्दै गए रे । अब तँलाई कानुनी बाटोबाटै तह लगाउन सोचिँदै छ रे ! तँ जस्तो असल मान्छेको मति किन बिग्रिएको ?’

सारा प्रश्न र आरोपको उत्तर उसले बोतलमै देख्यो । पियो, घण्टा दुएक वित्दा पनि उठेर हिँड्ने मन भएन । अरू थपिदिन आग्रह ग-यो । भट्टीवालीले मानिनन् । पैसा देखायो ।

‘पैसाका लागि मान्छेको स्वास्थ्यमा प्रश्न चिन्ह लगाउने काम मबाट हुन्न ।’ उनले थपिन्, ‘मेरै कारण कसैको परिवारमा बिखण्डन आओस् भन्ने चाहन्न । अब सरक्क घर जानुस् । घुप्लुक्क सुत्नुस् । मुख नचलाउनुस् । मनमा कुरा नखेलाउनुस् ।’

यद्यपि देव मानेन । रक्सी अरू दिन भनिरह्यो । भट्टीवालीले आफ्नो श्रीमान्लाई भनिन्, ‘यो अचाक्ली नपिउने भाइ हो । कुन पीरले धेरै पिइसक्यो ! फर्काईफुल्याई घरसम्म पुर्याएर आउनुस् ।’

श्रीमान्ले आफ्नो पाखुरी पक्रन पुगेमा देव रिसाउन खोज्यो । सम्झाईबुझाई उसलाई घर पु-याएर श्रीमतीको जिम्मा लगायो ।

परिवारमा सन्नाटा छायो ।

रात छिपिँदै थियो । आस्थाले खाना ल्याइन् । देवले खान मानेन । भन्यो, ‘किन शंका गरिस् ? तैँले देको खान्न !’

आमाबाबु अघि सरे । सम्झाउन खोजे, उल्टै भनिदियो, ‘हरिनाम जपेर दिन काट्नुस् । तपैँहको युग सकियो । यो युग देव र आस्थाको द्वन्द्वको युग हो । अझ बढेर भन्दा देव र रमिलाको हाँसखेल र ठट्टीमज्जाको युग हो ।’

बाबुआमा हेरेको हेर्यै भए ।

छोराले भन्यो, ‘बाबा ! खाना खानुस् न !’

‘मामु पनि भोकै, हामी पनि भोकै छौं ।’ छोरीले थपी, ‘हजुरकै पीरले हजुरी बाआमाले थोरै खाना खानुभयो ।’

‘अब सबै जना प्रेमले भन्छौ भने ल्याओ न त ! प्रेमका अगाडि विष पनि तन्तनी पिउन तयार छु ।’ आफ्नो बखान गर्दै देवले भनिरह्यो, ‘मलाई मायालु नजर चाहियो । शंकाविहिन मन चाहियो । सबैभन्दा बढता त विश्वासको घर चाहियो । विश्वासले घर स्वर्ग बन्छ, अविश्वासले त्यसलाई मसानघाट बनाउँछ ।’

अन्ततः उसले दुई गाँस टिप्यो । र, फत्फताउँदै सुत्यो । निदाई पनि हाल्यो ।

भित्ताको पेन्डुलम घडीले रातको दश बजेको संकेत दियो । त्यत्तिकैमा देवको मोवाइलमा तीन पटक मिस्डकल आयो । आस्थाले डायल गरिन् ।

‘के हो, यार ! पार्वतीसँग भुलेर मलाई बिसेको हो कि क्या हो !’ आस्थाले सुनिरहिन र उताबाट नारीस्वर एकोहोरो गुञ्जिरह्यो, ‘कि पार्वतीले तिमीलाई नै अपहरण गरी ! मेरो याद आएन । बोल न !’

‘अबदेखि तैँले मिस्डकल गरिस् भने तेरो जगल्टा छर्न म आइपुग्छु ।’ आस्थाको कमलो मन घायल भएको आभाष सुनिँदै थियो, ‘मेरो लोग्नेलाई आफ्नो जालमा पारेर परिवारको विचलनी पार्न खोज्ने तँ पापिनी होस् ।’

‘तँ जे भन नखरमाउली । म फँसेकी हैन । तेरो लोग्ने फँसेको हो । म पैसा लिएर मनोरञ्जन दिने मान्छे हुँ ।’ उसले प्रष्ट पारी, ‘ऊ मकहाँ आओस् । पैसा खन्याओस् । र, तँलाई नङ्गटराम तुल्याओस् भन्ने मेरो धारणा हो ।’

‘बढता कुरा कुरा नगर् । चुपचाप आफ्नो काम गर् ।’ आस्थाको अन्तिम कथन थियो, ‘मेरो परिवारतिर गिद्धेदृष्टि लगाउन छाडिदे । बस्, मेरो भन्नू यत्ति नै !’

‘एई पार्वती ! मसँग विलौना नगर् । आफ्नै पतिपरमेश्वर महादेवसँग विन्ती भाउ गर् ।’ उताबाट बोली आयो, ‘तेरो घर भत्काउनु थियो भने उहिल्यै तेरो पति मेरो हुन्थ्यो । मसँग नम्र बन् नत्र एक हप्तामा तेरो घरबार भत्काएर आधा सम्पत्ति लिएर घरजम गर्छु बुझिस् ?’

क्रोधले काँप्यै आस्थाले फोन काटिन् । र, कुनातिर फ्याकिन् । मोवाइल छयाल्लब्याल्ल भयो । र, त्यस्तै अवस्थामा रहरिह्यो ।

चार नबज्दै देव उठ्यो । बाबु पहिले नै भजन कीर्तन गर्दै रहेछन् । आमा पनि उठेर बाबुलाई सघाइरहेकी रहिछन् ।

उसले शौचकर्म सिद्धयायो । आस्थातिर हे-यो । उनी अझै ओछ्यानमै थिइन् । छोराछोरी मस्त निद्रामै थिए । देवले कसैलाई अवरोध गर्ने मन गरेन ।

उसको नजिक आमा आइन् । आस्था र रमिला बीचको फोनवार्ताका सारा कुरा बताइन् । देवले लाजले मुन्टो निहुरायो ।

‘एक पटक जो पनि बिग्रन्छ । आफू बिग्रेको थाहा पाएपछि सप्रिहाल्ने मान्छे कहिल्यै नराम्रो मानिदैन ।’ आमाको कथन लम्बिरह्यो, ‘दुलहीलाई पनि सम्झाउँला । बडो तनावमा छिन् ।’

‘हो, कान्छा ! अब त होस्मा आइज । खाने कुरो खा । ठीक्क खा । शरीरले सहने, इज्जतले धान्ने खा ।’ बाबु भन्दै गए, ‘३-३ पत्नीलाई समालेर राखेको जीवन यही हो । तेरी आमाले २-२ जना सौताको पिरलो सहेकै हो । आखिरमा मर्ने बेला जेठी नै काम लागि रहेकी छे ! तँ नै काममा आइस् । तैलै बाटो बिराए, पुर्खाको इज्जत नै धरापमा पर्छ । किनभने यो युग मेरो हैन तेरो हो ।’

देवका आमाबाबुले अघिल्ला दिनका रमिला र आस्था बीचको फोनवार्ताका कुरा सुनाए । देव बोल्न सकेन । मौनताबाटै जित हात पारिन्छ भन्ने ठान्यो । तुरून्तै गाउँबाट ३-४ भाइ दाजुभाइ आए । बेलाबखत इष्टमित्र पनि आए । दुई दिनभित्रै ससुराली जनहरूको पनि आगमन भयो ।

सबै जनाको एउटै मत थियो— देव बिग्रँदै छ, देव कसैसँग फँस्दै छ, देवले आफ्नो बसेको र जमेको परिवारलाई बिखण्डित तुल्याउँदै छ । साक्षात् देवीजस्ती आस्थाप्रति अनास्था राख्नु देवको जीवनकै सर्वाधिक भूल हो । निमुखा सन्ततिको धोकेवाज बाबु बन्नु हो । यत्ति पवित्र विचार र उदार चरित्रको देवले विश्वासघात गर्न मिल्दैन । हामी यसलाई अर्की पत्नी थप्न मरे पनि दिँदैनौं ।

सबैको एकै किसिमको रटान र आफूले जत्ति स्पष्टीकरण दिए पनि प्रतिफल शून्य भए पछि देवको मन झन विचलित भयो । ऊ आफन्तलाई पनि विरानो देख्न थाल्यो । आस्थाको आदर पनि कुलेलम ठोकेजस्तो लाग्यो ।

‘सबैले तिम्रै पक्ष लिए, म पनि तिम्रै पक्षमा छु । त्यो रमिला फोनमा जिस्कने साथी हो । मैले चिन्या पनि छैन र देख्या पनि हैन ।’ देवले प्रष्टयायो, ‘शिक्षित नारी भएर गँवारजस्तो नबन । आफन्तजनलाई हल्ला पिटेर बेइज्जती नकमाऊ ।’

‘ए, काम बिगाने बेलामा चैं, बेहोसी हुने अनि अहिले अरूले होस्मा ल्याएपछि चैं म नै गँवार आइमाई कहलिने !’ आस्थाको चर्को चेतावनी सुनियो, ‘त्यस राँडीलाई ल्याए तपैं नै राज गर्नुस् । छोराछोरी समाल्नु बाबुआमाको ख्याल गर्नु ! म एकलो ज्यान कतै गएर गुजारा गरूला । तपैंको जीवन मैले फुलाउन सकिनछु । सके माफ गर्नु, नसके गँवार आइमाई सम्झेर मन बुझाउनु ।’

देव निरुत्तर टोहोलाइरह्यो । छोराछोरीको मुहार हेर्यो, गहभरि आँसु बनायो । बाबुआमाको पलङ्गतिर आँखा फ्याक्यो । निस्तेज अनुहार लगाएर टुलुटुलु हेरिरहेको बुढ्यौली मुहार देख्यो । वरपरको सारा वातावरण र परिस्थितिले आफूलाई गिज्याएजस्तो अनुभूत ग-यो ।

र, भन्यो, ‘आस्था ! फेरि भन्छु, मेरो कसैसँग त्यस्तो कुनै प्रकारको सम्बन्ध छैन । सबै जना एकै किसिमको रटान लगाएर मलाई नै अनाखो देख्छौ भने म जीवनदेखि नै हार खाँदै छु ।’

‘परिवार समाल्नु । जायजेथा बढाउनु । भोलि विहानै म कहिल्यै नफर्किने गरी हिँड्छु ।’ आस्थाको रून्चे स्वर सुनियो, ‘मलाई छोराछोरी आँसुको र सासूससुराको श्राप नलागोस् ।’

देव जुरुक्क उठ्यो । आस्थाको आक्रोस तातो झिर बनेर मुटु घोचेजस्तो भयो । सामान्य परिधानमा बजारतिर निस्कियो । बाङ्गेबजार छिर्यो । २-३ घण्टा वितायो । लरबराउँदै चन्द्र नहरको छेउको एकान्तमा ढल्कियो ।

निकैबेर गम खायो । त्रियुगाको नदी कलकल गरिरहेको थियो । चारैतिरबाट शितल हावा उसकै शरीरमा आएर पसेजस्तो भयो । ऊ आनन्दले विभोर भयो । त्यही सुत्यो र एकैछिनमा निदाई हाल्यो पनि ।

बिउँझँदा पेट खाली पायो । घर सम्झँदा एक हुल मान्छे घोचो तिखारेर आफैं माथि आइलागेजस्तो भयो । आफ्नो बोली नबिकेको तर आस्थाको बोली अन्धाधुन्ध बिकेकोमा इर्ष्या जाग्यो ।

उसलाई अभिनय गर्न मन लाग्यो । मन भारी भयो । यद्यपि सबैको क्याऊँक्याऊँ बोलीले गोलीको रूप धारण गरेको अनुभूत भयो ।

ऊ पसलमा छि-यो । दुई बोतल कडा रक्सी किन्यो । बिजभण्डारको काउण्डरमा उभियो । कडा खालको मेटासिट किनेर रक्सीकै झोलामा हाल्यो । फर्कँदा हटिया छेउमा दुई जोर परेवासहितको पेरुङ्गो किन्यो । सारा सामान जुटाउँदा साँझ परिसकेको थियो । ऊ छलिँदै दिशा बस्ने निउले त्रियुगाको किनारमा पुग्यो । झोक्रीमा झोलाको सामान लुकायो । र, पेरुङ्गो लिएर घर पुग्यो । घरमा सबैजना रिसाएकै थिए ।

ऊ भने रिसाएन । बरु मधुरो र प्यारो बोलीमा भन्यो, ‘आस्था ! यो परेवा बनाऊ । आमाबाबु र छोराछोरीलाई खुवाऊ । आफू पनि टन्न खाऊ । म भने साथीको पार्टीमा जाँदै छु । राती अबेर होला बिहान आऊँला । मलाई राख्न पढैन । बासी परेवाको मासु खानुहुन्न ।’

विश्वासले पेरुङ्गो समाइन् । र, आस्था घरधन्दामा व्यस्त भइन् ।

सूर्य अस्ताचलमा सवारी हुन लागेको थियो । देव मुढामा बस्यो । वरपर अघाउँजी नियाल्यो । घरको छत नियाल्यो । त्यसले नजा, नजा भनेजस्तो लाग्यो । तुलसीको मठतिर आँखा फ्याक्यो । त्यसले निर्णय बदल भनेजस्तो लाग्यो । केहीबेर बसे मलाई रोक्ने धेरै थोक रहेछन् भन्ने लाग्यो ।

देव जुरुक्क उठ्यो । आमाबाबुका गोडा छोयो । छोराछोरीका गालामा म्वाइ खायो । आस्थातिर फर्केर भन्यो, ‘सबैको हेक्का राख । हाम्रो पूर्वजको प्रतिष्ठा बढोत्तरी गर ।’

ऊ हात हल्लाउँदै घरबाट निस्कियो । र, फेरि कहिल्यै फर्केन ।

ऊ त्रियुगा किनारामा पुगेर झोक्रिरह्यो । जहाँ पुगे पनि जहिले भए पनि मिल्ने त यही माटो हो । हाँसेर हिँडे पनि, रोएर झोक्ने पनि अन्ततः मिलनविन्दु एकै हो । त्रियुगाले छाल फ्याकेझैँ उसको मनले पनि विचारका तरङ्ग टाढाटाढासम्म फ्याकिरह्यो ।

अन्ततः रक्सी र मेटासिट किन्ने बेलाको उसको विचार सामुमा देखियो । बोलतमा मेटासिट घोलियो । अँध्यारामा साक्षी चरोमुसोबाहेक बगिरहेको जलप्रवाह मात्र थियो । तिनैलाई साक्षी राखेर देव भुनभुनायो, ‘ए प्रकृति माता ! भूल भए माफी देऊ, जसरी हुन्छ आफ्नो काखमा शरण देऊ । म अविश्वासको काँडाले घायल छु । तिम्रै हातबाट शितल मलहम चाहन्छु।’

रात आनन्दले सुत्थो । त्रियुगा पनि उस्तै गतिमा बगिरह्यो । देवका परिवारजन आनन्दले खाइपिई सुते । सुनसान त्रियुगा धारमा कत्ति न्याउरी मुसा, कत्ति स्याल, कत्ति केके जाति उफ्रिए, नजिक–नजिक आए, गए । देवले त्यसको हेक्का राखेन ।

भोलिपल्ट कालो मान्छे लोहोटामा पानी बोकेर नजिकै बस्यो । आफ्नो कर्म सिध्यायो । राम्ररी नियाल्यो । चीरनिद्रामा मस्त भएको त आफ्नै चिरपरिचित देव पो रहेछ !!!

चिच्यायो, ‘हे, गो बाबा ! देवके हातपैर ठण्डा भ‘गेल । नजिकमे मेटासिट आ रक्सीके मिश्रण सेहो अछि ! देवके माईबाफ ! जल्दी आऊ... ।’

वरपरका मान्छे दौडदै आए । एक, दुई हुँदै ४-५ सय मान्छे भेला भए तर उसलाई छुन कसैले हिम्मत गरेन । गाउँबाट दाजुहरू आएपछि मात्रै देवको सुत्ने ठाउँ ट्याक्टरको डाली भयो ।

सामाजिक शल्यक्रियामा गरुराहा' उपन्यास'

लक्ष्मी रिजाल, नेपाल

१. विषय प्रवेश

नेपाली र मैथिली भाषामा कथा, कविता, नाटक-एकाङ्की विधामा कलम चलाउने नन्दलाल आचार्य (२०३०) पचासको दशकदेखि साहित्य साधनामा लागेका हुन् । उनको २०६७ सालमा 'युग उचाल्ने अक्षरकर्मीको अवसान' नामक नाट्यकृति प्रकाशन भएको थियो । दोस्रो कृतिका रूपमा हालै 'गरुराहा' नामक उपन्यास कृति प्रकाशन भएको छ । सद्य उपन्यास कृतिको शल्यक्रिया गर्ने क्रममा एकाध कुराहरू अघि सार्दै छु ।

'गरुराहा' उपन्यास सप्तरीको सेरोफेरोमा लेखिएको छ । निर्धाको यशगान र अन्यायीको भाँको झार्ने लक्ष्यका साथ उपन्यास लेखिएको देखिन्छ । तराई मधेसका जल्दाबल्दा समस्याहरूको उठान गर्दै निराकरणका उपायहरू ठम्याउने काम भएको छ ।

मुख्य पात्र राजदेव राम सङ्घर्षकै मैदानमा राजेश विद्रोही नामले समाजमा चिनिन्छ । उपन्यासको पछिल्लो पाटोमा उसकै वर्तमान जीवनशैलीलाई यथार्थपरक ढङ्गले उल्लेख गरिएको छ । हुन त गरुराहा र राजेशको अवस्था र स्थिति अहिले पनि उस्तै गरिवी र उस्तै भोकमरीले छाएको छ । गरुराहाबासीमा पनि उस्तै अबुझता छ ।

उपन्यासले तराई मधेसमा जातिय विभेद, गरिवी, अशिक्षा, बेरोजगारी, अन्धविश्वास र दण्डहिन्तालाई मुख्य समस्याका रूपमा औल्याएको छ । समाधानका लागि परिवर्तनकारी सोच उमार्नुपर्ने आवश्यकता देखाएको छ । त्यसमा पनि सांस्कृतिक रूपान्तरण नगरी तराई मधेस उँभो नलाग्ने विचार प्रकट भएको छ । यसका लागि अन्तरजातिय विवाहलाई समस्या समाधानको एक भरपर्दो अचुक अस्त्र ठम्याइएको छ ।

२. 'गरुराहा' उपन्यासको कथानक

सुरुआतमा मधेसीमूलको राजदेव राम पात्रले सङ्घर्ष थाल्छ । शिक्षण पेशाबाट जीवन धान्ने चाहना राखेर आफू पढ्ने विद्यालयमा शिक्षक हुन्छ । त्यसै क्रममा पहाडेमूलकी मालतीसँग गहिरो मायापिरती बस्छ । त्यस सम्बन्धलाई मालतीका परिवारले पूरै नकार्छ । यद्यपि प्रकाश भन्ने मित्रको सहयोगले बिराटनगर पुगेर भूमिगत शैलीमा राजदेव र मालतीको बैबाहिक कार्य सम्पन्न हुन्छ । र, ज्यालामजदुरी गरेर भूमिगतरूपमै जीविकोपार्जन गर्छन् ।

मालतीको खोजीमा उनका आमा, फुपू, बाबु र गाउँलेहरू मिलेर राजदेवको गाउँ गरुराहालाई नै तहसनहस पार्दिन्छन् । गाईबस्तु, खसीबोका लुटेर लग्छन् । घरगुहालीमा आगो लगाउँछन् । यस्ता खबरले स्थानीय र राष्ट्रिय मिडियाहरूमा समेत स्थान पाउँछ । मालतीका बाबुआमाले स्थानीय प्रहरी प्रशासनलाई नै किन्छन् । त्यसउसले पनि राजदेवको पक्षमा वकालत गर्ने कोही हुँदैनन् ।

विविध जालझेल गरेर अढाई महिनापछि राजदेव र मालतीको दाम्पत्य जीवनलाई अलग पारिन्छ । गाउँले पञ्चायतद्वारा उसका पितालाई जरिवाना गरिन्छ । मालतीलाई काठमाडौँ लगेर गलैँचा फ्याक्टीमा जोताइन्छ । राजदेव प्रहरी खोरमा जाकिन्छ । उसलाई त्यहाँ चरम यातना दिइन्छ । उसको कानको जाली नै फुट्छ । यातना सहन नसकेर यातना दिइरहेको

प्रहरीलाई नै इनारमा खसालेर ऊ भाग्छ । मानव अधिकारकर्मीको सम्पर्कमा पुग्छ । द्वन्द्वपीडित सम्झेर उनीहरू सहयोग गर्छन् । उसको कानको उपचार हुन्छ ।

राजदेव काठमाडौं पुग्छ र मालतीलाई भेट्छ । फुपूको षडयन्त्रकारी भूमिकाका कारण उनीहरूको दूरी फराकिलो हुन्छ । गौशाला प्रहरीको सल्लाहबमोजिम ऊ गरुराहा फर्कन बसमा चढ्छ । ऊ घर फर्के प्रहरीको फन्दामा पर्ने निश्चित देख्छ । त्यसै किंकर्तव्यविमूढ रहेकै बेला अग्निसँग भेट हुन्छ ।

अग्नि माओवादी सशस्त्र सङ्घर्षका सिपाही हुन्छन् । उनी धेरै थरीका अनुभव र ज्ञानका जानकार हुन्छन् । उनकै प्रेरणाले सिरहाको महेशपुर आधार इलाकाबाट राजदेवको बाटो तय हुन्छ । राजदेव सिरहाबाट, उदयपुरको नेपालटार, ताम्लिछा हुँदै खोटाङ, भोजपुर आदित्यादि ठाउँमा पुगेर काम गर्छ ।

उसले समरमैदानमा स्वास्थ्य विभागको जिम्मेवारी पाउँछ । अनेकौं घाइतेको उपचार गर्छ । मित्रहरूको मात्र नभई शत्रुपक्षका घाइतेको पनि प्राण बचाउने काम गर्छ । पहाडी क्षेत्रका डाँडाकाँडा, उकालीओराली र पाखापखेराको भौगोलिक ज्ञानको कमि र बानी नपरेको कारणले असहजिलो अनुभूत गर्छ ।

शान्तिकालमा भने उसको ज्योति नामकी युवतीसँग नजिकिने मौका मिल्छ । उनी पनि बाबुलाई सेनाको गोलीले प्राण लिएपछि आमासँगै सशस्त्र सङ्घर्षमा सामेल हुन्छिन् । युद्ध मैदानमा देखादेख भए पनि दाम्पत्य जीवनका लागि नजिकिने सोच नै थिएन । उनैलाई सम्बोधन गरिएको लामो पत्र नै उपन्यासको पुर्वार्द पाटो हो । पत्रमा आफूमाथि विश्वास गर्न र प्रेमप्रस्ताव स्वीकार गर्न आग्रह गरिएको छ ।

त्यही पत्रले बुझाएबमोजिम समरमैदानमै राजदेवले आफ्नो नाम परिवर्तन गरी राजेश विद्रोही बनायो । र, मित्र अग्नि को सल्लाहलाई मध्यनजर राख्दै आफ्नो मनोकांक्षा व्यक्त गर्ने माध्यम पत्रलाई बनाएको छ । तिनै ज्योतिलाई लेखेको पत्र नै उपन्यासको मेरुदण्ड हो । यस वृहत् आयामको पत्रभित्र थुप्रै स-साना पत्र छन् । ती सबै पत्रले पात्रको तत्कालीन परिस्थिति र वास्तविकताको प्रतिनिधित्व गरेका छन् ।

ज्योतिलाई सम्बोधित पत्रबाटै खुलसा हुन्छ- सर्वसाधारणको रूपमा रहँदा राजेश विद्रोहीको नाम राजदेव राम हुन्छ । ऊ समाजको सोझो तर कर्मठ ठिटो बनेर देखिन्छ । उसका पुर्खाले पाएको ठूलाठालुको दमन र दलित भनी हेपाहा प्रवृत्ति सबैले उसलाई भत्भती पोल्छ । गरिबीको कारणले आफ्नै आँखा अगाडि बाबु दाहासिंह र आमा कमलीले अरूको घरमा गएर काम गर्नु परेकोमा कलिलो मनको राजदेवको मनमा औडाहा हुन्छ ।

पत्रबाटै राजदेवका पितापुर्खाहरू सम्पन्न र सम्मानजनक अवस्थामा भएको रहस्य खुल्छ । खान्दानी प्रतिष्ठा जोगाउने हुँदा धन सकिएको र प्रकृतिले ठग्दा अझ निर्धन भएको दर्शाइएको छ । हैजाको महामारी र खडेरीको पिरलोलाई बहन गर्नुपर्दा राजदेवको परिवार मात्रै हैन साराका सारा श्रमजीवि जनता रोग, भोक र शोकले एकै पटक थला पर्छन् । अझ जग्गाको मालपोत तिर्न नसक्दा र ऋण स्वरूप लिएको अन्न फर्काउन नपाउँदा उनीहरूको जायजैथा नै गुम्न पुग्छ । र, कडोरपतिहरू रोडपति बन्न विवश हुन्छन् ।

‘गरुराहा’ उपन्यासमा मालती र राजदेवको कारुणिक प्रेमकथाले भरिएको छ । राजदेवको साथी प्रकाशले उनीहरूलाई जोडी मिलाउने काममा गरेको छ । समाजको बेमेल पक्षलाई मिलाएर सम्मानजनक समाजको निर्माण गर्ने महाअभियानको नायक प्रकाश आफ्नै जीवनमा असफल हुन्छ र इहलोक छाड्न बाध्य हुन्छ । उसले आफ्नी पत्नी दिलमाया र बाबुआमाको दिललाई जित्न सक्दैन । मालतीसँग तैलै नै बिहे गरेको होस् भन्ने उनीहरूको अविश्वासी नजरलाई विश्वासमा बदल्न सक्दैन । अन्ततः ऊ विष खाएर मर्छ । यसरी प्रकाशको कारुणिक अवसानले उपन्यासलाई मर्मस्पर्शी तुल्याएको छ ।

पूरातन संस्कारमा हुर्केका मालतीका गाउँलेहरूले षडयन्त्रपूर्वक उनीहरूलाई छुटाउँछन् । र, राजदेवलाई प्रहरी हिरासतमा

राखेर यातना दिन लगाउँछन् । यातनाबाट आजित भएर राजदेव पनि थानाबाटै भागेर काठमाडौं पुग्छ । मालतीको खोजी गर्छ । भेट्छ पनि । फुपू र बाबुको छलले गर्दा राजदेव र मालतीको पुनर्मिलन असम्भव हुन्छ । गौशाला प्रहरीले राजदेवलाई चित्त बुझाएर फर्कन सल्लाह दिन्छ ।

राजदेव न यताको न उताको हुन्छ । आफ्नो घर फर्कियोस् भने प्रहरीले पक्रेर पाता कस्छ । काठमाडौंमै भौतारियोस् र सामान्य तवरले जीवनयापन गरियोस् भने मनमा उभ्रेको परिवर्तनकारी काम गर्ने चाहना त्यसै मरेर जान्छ । ऊ विलखबन्दमा पर्छ । र, काठमाडौं बाहिरिँदा अग्निसँग भेट हुन्छ । उनले नै राजदेवलाई क्रान्तिमा लाग्न सु-याउँछन् । अन्त्यमा राजदेव सिरहाको महेशपुर आधार इलाकाबाट समरयुद्धको यात्री हुनपुग्दछ ।

समरमैदानमा अनेकन हण्डर खेप्छ । निमुखा नेपालीको मुहारमा हाँसो ल्याउने उत्कट चाहनाले उसलाई दुःखलाई पचाउने सहास दिन्छ । मधेसका कतिपय साथीहरूले कार्यस्थल छाडेर पलायन भएको देखेर उसको मनमा पनि नैराश्यता छाउँछ । तत्कालै अग्नि-वाणी सम्झना आउँछ र कर्ममा दत्तचित्त भएर लाग्छ ।

राजदेवलाई अग्निको सल्लाह हुन्छ- समाजका घैलामैला मिल्काउन नयाँ पिँढीले नयाँ तवरले सोच्नुपर्छ । वर्तमानको पिरलोको पछि लागेर सुनौलो भविष्यको दैलो थुन्नुहुन्न । दुःखलाई पचाउन सकियो भने त्यसैबाट तागत मिल्छ, आत्तियो भने सधैं कमजोर पर्छ ।

राजदेव अग्नि-पथलाई आफ्नो आदर्श ठान्छ र परिवर्तनको सच्चा हिमायिती बन्न चाहन्छ । उसले समाजको जातिय विभेदको नाश गरेर समाजलाई क्रान्तिकारी रूपान्तरणको मार्गमा लैजाने सङ्कल्प लिन्छ । त्यसका लागि उसले एउटा काइदा अन्तरजातिय विवाहलाई हो भन्ने ठम्याएको हुन्छ ।

उसले अग्निकै सङ्गतले रूपान्तरणको मार्गमा एकलै हिँड्नु किमार्थ उचित छैन, अरूलाई बदल्छु भन्नेले पहिले आफू स्वयम् बदलेर देखाउन सक्नुपर्छ भन्ने बुझेको हुन्छ । त्यसैले ज्योतिको साथ पाउने उत्कट चाहनाले प्रेम प्रस्तावस्वरूप लामो पत्र लेखेर आफ्नो बारेमा जानकारी दिएको हुन्छ ।

फलतः राजेशको प्रेमप्रस्ताव ज्योतिबाट अनुमोदन हुन्छ । २०६४ जेठ १५ गते विहान ११ बजे सुरवीर राईको उपस्थितिमा क्यान्टोन्मेन्टमै राजेश विद्रोही र ज्योति चौधरी दनुवार बीच जनवादी वैवाहिक समारोह सम्पन्न हुन्छ ।

यसरी उपन्यासको राजेश विद्रोहीले समाजलाई पाठ पढायो । पहिला आफू परिवर्तनको लहरमा उभिने हिम्मत गर्‍यो । र, अरूलाई पनि परिवर्तनको बाटोमा लाग्न प्रेरित गर्दै छ । अहिले भने उसले परिवर्तनकारी राजनैतिक दल पक्रेर राष्ट्रिय राजनीतिमा दखल राख्दै छ । मूलतः सीमान्तकृत वर्गको अधिकारको वकालत गर्ने कसम खाएको छ ।

यत्तिखेर ऊ राजनीतिमा लागेर पनि निमुखा वर्गकै काम गर्दै छ । वाणी ओकल्दा पनि सोझसीधाकै कुरा फलाक्दै छ । पत्रकारिताका माध्यमबाट समेत अधिकारविहीनहरूको आवाज धन्काउँदै छ । साहित्यमा पनि सीमान्तकृत वर्गकै पक्षमा उभिएर खबरदारी गर्दै छ ।

यसरी हेर्दा 'गरुराहा' उपन्यास यथार्थवादी सोच र समझले ओतप्रोत छ । सबै पात्र र परिवेश समाजको जिउँदाजाग्दा लाग्छन् । यद्यपि उपन्यासको प्रारम्भमा नै भनिएको छ- कृतिका पात्र, परिवेश तथा कथानक यथार्थमा आधारित रहे पनि कसैको जीवनमा हुबहु मिल्न गए संयोग मात्र हुने छ ।

२. 'गरुराहा' उपन्यासको पात्रगत अवस्था

'गरुराहा' उपन्यासमा आएका पात्रहरू जीवन्त छन् । हामी वरिपरिकै हुन् भन्ने लाग्छ । यहाँ पुरुष पात्रहरूमा धेरै र स्त्री पात्रहरू कमै छन् ।

पुरुष पात्र- राजदेव, सैनी, असर्फी, अगमलाल, कलुवा मोची, वीरु, हरिया, बिलट साहू, श्रीराम, गोडाइत, लक्ष्मी, किसन, भोजाइ, विषण, बचाइ मोची, करिया, भिखना, शैनिया, सोमना, मंगला, रतुवा, प्रकाश, राजेश, रतन, राघव मालतीका बाबु, प्रकाशका बाबु आदि ।

स्त्री पात्र- ज्योति, मुसी, खटर दादी, मालती, फुपू, काकी, आमा, दिलमाया, बहिनी, प्रतिमा, मालतीकी आमा आदि ।

अन्य पात्रहरू- गाउँलेहरू, प्रहरीहरू, वृद्धवृद्धा आदि ।

यहाँ पुराना जमाना र आधुनिक युगका गरी दुबै थरीका पात्रहरू छन् । पहिले मध्यम र निर्धन परिवारमा जन्म दिन, बार, रूप, रड, ग्रह, दशा आदिका आधारमा नाम राखिन्थ्यो । जस्तै- खटर, मंगला, सैनी, भोजाइ, करिया, भिखना आदि । सम्भ्रान्त वर्गमा भने देवीदेवता, वीरवीराङ्गन, पौराणिक ग्रन्थहरूसँग सम्बन्धित हुन्थ्यो । जस्तै- वीरु, श्रीराम, विलट साहू आदि ।

३. 'गरुराहा' उपन्यासको परिवेशगत अवस्था

'गरुराहा' मा सप्तरी, सिरहा, उदयपुर, खोटाङ, भोजपुरको मुख्य परिवेशमा सिर्जना गरिएको छ । उपन्यास मार्फत् समाजका सबैभन्दा पछाडि परेका वर्गलाई अघि सार्ने प्रयत्न गरिएको छ । ठूलाठालुको दमन र ज्याजतीको भण्डाफोर गरेर सोझासीधालाई उकास्ने काम गरिएको छ ।

उपन्यासका केही डरलाग्दा दृष्यहरू खोटाङ र भोजपुरका छन् । प्रायः पहाडी इलाकामा दोहोरो भिडन्तका त्रासदीयुक्त घटनाको वर्णन छ । त्यस्तै राजेश विद्रोही घाइतेको उपचारको क्रममा दिल्ली र सिलगुडी पनि पुगेको चर्चा गरिएको छ । खासमा चिठीको भाकामा सिर्जना गरिएको हुनाले कतिपय ठाउँमा परिवेश स्पष्ट अनुभूत गर्न सकिन्न ।

समयावधिको हिसावले ज्ञानेन्द्र शाहको प्रत्यक्ष शासनदेखि पछिल्लो संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको चुनावको परिणामसम्मका कुराहरू आएका छन् । त्यसो त राजदेवका पितापुर्खादेखिकै कुराहरू घनिभूत तवरले उपन्यासमा समेटिएको छ ।

४. 'गरुराहा' उपन्यासको शैली

उपन्यासमा दुई पाटा छन्- पूर्वार्ध पाटो पत्रात्मक शैलीमा रचना गरिएको छ । उत्तरार्ध पाटोमा भने शान्तिकालदेखि हिजोअस्ति अर्थात् निर्वाचनको परिणामसम्मका कुराहरू समेटिएको आभाष हुन्छ । उपन्यासको उत्तरार्धमा भने पत्रात्मक शैली परित्याग गरिएको छ । तृतीय पुरुष कथन शैली अपनाइएको छ । लेखकीय दृष्टिलाई स्वतन्त्ररूपले अघि सारिएको छ ।

उपन्यासमा संवादलाई समेत जीवन्त बनाउने प्रयास गरिएको छ । स्थानीय भाका र शैलीलाई सजीवरूपमा उतारिएको छ । जस्तै- तोहर चालि नीक नई छौ । हमरा पहिनेसँ शङ्का लागल रहे । (मैथिली संवाद)

तिमर्का देउता रिसाए हामेरूले के गर्ने त ? हामेरू रिसायौं भने तिमर्को खैराँत हुन्न । तिमर्का देउताले पनि बचाउन सक्दैनन् । (पूर्वेली नेपाली कथ्य संवाद)

यस्ता स्याना र माटो दलिका काला रडका शङ्खे त आजसम्म कहिल्यै देख्याउ थिइन्न । ज्यान रया थरिथरि भोग्न र देख्न पाइन्छ भन्या ठीकै रहेछ । खान्या हो कि खेलाउन्या हो, ल्याउन्यालाई नै थाहा होला । (नेपालको पश्चिमतिरको बोली)

निमुखा वर्गले बोल्ने हिम्मत गरेको एउटा संवाद यस्तो छ- “क्रान्ति हैन ! सुधार खोजेको महाशय ! समाजमा हामी दलितले आफ्नो अस्तित्व खोजेको ! धर्मका ठेकेदार तिमरू जस्ताको हातमा समाजको रीतिथिती रहुँञ्जेल हाम्रो मान्छे हुने हक कुण्ठित भइरहने निश्चित छ ।”

५. ‘गरुराहा’ उपन्यासको शीर्षक सार्थकता

‘गरुराहा’ नाम सुन्दा अनौठो लाग्छ । यद्यपि तराई मधेसबासीका लागि यो नाम सामान्य हो । सप्तरी जिल्लाको पश्चिमी सीमाना बलान नदी किनारमा अवस्थित तत्कालिन पन्सेरा गाउँविकास समितिका दुई वटा वडाको भएको एउटै गाउँको नाम नै गरुराहा हो । हाल यो खडग नगरपालिकामा पर्न आएको छ ।

गरुराहामा तराई मधेसका दलित मानिने चमारहरूको विशाल बस्ती छ । ती गाउँलेहरूको सरलपन र कर्मठ जीवन शैलीको नालिबेली उपन्यासमा पाइन्छ । उपन्यासको मुख्य पात्र राजदेव जन्मेको, हुर्केको र सङ्घर्ष गरेको गाउँ नै गरुराहा हो ।

त्यस गाउँले मधेसको थिचोमिचो सहेको छ । जातिय छुवाछुतको वेदना खेपेको छ । सङ्घर्षको साँचो अर्थ त्यसै गाउँले पूरै पन्सेरावासीलाई सिकाएको छ ।

उपन्यासमा मधेसको कहर गरुराहामा देख्न सकिन्छ । परिवर्तनका नायक बनी देशदेशावर पुगेका गरुराहालीहरू भेट्न सकिन्छ । राजदेवले पनि गरुराहाबाटै सङ्घर्ष प्रारम्भ गरेर गरुराहामै आएर सङ्घर्षलाई धिमा गतिमा अघि बढाइरहेको छ । तराई मधेस पनि यत्तिखेर तातेको छ, आफ्नो अधिकारप्रति सचेत छ । अन्याय र दमनको विरुद्ध आवाज दिँदै छ । त्यसैको प्रतीक स्वरूप उपन्यासको शीर्षक ‘गरुराहा’ जुराउनु सार्थक ठहर्दछ ।

६. उपसंहार

प्रकाशकीयमा भनिएको छ - ‘गरुराहा’ समकालीन सामन्तवादी एवम् बुर्जुवा साहित्य-चिन्तन विरुद्धको वैचारिक सङ्घर्षको उपज हो । यसले सङ्घर्ष गर्दै गए विजयको माला गलामा पहिरिन पाइन्छ भन्ने देखाएको छ ।

वास्तवमा ‘गरुराहा’ उपन्यास सामाजिक यथार्थवादको उपज हो । उपन्यासले समाजका तीताटरा पक्षलाई हुबहु उतारेको छ । भावी पिँढीलाई मार्गनिर्देश गर्ने काम समेत गरेको छ । दमन सहेर हैन कुल्चेर हिँड्ने हिम्मत गर्नसक्नुपर्छ भनेको छ ।

‘गरुराहा’ नेपाली साहित्यमा दलित चेतनाको बिजारोपण गर्ने गहकिलो कृति बनेको छ । गरिवगुरुवाको पक्षमा वकालत गरेको छ । उपन्यासले वर्तमान राजनीतिलाई शुद्धिकरण गर्नुपर्ने आवाज दिएको छ । राजनीतिज्ञलाई जनताको पक्षमा राजनीति गर्न दिशानिर्देश गरेको छ ।

आचार्यको कलमले ‘गरुराहा’मा फरक विषयवस्तु समेटेको छ । पाठकलाई फरक शैलीको स्वाद चखाएको छ । नेपाली साहित्यमा पत्रका माध्यमबाट पनि उपन्यासजस्तो भीमकाय विधामा कलम चलाउन सकिन्छ भन्ने नवीन प्रयोगको सुरुआत गरेको छ ।

अन्त्यमा भने प्रकाशकीय भावनाको एक अंश उल्लेख गर्न रुचाउँछु- ‘गरुराहा’ले नेपालको राजनैतिक क्रान्ति र सङ्घर्षमा तराई मधेसको योगदानको सानो झलक दिएको छ । अलिकति गुम्दैमा आत्तिने र अलिकति मिल्दैमा मात्तिने रोगबाट दश हात टाढा बस्न भनेको छ । नेपाल सबै नेपालीहरूको जन्मघर भएकोले यसको समुन्नतिमा सबैको योगदान हुन्छ र रहेको व्यवहारले नै स्विकार्नुपर्छ भन्ने अभिमत प्रकट गरेको छ ।

बिचार / मन्थन

१. डायस्पोरा साहित्य र चिन्तन

दया शाक्य, अमेरिका

मानवीय उन्नतिलाई वर्तमान परिपेक्षमा उन्नति भन्दा अवन्नतितिर ढल्केको तर्क ग्लोबलवार्मिड, डिइन्डष्ट्रीलाइजेशन र अर्गानिक उत्पादन समूहले प्रस्तुत गर्दै आइरहेका लक्षोन्मुख समाज कतातिर लागेको छ भन्ने अनुमान गर्न सकिन्छ । नेपालको सन्दर्भमा 'विकासे' शब्दले केहि वर्ष यतादेखि मात्र जग गाडन थालेकोले अवन्नतिको सट्टा उन्नति नै ठानेको देखिन्छ । यस्तो उन्नति र अवन्नतिको मापडण्ड जाँचन सक्नेहरूमा नेपाल बाहिरबसोबास गरेका नेपालका मान्छेहरूको समूहमा एक अनौथो रहर देखापरेको छ । त्यो हो 'गैर आवासिय नेपाली' अथवा गैआने भने पनि हुन्छ र अंग्रेजीमा एन. आर. एन. भन्न रुचाइन्छ । एन. आर. आई.को अनुकरण मात्र होइन हुबहु नै भएर निस्केकाएन. आर. एन. भनाउँदाहरू सन् २००४ सालदेखि संगठित रूपमा अगाडी बढ्दै आएको छ । वि.सं सात साल पछिको षडयन्त्र पूर्ण एकिकृत अभियान अब नेपाल बाहिर बसेकाहरू माझपनि फैलाउने उद्देश्यको अभियानबाट अभिप्रेरित भएका छन् । नेपाल सरकारले जारीगरेको अध्यादेशअनुसार नेपालमा जन्मेका कोहि व्यक्ति जस्को नागरिकता नेपाल देशसंग सम्बन्धित छ सो व्यक्ति नेपाल बाहिर १७६ दिन देश बाहिर बसे त्यसलाई गैआनेभन्ने गरिन्छ । अपवादका रूपमा सार्क देश भित्र बसेकाहरू गनिन्दैन अर्थात् समुद्रपारकादेशहरूमा बसोबास गर्नेहरू जनाइन्छ । आफ्नो थलो र जन्म भूमिको माया कसलाई नलाग्ला ? केहि गरुं भन्ने भावना सबैमा जागृत हुन्छ । तर, एकै थलोबाट आएकोले हामी नेपाली नै त हो भन्ने अभिप्रायबाट ग्रसित भएर बहुल जातीय बहुल राष्ट्रियसमाजलाई एकिकृतका महानवाणी फैलाउने काम देश बाहिर बसेपनि विविधतालाई चिनाउनेसट्टा एकताको नाममा थिचो मिचो गर्नमा एक समूह अझै पनि प्रेरित देखिन्छ । यही एन.आर. एन. को दुष्प्रयास हो लगानीको काममा गरेको सत्प्रयास ।

सन् २००५ देखि गैआने सम्मेलन धुमधामका साथ आयोजना गरेर २०१० साल सम्मगैआने परिचय पत्र दिलाउने निधो मात्र होइन दोहोरो नागरिकता समेत दिने आश्वासनपाई सकेका छन् । तर राजनैतिक रूपमा भने सकृय हुन नपाउने प्रावधान राखेर अंकुसी तराखेकै छ । "पैसा ल्याउ हामी तिमीहरूलाई नागरिकता दिन्छौ" भन्ने महानवाणीको सदुपयोग गर्नु खोजेको मात्र त होइन ? आफ्नो भलो चाहने नेताहरू चुन्न नपाइने अधिकार संचय गरेर पाइने नागरिकता दिलाएर गैआनेको सम्मान गरेको ठहरिने छैन । यहि गैहानेका बखान सुनाउनेहरू माझ सन् २००७ देखि नयाँ अभियान थालेका छ । त्योहो "डियास्पोरा साहित्य" । हरेक गैआने सम्मेलनमा कोठे गोष्ठी गरेर उब्जेकोसाहित्यले अब "डियास्पोरा" नेपाली साहित्य अथवा डिनेसाको जन्म अनेसासले दिएकाछन् । छिमेकी मुलुकहरूमा फष्टाएको साहित्यलाई अटाउन नसकने गैआनेहरूलाई पन्छाएर नेपाली डियास्पोरा को विकुल फुक्न थालेका छन् यसका अनुयायीहरूको परिधिभित्र । साँचो अर्थमा भन्ने हो भने नेपालीहरूको डियास्पोरा समाजको निर्माण नै भएको छैन भने नेपाली डियास्पोरा साहित्य कसरी प्रादुर्भाव हुन सक्छ ? यो त नयाँ पिंडीलाई उल्टो रुख चढने तालिम दिएको त होइन ? यो विचारनीय विषय भएको छ ।

हालै (२०११) सम्पन्न भएको अनेसासको केन्द्रिय समितिको पदाधिकारीहरूको चुनावको अभियानमा यसका कार्यकर्ताहरू माझ निकै पटक पत्राचार भएको थियो । खाडी क्षेत्रको एकहोनहार नवयुवकले मैले सोधेको डायस्पोराको अर्थ के हो भन्ने प्रश्नमा आफूले जानेका कुरा नलेखि सिधै डा. खगेन्द्र लुईटेल द्वारा लिखित समकालीन नेपाली

साहित्यसंग्रह अन्तर्गत “नेपाली साहित्यमा डायस्पोराको योगदान” शिर्षकको सिंगै लेख केहिमिनेट पछि नै अग्रिम प्रक्षेपण गरेर आफू स्वयम डायस्पोरा साहित्यबाट अनभिज्ञ रहेकोदृष्टान्त प्रस्तुत गरी, अभियान कर्ताहरूलाई नै लज्जित तुल्याए । डायस्पोराको सहि अर्थ केहो भन्ने कुराको सिलसिलामा यहुदिहरूको प्रसंग जोडेर एकल जातीका मूल थलोबाट विस्थापित जिवन विताएकाहरूलाई संकेत गरिएको छ । तर नेपालका जनता माझ कुनै द्रण्ड,त्रास, भय संकुचित विचारधाराबाट प्रभावित भएर विदेशिएका होइनन् । स्वइच्छा आकांक्षाबाट उत्प्रेरित भएर विदेशीएका हुन् । त्यसैले डा. लुईटेलको भनाई अनुसार नेपाली डायस्पोरा एउटा अपरिपक्वतामा परिभाषित कपोलकल्पित सिध्दान्तलाई गैआनेको सहारामा लम्केको सिध्दान्तहीन परिपाटी मात्र हो । सोहि डा. लुईटेलको भनाई अनुसार डायस्पोरा भित्रको साहित्यमा निम्न लिखित विषय बस्तुको समावेश हुनु अत्यन्त जरुरी छ । “असुरक्षा, भय, संत्रास, मानसिक पीडा, अपरिचय, बिरानापन वा पराईपन आदिका साथै मातृभूमि, आफन्त जनको सम्झना कर्मलाई धिकार्ने प्रवृत्ति लगायत अनेक प्रकारको पीडाबोधमय हुनुपर्छ । यस्तै यस्तै भावना वा विचारहरू डायस्पोरिक साहित्यमा अभिव्यक्त भएका हुन्छन् ।” अतः डाक्टर साहेब लुईटेल जोरदारका साथ यसरी कहालिएको पाइन्छ “नेपाली परिप्रेक्षमा हेर्दा विदेशमा गएकाबेला वा नगएको बेला पनि स्वदेशका बारेमा लेखिएको साहित्यलाई डायस्पोरा भन्ने गरेको पाइन्छ वास्तवमा डायस्पोरा साहित्य भनेको यस्तो होइन ।”

यति विघ्न स्पष्ट रूपमा लेखेको छँदा छँदै लह लहमै डायस्पोरा डायस्पोराको नारा लगाएर अनेसासले जनमानसमा भ्रम फैलाउन खोजेको थाहा नपाएँ डायस्पोरा एवार्ड स्थापना गरियो “नृपध्वज कार्कीको स्मृति”मा । अनि पहिलो पुरस्कार चाहिँ स्वयं होमजीले पाए । अरुलाई दिनुपर्ने पुरस्कार आफै सोहरे डायस्पोरको नाममा बटूले । दोस्रो चाहिँ रशियाका श्री कृष्णप्रकाश श्रेष्ठलाई दिइयो । तर कुन आधारमा दिइयो स्पष्ट छैन साहित्यिक कृतिमा हो कि योगदान वापत हो ? दुवै पुरस्कार विजेताहरूमा डायस्पोराको भकानो फुकाएको देखिदैन केवल लहलहमै नृपध्वजको गुण होस आत्मशान्तिको निम्तीदिइएको जस्तो छ । सैध्दान्तिक डायस्पोराको अनुशरण गरेर दिएको होइन भन्न सकिन्छ, डा. लुईटेलकै परिभाषा अनुसार पनि । त्यसैले यी दुवै बिजेताले भविष्यका चम्किला ताराहरूले सच्चा सम्मान पाइयोस भन्ने हेतुले स्वइच्छा सहित पुरस्कार फिर्ता दिइएमा वहाँहरूले दिँदै आएको चोखो साहित्यिक सेवाको अझ कदर हुन जानेछ भविष्यका स्रष्टाहरूलाई सम्मान गर्ने राम्रो परिपाटी बसालियोस् “तं रोहे जस्तो गर्नु मैले कुटे जस्तो गर्छु” खालका परिपाटीबाट प्रभावित नहोस । यो मेरो विनम्र अनुरोध हो । त्यसैले इ नेप्लीज, विश्वपरिक्रम अनेसास एस एम, जस्ता विशुद्ध संस्थाले एक भाषाकीर्तिलाई धावा दिने अभिप्राय बोकेकाहरूको कपोलकल्पित डायस्पोरा अभियानमा हामी सबैको ध्यान जानु अत्यन्त आवश्यक छ । अन्तमा, पाठक बृन्द नेपाली शब्दको प्रयोगमा चाहिँदा भन्दा बढी क्षेत्रमा नलत्याइयोस । जहाँ नेपाली त्यहाँ समावेशी गनिनु अत्यन्त जरुरी छ । नेपाली डायस्पोरा अन्तरगत, एक भाषा साहित्यको मात्र गुणगाणगाउनु भनेको मानव अधिकार विरुद्धको अभियान होइन भन्न सकिँदैन । त्यसकारण कपोलकल्पित डायस्पोको प्रचार, प्रसार, एउटा गलत अभियान हो यसको रोकथाम हुनु नै विधिको विडम्बनाबाट हामी सबैलाई बचाउनु हो ।

पर्यटन आलेख

१. देवहृदका शालिग्रामको पर्यटकीय महत्त्व

डा. कुलराज चालिसे र डा. रामचन्द्र बराल

जतिसुकै सानो क्षेत्रको किन नहोस्, पर्यटन गुरयोजना बनाउदा ब्राण्डिङ्ग गर्न लायक केन्द्रिय आकर्षणको पहिचान गर्न नितान्त आवश्यक हुन्छ । त्यस्तो आकर्षण प्राकृतिक हो वा मानव निर्मित भन्ने पनि अर्थ रहन्छ । जे भए पनि त्यस्तो केन्द्रिय आकर्षणमा पृथक मूल्य र मान्यता रहनु पर्छ, जुन स्वाद अन्य क्षेत्रमा भोग गर्न नपाईयोस् । त्यस्तो आकर्षण दिर्घकाल प्रयन्त अटल रहनु पर्छ । धर्मसंस्कृतिको आधारमा पर्यटनलाई ब्राण्डिङ्ग गर्ने हो भने सामान्य मन्दिर वा स्तूपको बजारीकरण गरे जस्तो गरेर पुग्दैन । त्यस्को निमित्त मन्दिर वा स्तूपको बाहिर पनि शास्त्रमा व्याख्या गरीएका प्रमाण चिन्हको अस्तित्व आवश्यक हुन्छ । त्यसैको आधारमा पर्यटन सम्बन्धि अन्य सेवा व्यवशाय दिगो रहन्छ ।

गण्डकी प्रदेशको पृथक मूल्यका केन्द्रिय आकर्षण मध्य प्रमुख हिमालय मानिएको छ । दृष्यको आकर्षणमा यो पहिचान एकदम ठिक हो । तर दिगो पर्यटनको आधार दृष्य भन्दा धेरै आस्थामा केन्द्रित हुन्छ । त्यसैले हिमालयलाई देवत्वकरणले पृथक आधार बनाउछ र दिगो पर्यटनको केन्द्रिय आकर्षण बन्न सक्छ । चिनिया भूमी, जनता र सरकारले पनि हिन्दुको आस्थालाई बलियो पर्यटकीय आधार बनाउन सकेको उदाहरण कैलाश मानसरोवर हो । बुद्धको जन्मभूमी लुम्बिनी, पुराणहरूमा वर्णन गरीएका पशुपती, मुक्तिनाथा तीर्थस्थलहरू त्यस्तै आस्थाका आकर्षणहरू हुन् । आस्थाका केन्द्रहरू प्रमाणिक हुन किम्बदन्ति र शास्त्र वर्णित् कथाहरू मात्र प्रयाप्त हुदैन । त्यस्तो अवस्थामा शास्त्रका कथासंग मिल्दोजुल्दो पूरातात्विक प्रमाणले आस्थालाई बलियो बनाउने हो । एक भन्दा धेरै ठाउँले त्यस्तो आस्थाको केन्द्र दावी गरेको हकमा पूरातात्विक भनि दावि गरीएको प्रमाण उपर अनुसन्धान गरिन्छ । बुद्धको जन्मभूमी भारतमा पर्ने हल्ला चलाउन प्रयास पनि भएको सुनियो । तर पूरातात्विक प्रमाणहरू लुम्बिनीक्षेत्रमा मात्र पाईएकोले त्यस्तो हल्लाले आमजनविश्वास आर्जन गर्न सकेन । दमौलीले व्यासको जन्मभूमी दावी गर्दै आए पनि भारतको कालीन्दीले समेत दावी गरेको र पूरातात्विक प्रमाण कमजोर रहेकोले दुवै स्थानको दावी फितलो देखिएको छ । पुराण अनुसार भागिरथी गङ्गाको शिर कैलाश पर्वत र मानसरोवरसंग जोडिन अनिवार्य हुन्छ । तर हाल हामीले मानिआएको भागिरथी गङ्गाको शिर पश्चिम तिब्बत स्थित कैलाशपर्वत र मानसरोवरसंग जोडिएको छैन । त्यहा कैलाशपर्वत र भागिरथी गङ्गा मध्य कुनै एक झुटो सावित हुन सक्ने भएकोले अर्का कुनै हिमालयलाई कैलाशको नाम दिईएको पनि हुन सक्छ । वास्तविक कैलाश कुन हो भन्न चारवटा गङ्गाको उद्गम प्रमाणित हुनुपर्छ । त्यसैले शास्त्रमा उल्लेखित भागिरथी गङ्गा हात्रै कर्णाली पनि हुनसक्छ भनेर शास्त्रको मिहिन विश्लेषण गर्ने वर्ग पनि पर्यटक हुन्छन् र उनिहरूको प्रतिवेदनलाई पत्याउने ठूलो जमात सहि मानेका पर्यटक बनेका हुन्छन् भन्ने भुल्न हुँदैन । अहिलेसम्म राक्षसतालको निकाश भनेर कर्णाली प्रस्रवणलाई पर्यटन मूलधारमा ल्याउन रोक्ने प्रतिस्पर्धीको बजार रणनीतिलाई शास्त्र वचनले नै परास्त गर्न सकिन्छ । हामीले त्यस तर्फ प्रयास नै गरेका छैनौ ।

दिगो पर्यटनको गुरयोजना बनाउँदा विरोधाभाष तर्कलाई स्थान दिन सकिदैन । भारतको हिन्दु जनमतलाई मध्यनजर राखेर गण्डकी प्रदेशले उपयोग गर्न सक्ने केन्द्रिय आकर्षणमा हिमालयको अलावा कालीगण्डकी प्रस्रवणमा मात्र प्राप्त हुने भनिएको शालिग्रामशीला पनि हो । प्राकृतिक ऐतिहासिक संग्रहालय लण्डनमा जस्तै धेरै ठाउँमा प्यालाकोण्टोलजिकल सोसाइटीले प्रकाशन गरेका जर्नलका सूचनाहरू सहित विश्वमा अन्यस्थानमा पाईने जीवाशेष प्रदर्शनी अवलोकन गरेका

पर्यटकहरूलाई शालिग्राम प्रकृतिका जीवाशेष सन्दर्भमा धेरथोर जानकारी हुन्छ । करोडौं वर्षको जीवाशेष भएको तथ्य सहित हामीले कालीगण्डकीको अलावा अन्य स्थानमा शालिग्रामशीला पाईदैन वा जहाँ पाईन्छ, त्यो स्थान कुनै बेला कालीगण्डकीको प्रवाहक्षेत्रमा थियो भनेर प्रमाणित गर्न सक्नु पर्छ । अनि समुन्द्रमा पाईने एमोनाईट जीवाशेष र कालीगण्डकी प्रस्रवणमा पाईने शालिग्रामको तुलना गर्न डिपोजिट म्यागाजिन अंक ४६, सन् २०१६ले प्रकाशन गरेको सूचना जस्तै विश्वमा प्रकाशन भएका सूचनाको जानकारी पनि राख्न सक्नुपर्छ । यस्तै दुबिधा दक्षिण चितवनको सोमेश्वर पर्वतको फेदीमा जताततै पाईने शालिग्रामले उब्जाएको हुदा माडीलाई समेत समेटेर कालीगण्डकी प्रस्रवणको आध्यात्मिक पर्यटनको गुरुयोजना बनाउन आवश्यक हुन्छ । माडी तीन नम्बर क्षेत्रमा पर्छ भनेर गण्डकी प्रदेशले नजरअन्दाज गरेमा योजना अपुरो हुने मात्र नभई नुन नराखेको तरकारी जस्तो हुन्छ । त्यसैले शालिग्राम सम्बन्धि पुराणहरूमा वर्णन गरीएको कथा प्रशङ्गलाई माडीक्षेत्रका पुरातात्विक प्रमाणको आधारमा पूनरावलोकन गर्ने उद्देश्यले यो आलेख तयार गरीएको छ ।

दक्षिणको विशाल जनसंख्यालाई आकर्षण गर्न सामर्थवान् शालिग्रामशीला चितवन स्थित भारतीय सिमारेखामा अवस्थित सोमेश्वर पर्वतको फेदीमा पनि पाईन्छ भनेर धेरैलाई थाहा छैन । अनि उक्तक्षेत्रको शालिग्रामले पुराणमा वर्णन गरीएका धेरै कथाहरूको रहस्य उजागर गर्न सक्छ भन्ने अनुमान पनि गर्न सकिएको छैन । शालिग्रामको उत्पत्ति सम्बन्धमा पुराणहरूमा पाँचवटा मुख्यकथा भेटिन्छ । ज्योतीर्मय विष्णुको सानिध्यमा जम्मा भएका देवताहरू, जालन्धर र वृन्दाको कथा, शङ्खचुड र तुलसीको कथा, गजग्राहको कथा र शालङ्कायन ऋषिको कथा । कल्पभेद र सम्प्रदायभेदको कारणले उक्त कथाहरू भिन्न भिन्न स्थान संग सम्बन्धित हुन सक्छन् । माडीमा पाईने शालिग्राम उपरोक्त कथाहरू मध्य कुन कुन संग मिल्दोजुल्दो छन् भनेर विश्लेषण गर्न सकिएमा समग्र कालीगण्डकी प्रस्रवणको आध्यात्मिक पर्यटन प्रवर्तन गर्न बलियो आधार हुन सक्छ ।

स्थलगत अध्ययनको आधारमा यो आलेख विश्व सम्पदासूचिमा रहेको चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जले घेरीएको मध्यवर्ति नगर माडीको शालिग्राम र पुराणकालिन अन्य चिन्हहरूको आधारमा तयार गरीएको छ । माडी आफैमा वन्यजन्तु अवलोकन गर्ने पर्यटकीय महत्त्वको नगर हो । त्यस माथि गर्दीको महाभारतकालमा प्रचलित दशैदिशा संकेत गरीएको गद्क शिवलिङ्ग, सोमेश्वरगडी र सोमेश्वर पर्वतको फेदीमा पाईने शालिग्रामले पर्यटकीय आकर्षणमा सुनमा सुगन्ध थपिएको छ । अब हामीले कालीगण्डकीमा पाईने शालिग्राम र माडीमा पाईने शालिग्राम पृथक प्रकृतिका हुन वा पौराणिक कालमा माडी कालीगण्डकीको प्रवाह क्षेत्रमा पर्दथ्यो ? भनेर प्रमाणित गर्न आवश्यक हुन्छ । यि दुवै संशय कालीगण्डकी प्रस्रवणको पर्यटनलाई ब्राण्डिङ्ग गर्न महत्त्वपूर्ण साबित हुन सक्छन् ।

एमोनोईडिया सामुन्द्रिक जीव हो । शालिग्राममा पाईने जीवाशेष डाईनोसरकालमा नै लोप हुन पुगेका तिनै जीवको हो भनेर सन् १९८८ मा डलहाउस विश्व विद्यालयले अनुसन्धान गरेर प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिसकेको छ । पुराणहरूमा बज्रकीट भनिएको उक्त जीव दुईतीन करोड वर्ष अगाडी नै लोप भएका थिए (साईन्स ३३८:३३६, २०१२) । तिनै जीवाशेषलाई आधार मानेर श्रुतीस्मृतिमा सिमित सर्वप्रथम लेखिएको ऋग्वेद त क्राईष्ट भन्दा १५०० वर्ष अगाडी मात्र लेखिएको कुरा ईन्साइक्लोपेडिया ब्रिटानिकाले लेखेको छ भने अन्य ग्रन्थहरू त्यसपछि मात्र रचना गरिएको ईतिहासकारहरू बताउछन् । शालिग्रामले गुफाको गाह्रो बनाएर सुत्ने मुस्ताङ्गका बोनमतावलम्बीलाई भन्दा हिन्दुलाई धेरै महत्त्व भएको शालिग्रामलाई अर्चावतार मानेर पूजा गर्ने प्रचलन करीव २००० वर्ष अगाडीबाट चलेको अनुमान डा.

जगदीश चन्द्र रेग्मीले उल्लेख गर्नु भएको छ । तेथिससागरमा डुवेको पृथ्वी टेक्टोनिक उठान (वाराहनारायण प्रकरण) पश्चात हिमालयमा परिणत भएकोले सामुन्द्रिक जीवाशेष हिमालयमा पुगेको वैज्ञानिक अन्वेषण पनि सार्वजनिक भएका छन् । यस मानेमा लिपिवद्ध वेदपुराण भन्दा हिमालय जेठो, हिमालय भन्दा कालीगण्डकी जेठो र कालीगण्डकी भन्दा शालिग्राम जेठो भनि प्रमाणित गर्न प्रयास आधारहरू तयार भएका छन् (डलहाउस विश्वविद्यालय, क्यानाडाले सन् १९८८ मा गरेको थाकखोलाक्षेत्रको अन्वेषणको आधारमा) ।

गण्डकी माहात्म्यमा सेनवंशका राजाको पालामा नेपालको सिमाना भागिरथी गङ्गा र गण्डकको संगमसम्म फैलिएको थियो (पूर्व वराहक्षेत्रान्तं मुक्तिकेत्रान्तमुत्तरम् । पश्चिमं रुक्षेत्रान्तं हरिक्षेत्रावधीत्यवाक् ॥) । पछि राजा प्रतापसिंह शाहको पालामा नेपालको सिमाना सोमेश्वरमा खिचिएर १८७७ मा अभिमान सिंह र स्वरूपसिंहको कमाण्डमा सिमा रक्षा गढीको निर्माण गरिएको थियो भनेर आधुनिक नेपालको ईतिहास लेख्दा देवीलाल शर्माले लेख्नु भएको छ । सोमेश्वरगढीको स्थलगत अवलोकन गर्दा देवीलाल शर्माको कथनमा सत्यता देखिन्छ । शिवालयको भग्नावशेष, त्याहा प्रयोग गरीएका ईट्टाका आकार, पानी संचय गर्न बनाईएको ढुङ्गाको पानी भकारी र कालिका मन्दिरको पूर्व तर्फ बनाईएको कुण्डमा राखिएको ढुङ्गामा कुदिएको सत्तलले त्यहा सिमा रक्षार्थ सेनाको टुकडी बस्थ्यो र त्यो नाका तात्कालिन अवस्थाको प्रमुख नाका मध्य थियो भन्ने प्रमाणित गर्छ । त्यो मार्ग त्रेता तथा द्वापरमा पनि कायम थियो भन्ने प्रमाण जुटाउन शास्त्रका वचनहरू नै आधार लिनु पर्छ भने युग पहिचान गर्न उक्त स्थानमा उपलब्ध पूरातात्विक महत्त्वका पदार्थको कार्वन डेटिङ्ग गर्न आवस्यक छ ।

अन्तराष्ट्रिय युवा वर्ष १९८५को उपलक्ष्यमा जायन्टस् इण्टरनेशनल, राष्ट्रिय समिति नेपालले प्रकाशन गरेको अभिलाषा युवा विषेशाङ्कमा डा. जगदीश चन्द्र रेग्मीले शालिग्राम शिर्षकको लेखमा नरसिंहपुराणलाई सन्दर्भग्रन्थ बनाई उल्लेख गर्नु भएको श्लोकले सोमेश्वर पर्वतको फेदीमा गण्डकी नदीले बनाएको तलाउलाई चक्रतीर्थ भनिएको छ । हामीले गीताप्रेसबाट प्रकाशित नरसिंहपुराणमा शालिग्रामको उल्लेख गरेको पाउन सकेनौ । त्यसैले वाहाले सन्दर्भग्रन्थ बनाउनु भएको नरसिंहपुराण कुन प्रकाशकको हो भनी एकिन गर्न सकिएन । कालीगण्डकीको शिर दामोदरकुण्ड मानिएको छ तर त्यहा कुण्डबाट निस्केको कृष्णाभाले मूलनदीमा नपुग्दासम्म गण्डकीको नाम धारण गरि सकेको हुँदैन । उपल्लो मुस्ताङ्गका हिमालहरूको पानी एकिकृत गरेर निस्केको निकाशमा दामोदरकुण्डक्षेत्रको जलनिकाश मिसिएको मात्र हो । अस्ति भर्खरसम्म मुस्ताङ्गीराजाको अधिनमा रहेको त्यो क्षेत्र पुराण लेखनको बेलामा सायद लद्दाख राज्यमा थियो । जुम्लीराजाहरूले पनि मुक्तिनाथसम्म मुस्किलले छुन सकेका थिए भने त्यतिबेला कालीगण्डकीले सम्पूर्ण गण्डकीको प्रतिनिधित्व हुने नाम नलिएको हुनुपर्छ । पुराणहरू पनि कागवेनीबाट मुक्तिनाथ तर्फ मोडिएका छन्, उपल्लो मुस्ताङ्ग पस्ने प्रयास गरेका छैनन् । गण्डकीका सप्तश्रोतको नामाकरण त स्कन्दपुराणको हिमवतखण्डमा गरिएको हो, त्यो पनि गण्डकी भन्दा पृथक नाममा । विष्णुपुराणमा उल्लेखित पुराणक्रम अनुसार वाराहपुराण पछि लेखिएको स्कन्दपुराणलाई तेह्रौ पुराण भनिन्छ । यो पुराण हिमवतखण्ड जस्तै विभिन्न तीर्थ वर्णन गरिएको संकलित पुराण हो । त्यसैले आकारमा सबैभन्दा ठूलो हुनु पुगेको छ । त्यसैले स्कन्दपुराण भन्दा अगाडीको वाराहपुराणमा उल्लेखित गण्डकीले देवहदलाई उद्गम मानेको हुनुपर्छ । पछि मुकुन्दसेन राजाको पालामा काशीराम कस्यपले वाराहपुराण र हिमवतखण्डको सूचना एकिकृत गरेर गण्डकी माहात्म्यको रचना गरेपछि मात्र कृष्णाभा कालीगण्डकी बनेको अनुमान गर्न सकिन्छ । स्पष्ट भाषामा भन्नु पर्दा सप्तश्रोत एकिकृत भएपछि मात्र सामुहिक नाम गण्डकी हुन्छ । भारतमा गण्डकीलाई गण्डक भनिन्छ । त्यसैले

तात्कालिन गण्डक वा गण्डकीको मुहान देवहृद हुनुपर्छ, जुन सरोवरमा सप्तधारा गण्डकीहरूले जल प्रवाह गरेका थिए । सरोवरको मूल निकासको नाम सरोवरका श्रोतहरूलाई पनि दिने काम त गजेन्द्रमोक्ष प्रकरण पश्चात देवहृद, नारायणीमा परिणत भएपछि मात्र भएको हुनुपर्छ ।

गण्डकीका सप्तधाराको हिमवतखण्डमा उल्लेखित नामहरू

छ वेदाङ्ग, चारै वेद, मिमांसा र न्याय त दर्शन हुन् । तिनलाई सरल दृष्टान्त र इतिहासको रूपमा बुझ्न हुँदैन । विज्ञान मिश्रित दर्शन भएकोले तिनहरूको कुनै कुनै बुँदालाई महाभारत, रामायण तथा पुराणहरूमा काल्पनिक इतिहास सहितको दृष्टान्तले संकेत गर्ने गरीएको छ । शालिग्रामशीलामा कल्पौकल्पको इतिहास संग्रहित भएकोले माथि उल्लेख गरीएका पाँच प्रमुख दृष्टान्तहरू मध्य माडीमा उपलब्ध शालिग्रामशीलासंग सम्बन्धित निकटता पहिचान गर्न आवश्यक देखिएको छ । पुराणहरू सूतजातीय रोमहर्षणका चेलाहरू मध्य अकृतव्रण, सावर्णि र शांसपायनले तयार गरेका पुराणसंहिताको आधारमा सुमति, अग्निवर्चा र मित्रायुले लेखेको तथ्य विष्णुपुराणमा लेखिएको छ । त्यसैले वैष्णव, शैव र शाक्त मतमा विभक्त पुराणहरूमा रहस्यात्मक दृष्टान्तका चरित्रपात्रहरू पनि पृथक पृथक छन् । सिधा र सामान्य अर्थमा त्यस्ता दृष्टान्तहरू समाजको निमित्त अपाच्य पनि हुनसक्छ । वृन्दा (शैवपुराण) र तुलसी (वैष्णवपुराण)को सतित्वहरण र जालन्धर र शङ्खचुडको बध कल्पभेदका दृष्टान्त नभई सम्प्रदायभेदका उदाहरणहरू हुन् । पात्रहरूको नाममा फरक देखिदा पनि दृष्टान्तले दिन खोजेको विषय तिनमा एउटै छ, शालिग्राम र तुलसीको सामिप्यता । तुलसीलाई वृन्दा पनि भनिन्छ । त्यस्तै गरेर जालन्धर र शङ्खचुड पनि पर्यायवाची शब्द हुनसक्छ । गीताप्रेसबाट प्रकाशित ब्रह्मवैवर्तपुराणमा (९:६) राधाको श्रापले गर्दा सुदामालाई शङ्खचुड बन्न परेको दृष्टान्त दिईएको छ भने लिङ्गपुराणमा (१:९७:२) जालन्धरलाई जलमण्डलबाट उत्पत्ति भएको भनिएको छ । तिनीहरूको सम्बन्ध क्षारसमुन्द्रसंग (शङ्ख) छ भने शालिग्राम (चक्र)को सम्बन्ध क्षीरसमुन्द्र (हिमालय) संग छ । क्षारसमुन्द्र र क्षीरसमुन्द्रको समन्वय विन्दु तुलसी हुन् भन्ने मान्यता पुराणहरूले लिएका छन् । अत्यधिक चिसोको कारणले उपल्लो मुस्ताङ्गमा तुलसी पाउन सकिदैन । त्यसकारणले यि दृष्टान्तहरू माडीको शालिग्रामलाई दृष्टिगत गरेर रचना गरिएको हुनुपर्छ । त्यस्तै गरेर शालवृक्ष, शालङ्कायन ऋषि र शालिग्राममा पनि अन्तरसम्बन्ध देखाउने प्रयास पुराणहरूले गरेका छन् । हिमालयक्षेत्रमा शालवृक्ष नपाईने भएकोले पनि पुराणका दृष्टान्तहरू माडीका शालिग्रामसंग सम्बन्धित रहनुपर्छ ।

शालिग्रामको सन्दर्भमा तपस्यारत श्रीहरिको तप्त शरीर श्रीमुक्तिनाथको ज्वाला र त्यसक्षेत्रमा पाईने शालिग्रामसंग सम्बन्धित नै हुनुपर्छ । तर गजेन्द्रमोक्ष प्रकरणमा वताईएको गजग्राह द्वन्द तथा वामननारायणको बलीयज्ञ प्रसङ्गमा धस्सीएको प्रथम पाउको दर्शन गर्न स्वर्गबाट फरालेका वैष्णवी कृष्णा र शाम्भवी त्रिशुलीको जलले बनेको देवहृदको रहस्य भने माडीको शालिग्रामसंग सम्बन्धित देखिन्छ । कान्छो जिल्ला नवलपुरको देवचुली र देवहृदको अन्तरसम्बन्ध देखाउने शास्त्रवचन भेटिएको छैन तर माडी र नवलपुरमा सकृय थारुसमुदायका गुह्रौहरूको चमत्कारीक किम्बदन्तिले सम्बन्ध हुनुपर्ने संकेत गरेका छन् । देवचुलीको पर्वतबाट दक्षिणमा हेर्ने हो भने दाउन्ने र सोमेश्वर पर्वतमालालाई नारायणीले काटेर विभक्त गरेको देख्न सकिन्छ । उक्तपर्वत नकाटिञ्जेल चितवन र नवलपुर एउटै तलाउको पिन्ध रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यसैले गजग्राह द्वन्दलाई देवहृद (गङ्गाको बाहन ग्राह) र सोमेश्वर पर्वत (पृथ्वीको वाहन गज) को रस्साकस्सी, पर्वत काटिनुलाई गजेन्द्रमोक्ष, माडीका शालिग्रामलाई चक्रप्रमाण र नारायणीले विभक्त गरेको चितवन तथा नवलपुर उपत्यकालाई चक्रतीर्थ भनेर वाराहपुराणमा (१४५:७५) उल्लेख गरीएको कथा प्रसङ्ग मिल्न आउछ । त्यसैले डा.

जगदीश चन्द्र रेग्मीले उद्धित गर्नु भएको नरसिंहपुराणको श्लोकले पनि माडीको शालिग्रामलाई आधार मानेर सप्तधारा मिसिए पछि गण्डकी उल्लेख भएको हुनुपर्छ भनेर बुझ्न सकिन्छ ।

पर्यटनका गुर्योजना तर्जुमा गर्दा साविकमा तेश्रो विश्वका पर्यटकको रोजाईमा परेको पर्वतारोहण र पदमार्ग पर्यटनलाई मध्यनजर राखेर गरिन्थ्यो । आजभोली आन्तरिक र भारतीय पर्यटकको योगदान तेश्रो विश्वका पर्यटकको भन्दा कम भएकोले पर्यटनका आकर्षण पहिचानमा पनि फरक परेको छ । साविकमा कालीगण्डकी र शालिग्रामको महत्व सजिलो मार्ग र जीवाशेष बाहेक पर्यटनसंग गास्न सकिएको थिएन । तर अहिले ठाउठाउँमा शालिग्राम संग्रहालय बनाउने लहर नै चलेको छ । शालिग्रामलाई आधार सूचना बनाई हराएको तेथिससागर र हिमालयको टेक्टोनिक उठान (वराहनारायण प्रकरण) सन्दर्भमा थाकखोलाक्षेत्रमा धेरै नै अनुसन्धान भएर प्रतिवेदनहरू स्तरीय जर्नलहरूमा प्रकाशन पनि भएको पाईन्छ । त्यस्ता प्रतिवेदनहरू हिन्दु धर्म ग्रन्थहरूले व्याख्या गरेको भन्दा फरक हुन्छ । अन्धभक्तहरूलाई आकर्षण गर्न लेखिएका शालिग्राम सम्बन्धि साविकका विवरणहरूले पर्यटकलाई सन्तुष्ट गर्न सक्दैनन् । शास्त्रहरू तात्कालिन अवस्थाको समाजबाट भक्त उत्पादन गर्न मनोवैज्ञानिक उद्देश्यले लेखिएको हुन्छ । तिनिहरूमा शास्त्रवचनलाई मिल्ने गरेर स्थानीय परिवेशमा बुझिने कथा मिसाईएको हुन्छ । स्कन्दपुराण, केदारखण्ड, माघमाहात्म्यको आधारमा श्रीस्वस्थानी व्रतकथा यस्को राम्रो उदाहरण हो । तर पर्यटनले लक्ष गरेका ग्राहक साधक भन्दा धेरै अन्वेषक प्रकृतिका हुन्छन् । तिनिहरूले सस्कृति भित्र विज्ञानको छाया खोज्छन् । किम्बदन्ति भित्र प्रमाणिक एकरूपता खोज्छन् । त्यसैले प्रस्तावित शालिग्राम संग्रहालय स्थापना गर्दा चक्र संख्या, रङ्ग, आकृति र प्राप्त स्थानको आधारमा व्याख्या गरेर पुग्दैन । संग्रहालयमा सम्प्रदायभेदको प्रवेश भयो र आश्रमको निमित्त श्रोत जगेर्ना गर्ने रणनीतिमा उपयोग गरीयो भने पृथक पृथक संग्रहालयले प्रवाह गर्ने सूचनामा विविधता भएर शालिग्रामको महत्त्वमा नै हास आउछ । मध्य नेपालको उत्तर र दक्षिण सिमानालाई सरलरेखाले जोडेको स्वयंभू अर्चावतारलाई माठाधिसहरूले पुराणवचनको दुरुपयोग गरेर आश्रममा सिमित गर्न सक्ने भएकोले गण्डकी प्रदेश सरकारले अर्थमूलक चासो राख्न आवश्यक देखिएको छ । गण्डकी प्रदेश सरकार होस् वा माडी नगर पालिका शालिग्राम सूचनाको बलमा दिगो पर्यटनको गुर्योजना बनाउदा राजनैतिक सिमारेखाले सिमित गर्न हुँदैन । शालिग्राम सम्बद्ध पुराणवचनलाई व्याख्या गर्दा सबै ठाउँमा एकरूपता कायम राख्न आवश्यक पर्छ ।

२. गोर्खाको इतिहास बोकेको नागरी-गढी

सुकराज दियाली, भारत

दार्जीलिङ र गढी

दार्जीलिङको सुन्दर दृश्यले जति आकर्षक गर्छ उतिनै महत्वपूर्ण रोचक इतिहासको पन्नाहरू पनि छन्। गोर्खाको इतिहास, गोर्खाको जीवनशैलीले निर्माण भएका दार्जीलिङको डाँडा-काँडा थुम्कालाई अक्षरसित गाँसेर हेर्दा एउटा सुन्दर इतिहासको परिच्छेद बन्दछ।

दार्जीलिङ भन्ने वित्तिकै चियाबारी र दार्जीलिङ टि.ई. बुझिन्छ। दार्जीलिङ भन्ने वित्तिकै दार्जीलिङ स्वच्छ हावा-पानी सुन्दर डाँडा-काँडा, कञ्चनजंगा, सन्दकफू र फालूटको रमाइलो चाँप-गुरास फुलेको हिमाल बुझिन्छ। टाइगरहिलबाट झुल्किने विहानीको घाम बुझिन्छ। मिरिक झीलको सौन्दर्य देखिन्छ। खरसाङको दुर्विन डाँडा र रेडियो स्टेशन बुझिन्छ। दार्जीलिङ भन्ने वित्तिकै ब्रिटिशले छोडीराखेको इस्क्युज्मी, प्लीज, सरी नमस्कार न्यानो अभिवादन र मिठो बोलीको शैली बुझिन्छ। दार्जीलिङ भाषाको सुन्दरता भेटिन्छ। दार्जीलिङ भन्ने वित्तिकै विश्व इतिहासमा छेका परेको टोयट्रेन बुझिन्छ। दार्जीलिङ भन्ने वित्तिकै शिक्षाको केन्द्र पनि बुझिन्छ। राजा-महाराजादेखि विभिन्न देश-प्रदेशका ठूला-ठूला मानुभावले शिक्षा लिने ठाउँ पनि बुझिन्छ। खोला-नाला, झर्ना जडीबुटीले भरिएको झार-जंगल र देवी-देवताले वास गरेको रमाइलो प्रकृतिको सुन्दरताले टप्प भरिएको यो ठाउँ पहाड दार्जीलिङ। सिलगढी, कालेबुङ, खरसाङ सब-डिभिजनमा फैलिएको भूभाग पनि बुझिन्छ। दार्जीलिङको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि खोज्दै जाँदा त्यसबेलाका दार्जीलिङको गढी, किल्ला कोट आदिबाट पनि धेरथोक जान्न सकिन्छ।

नागरी गढी र राङभाङ भेल्ली

दार्जीलिङको सुकेपोखरी जोरबंगलो खण्डविकास क्षेत्रमा पर्ने नागरी गढी जसलाई नागरी फार्म चियाबारीको पनि भन्छन्। नागरी गढीको इतिहासले दार्जीलिङको इतिहासमा उतिकै महत्व राख्दछ। नागरी फार्म चियाबारीमा पर्ने ऐतिहासिक गढीको विषय बढो रोचक र महत्वपूर्ण छ। राङभाङ र बालासन खोलाको विचमा पर्ने ठूलो क्षेत्रलाई आजभोलि मानिसहरूले राङभाङ भेल्ली भन्न पनि खुबै रुचाउँछन्। धजे बस्तीका साहित्यकार एमएस चौहानले राबा अञ्चल भन्नुपर्छ भनी ठोकुवा गर्छन् किनभने यो राङभाङ खोला र बालासन खोलाको माझमा भएकोले गर्दा पनि दुवै खोलाको नामको अघाडिको अक्षर जोडेर राबा भन्दा राम्रो हुन्छ भन्ने सोच राखेका छन् चौहानले।

राडमाड उपत्यकामा जम्मा नौवटा ठूला-ठूला चियाबारीहरू छन् । सेलिम्बोड चियाबारी, चामोड चियाबारी, टर्जम चियाबारी, साडमा चियाबारी, एभनग्रोप चियाबारी, मगरजोड चियाबारी, नागरी फार्म चियाबारी, धजिया चियाबारी, समरिकपानी चियाबारी, र एउटा खासमहल बजार पोख्रेबोड बजार अनि दुईवटा बस्ती धजे बस्ती र पोख्रेबुड बस्ती । मोठरूपमा 6527.19 क्षेत्रफलमा -फैलिएको एउटा सानो हाटबजार पोख्रेबुड आजभोलि केन्द्र बनेको छ । चियाबारीका जीवनशैलीदेखि केहीमाथि उठेर व्यवसाय गर्नुपर्छ भनी केही जागरूप व्यक्तिहरूले फल-फूलको खेतीपाती शुरू गरी भेल्लीमा थुप्रै नर्सरीहरू खोले । कमान बस्तीमा स-सनारूपमा अर्कीड फूलको खेती गरी, अर्कीड फूलको खेतीमा प्रख्यात कमाएको हुनाले आजभोलि अर्कीड भेल्ली पनि भन्छन्- नयाँ जेनेरेशनले । जेसुकै होस पुराना तथा नयाँ गोर्खे सन्तानले चिन्ने-जान्ने नाम चाहीं राडभाड भेल्ली नै हो । यस सन्दर्भमा राडभाड उपत्यका: हिजो र आज (अध्ययन) पुस्तकमा कौशल्या मुखिया (सुब्बा)-ले लच्छीन्- धेरै वर्ष अघि रामभाड उपत्यकामा विशेष गरेर लाप्चे जातिको बसोबास भएको थाह पाइन्छ । लाप्चेहरू आफूलाई रोड भन्दथ्यो अनि लाप्चे भाषामा बोहको अर्थ घारी हुनाले यसै रोडबोड (लाप्चेहरू बसोबास गर्ने ठाउँ) शब्दहरूबाट राडभाडशब्द भएको जन्म भएको मानिन्छ । कालान्तरमा गएर यही नाम यस उपत्यकाको पश्चिम तर्फको खोलालाई पनि दिएको तथा यसको छेउछाउको इलाकाहरू राडभाड उपत्यका भनेर जानिएको अनुमान सम्बन्धी अघि सार्न सकिन्छ । यस उपत्यकाका लाप्चेहरूको तिनताक लिम्बुहरू छिमेकी थियो रे, तिनीहरूले लिम्बुहरूलाई चोड भन्दथे रे । यही रोडचोड शब्दको अपभ्रंश रूप यस उपत्यकाको नाम राडमाड उपत्यका भएको हो भन्ने कुरा यहाँका लाप्चे बुड-पाकाबाट सुन्न पाइन्छ ।

यसरी राडभाड भेल्लीको महत्वलाई दर्शाउँदै उत्तरबंग विश्वविद्यालयका प्रा. शान्तिराज शर्माले राडभाड भ्याल्ली लेखमा लेखेका छन्- हो राडभाड भ्याल्ली हाम्रा यी कुराको केन्द्र वा नामिकीय बिन्दु हो ।.....यो त्यो ठाउँ हो जसको बारेमा कुरा गर्दा हामीलाई हाम्रा सयौं वर्ष अघिका पुर्खाको संझाना आउँछ । संझना आउँछ के..... ? संझन मनपर्छ!र व्यस्तताका बीसवटा गोरखधन्दा पन्छाएर यस घरि यो राडभाड नदीका दुईतिरका भित्तामा यगौंदेखि बस्दै आएका हाम्रा पुर्खाबारे विचार गर्न बसेका छौं ।....र हाम्रा इतिहासको पृष्ठमा विख्यात भइसक्नुपर्ने हाम्रा यस ठाउँका मगरका किल्ला अथवा मगरजुड गोर्खाले स्थापित गरेको नयाँ गढी अर्थात नागरी, पारीपट्टीको ठूलो- थरपु अर्थात गोर्खा पल्टनको अड्डा....आजसम्मै पनि अपरिचित नै रहेका छन् प्रायः बाहिरतिरका गोर्खाका निम्ति ।

यसै राडभाड भेल्ली उपत्यकामा सुन्दर चियाबारी एक प्रकृति दृष्टिकोण, भौगोलिक पृष्ठभूमिबाट हेर्दा सुन्दर नागरी तथा नयाँगढी तथा नयाँकोट, नयाँ गारथ-माथि विभिन्न विद्वानले टिका टिप्पणी गरेका छन् । गोर्खाली सैन्यले बास गरेको नागरी गढीको ऐतिहासिक पृष्ठभूमिलाई डा. कुमार प्रधानले आफ्नो अन्वेषणात्मक ग्रन्थ पहिलो प्रहर-को पृष्ठ 10-मा लेखेका छन्- सन् 1802 र 1803-मा नेपाल भ्रमण गरी सोधखोज गर्दै वृत्तान्त लेख्ने बुचाननले दार्जिलिङको नागरी भन्ने ठाउँमा एउटा निकै बलियो किल्ला भएको कुरा लेखेका छन् । नेपालमा रेजिडेन्ट मई सन् 1844-देखि सन् 1958 सम्म अध्ययन र लेखनकार्यमा जीवन विताउने ब्रियान हुटन हजसनले पनि यो ठाउँमा एउटा पुरानो किल्लाको भग्नाशेष रहेको कुरा लेखेका छन् । त्यस बखत नागरीमा गोर्खा सेनानायक जयन्त खत्री बस्थे जसको नाम सामसायिक अंग्रेजी कागत

पत्रहरूमा गेन्टी खत्री वा जैन्ती खत्री भनी उल्लेख छ । यस्ता गोर्खाजातिको इतिहास बोकेको सुन्दर ठाउँ दार्जीलिङको कहाने पछि भन्ने दृष्टिकोणमा साहित्यकार अन्वेषणार्थी लेखक डी. के.श्रेष्ठले आफ्नो महत्वपूर्ण पुस्तक राडभाड इलाकाको साहित्यिक नालीबेली एक सर्वेक्षणमा लेख्छन्-भौगोलिक दृष्टिले यो ठाउँ अत्यन्त मनोरम प्रकृति दृष्टिले भरिभराउ छ । दार्जीलिङ पार्वत्य भूमिको मिररिङ बलक खण्ड र खरसाड महकुमा माझको पार्वत्य भूमिको वक्षस्थलमा यो भूभाग अवस्थित छ । यसको शीरमा सुकेपोखररी, घूम पहाड, बाघचुली र अझै उता श्वेत हिमालयका पर्वत श्रेणीहरू छन् । दक्षिणतिर हेरी पठाउँदा सिलगढी महानगरको समतल क्षेत्र देखापर्छ ।

दार्जीलिङ र सम्पूर्ण सिक्किममा 1100 खृटाब्दीतिर विशाल मंगरात (मंगरहरूको राज्य) साम्राज्य फैलिएको थियो भन्ने इतिहासमाथि डा. कुमार प्रधानले यस कुरालाई स्वीकारेका छन् । तिनताक सम्पूर्ण मंगरात साम्राज्यलाई 12 वटा भागमा विभाजन गरी साम्राज्यलाई शक्तिशालीरूपमा सम्पन्न गरेका थिए भन्ने विषय डा. कुमार प्रधानले गद्दीदेखि मन्दिरसम्म पुस्तकमा लेखेका छन्- सत्रौं शताब्दीतिर तिब्बतले सिक्किम आक्रमण गर्दा असंख्य मगर गाउँ र लाप्चे गाउँहरू जित्दै लगेको उल्लेख इतिहासमा पाइन्छ । पछि पृथ्वी नारायण शाहले गोर्खा साम्राज्यको विस्तार गर्दै लैंजादा पूर्वमा शक्तिशाली मंगरात साम्राज्यका अंशहरू जितेर आफ्नो राज्यमा मिलाएका थिए । भनाइ छ, पृथ्वी नारायण शाह म मंगररात राज्यके राजा हु भनी गर्व गर्थे रे ।

सम्भवतः मंगरात साम्राज्यको पतन पन्ध्रौं शताब्दीको अन्त्यदेखि प्रारम्भ भएको थियो । किनभने यसै कालमा सिक्किमका राजा फूञ्चोड नामग्याल फेरि शक्तिशाली भएर सिक्किम वरिपरिका इलाकाहरू दखलगरेका थिए । त्यसताक नागरीको सम्पूर्ण क्षेत्र (राडभाड उपत्यका) सुके, पुलबजार र सम्भवतः दार्जीलिङको धेरै जसो भूभाग मकवानपुरका मगर राजा लोहाडको अधीनमा थियो । तिनले यस भूखण्डको सुरक्षा प्रशासनको निम्ति आफ्ना एकजनामगर सेनापति एवं प्रशासकलाई नियुक्त गरेर राखेका थिए । पछि सिक्किमका राजा फुन्छोड नामग्यालसित यिनै मगर सेनापतिको मुठभेड यस नागरी क्षेत्रमा भएको थियो र त्यहाँदेखि मगरहरूको शासन यस इलाकाबाट अन्त भएको थियो । भनिन्छ यिनै मगर सेनापतिले यहाँ मगरजोड (मगरहरूको गद्दी) बनेका थिए । हुनसक्छ तिनले वर्तमान नागरीको गद्दी मन्दिर भएकै ठाउँलाई त्यतिबेला किल्लाको रूप दिएर पछि आउने गोर्खा फौजको निम्ति निर्माण गर्ने काम सजिलो बनाइदिएका थिए । हुनसक्छ त्यसताक यो जम्मै इलाका (वर्तमान नागरी पोख्रेबुड समष्टी) मगरजोह नामले जानिन्थ्यो । पछि लाप्चेहरू अन्यत्रबाट यहाँ बसाई सार्दै आउँदा सानो सानो गाउँहरू दजिया, नाकग्री, सेलेम्बोड, पोखरेबोड इत्यादि हुँदै गए । जे होस मगर सेनापतिको शासन अन्त्य भएपछि दार्जीलिङको यो भूभाग सिक्किमका राजाको अधिनस्त हुन गयो । त्यसताक यो क्षेत्रमा अधिका किरातहरूको हाँगा राई-लिम्बु र मंगरातकालका मगरहरू अनि लाप्चेहरू नै ठूलो संख्यामा बसोबास गर्दथे । लिम्बु र लाप्चे जातिको त झन् अति घनिष्ट सम्बन्ध इतिहासमा सम्मत छ । लिम्बु कुरामा लाप्चेको सांकेतिक अर्थ नै छिमेकी भनिन्छ । उनिहरू एका-अर्कालाई रोड अनि चोड भन्ने गर्दथे । सन् 1770 सम्म पृथ्वी नारायण शाहले म मगरात राज्यको राजा हुँ भनी विशाल गोर्खा सामाराज्य स्थापित गरेपछि पूर्व नेपालमा सिक्किम गाभिएको थिएन । सन् 10 जनवरी 1775 सम्म दार्जीलिङको भूभाग सिक्किमभित्रै रहेको थियो । तिनताक सिक्किम शक्तिशाली बनेको थियो । पृथ्वी नारायण शाहपछि उनको उत्तराधिकारीहरूले फेरि पूर्व विजयको यात्रा शुरू गरेपछि सिक्किमले बहादुरीसंग युद्ध गरेको हुनाले गोर्खा फौजपछि सर्नुपर्थ्यो । सन् 1788-मा रणबहादुर शाहको नेतृत्वमा गोर्खा फौजले सिक्किममाथि

आक्रमण गर्‍यो । यसै सन्दर्भमा साहित्यकार अर्जुन प्रधानले गढीदेखि मन्दिरसम्म-कितापमा लेखेका छन्- यो आक्रमण दक्षिणतिरबाट गोर्खा जेनेरल जोरसिंहको नेतृत्वमा अनि पश्चिमतिरबाट पूर्व आलेको नेतृत्वमा भयो । गोर्खा सेनाको यो सुनियोजित धावाको अघाडि सिक्किम सैन्यले हार खान प‍र्‍यो । यसै युद्धमा सेनापति जोरसिंहको सहायताको निम्ति जेनेरल दामोदर पाण्डे थप गोर्खा फौज लिएर नागरीको बाटो आएका थिए भन्ने अडकल लगाइन्छ । जेनेरल पाण्डे बोकिमको डाँडामा ठूलो थर्पु हालेर बसेकाले त्यस ठाउँको नाम थर्बू (थर्पू, थर्बु) हुन गएको हो कि भन्ने कुरामा प्रशस्त ठाउँ रहेको छ । विश्वास उच्चाउनको निम्ति । 1788-89-का वर्षमा दार्जीलिङ र सिक्किमका अनेक क्षेत्रहरूमा गोर्खा सेना र सिक्किम सेनाको माजमा घमासान युद्ध भएको थियो । लाप्चेहरू यस युद्धमा एक न एक तर्फबाट अवश्य मुछिएका थिए । यसै युद्धलाई तिनीहरू आज भूँई लडाइँ भनेर जान्दछन् ।

सन् 1788 देखि दार्जीलिङको नागरीमा गोर्खा सैनिक रहेको हेमिल्टनहरूले जनाएका छन् । उनको An account of the kingdom of Nepal and Territories annexed to this dominion by the house of Gorkha. यसरी मुलुक विजयपछि दार्जीलिङ र सिक्किमको जग्गा-जग्गामा गढी वा कोटको बराबर गोर्खा सेनाहरूका पल्टन सुरक्षित रहेका थिए । त्यतिबेला दामसाङ गढी, मल्ला गढी, दुर्गा गढी, धूप गढी, विन्न गढी, मैना गढी, सिलगढी, ससगढी, लोहागढी, कोटगढी, सिंधुलीगढी, चिसापानी गढी, उपरदाङगढी, उदयपुरगढी, धनगढी, मलाङगढी, चन्द्रगढी, र नयाँगढी (नागरी) । नुवाकोट, भूकोट, सल्याणकोट, नगरकोट, बाग्रीकोट, वीरकोट, डुम्रीकोट, धुरकोट, मुसीकोट, सीमाकोट आदि । यी गढीहरूमा गोर्खा सेनाका पल्टनहरी राखेर सुर 7 चौकीहरू बनाएका थिए । ती गढीहरूमध्ये नयाँगढी (नागरी) को पनि नाम लिन सकिन्छ । त्यस समयको नेपाल र सिक्किमको कागजपत्र र चिठी चपेटा आदिमा नागरी गढीको नाम उल्लेख गरेको पाइन्छ भनी इतिहासकार हेमिल्टनले आफ्नो पुस्तकमा लेखेका छन् । नागरी गढीको विषय डा. कुमार प्रधानले पहिलो प्रहर पुस्तकको पेज न. 10 मा यसरी लेखेका छन्- गोर्खाली सैन्य नागरीमा पनि थियो । अठारौँ शताब्दीदेखि नागरीको उल्लेख यताउता पाइन्छ, त्यहाँ धेरै तल्ला भएको निकै बलियो किल्ला भएको कुरा सुने पनि त्यसमा शंका गर्दै त्यो खरले मात्र छाएको छ भन्ने भन्ने सुन्दछु, भनी हेमिल्टन लेख्छन्-नेपालमा रेजिडेन्ट भई 1844 देखि 1858 सम्म अध्ययन र लेखन कार्यमा दार्जीलिङमा एकान्त जीवन बिताउने ब्रियान हुटन होजसन त्यो ठाउँमा पुरानो किल्लाको भग्नाशेष भएको वर्णन गर्छन् । लाप्चे नाक (सीधा-ठाडो) र ग्री (अग्लो-घेरा) मिलेर नागरी भएको भनिने पनि त्यहाँका रैथानेहरू त्यसलाई साम-दुङ भन्छन् तर बङ्गालकाहरूले नाग्रीकोट भन्छन् भनी हेमिल्टनले लेखेका छन् । जे होस नागरीमा गोर्खा सेनाका नायक अङ्गखतेर वा दिजन कतेर बस्थे, सिक्किमको इतिहासमा पाइने यो नाउँ र समसायिक अंग्रेजी कागजपत्रमा भेटिएका Genti Khatri र Jainthee Khatri थिए नेपाली प्रलेखका जयन्त खत्री । यसरी दार्जीलिङको इतिहासमा नागरी गढी एउटा छुट्टै महत्व रहेको पाइन्छ । नागरी गढीको ऐतिहासिक गरिमालाई हेर्दा त्यहाँ आजको समयमा पर्यटनको घुँइचो लाग्नुपर्ने अवस्था थियो । तर धेरैलाई यहाँको ऐतिहासिकदेखि जानकारी नहुँदा कतिजनाले त नागरी गढी नाम पनि सुनेको नहोला । यो सुन्दर रमिलो ठाउँ मिरिक दार्जीलिङदेखि धेरै नजिक छन् । यस्ता प्रकृति सौन्दर्य र ऐतिहासिक महत्वले परिपूर्ण नागरीगढी (नागरी फार्म)-लाई आउँदो सन्तानले अझै शोध गरी ऐतिहासिक महत्वलाई फराकिला पारी पस्किने आशा राखौं ।

३. प्रशिद्ध पर्यटकिय स्थल पाथीभरा

सुरेन उप्रेती, क्यानडा

पाथिभरा मन्दिर पूर्वी नेपालको ताप्लेजुङ जिल्लामा रहेको एक प्रशिद्ध मन्दिर हो । पाथिभरालाई लिम्बूभाषामा मुक्तुबुङ भनिन्छ । लिम्बू भाषामा मुक्तु भन्नाले बल अथवा शक्ति भन्ने बुझिन्छ भने बुङको अर्थ बोट हुन्छ । लिम्बू जातिहरूले पाथिभरालाई शक्तिको बोट अर्थात शक्तिको श्रोतका रूपमा मान्ने गर्दछन ।

पाथिभरा मन्दिर ताप्लेजुङ जिल्लाको सदरमुकाम फूडलिङ बजारबाट करिब १९.४ किलोमिटर पूर्व उत्तरमा अवस्थित छ । पाथिभरेर चुली बने जस्तै आकार भएको हुनाले यो ठाउँलाई पाथिभरा भनिएको मानिसहरू बताउँछन् । फावाखोला, तापेथोक र लिङखिम तीन गाउँको शिरमा ३७९४ मिटर अर्थात १२४४८.१२फिट उचाईमा पाथिभरा रहेको छ । यो मन्दिरमा साक्षात् दैविक शक्ती छ भन्ने जन विश्वास छ ।

पाथिभराको उत्पत्ती बारे थुप्रै किम्बदन्तीहरू पाइन्छन् । परापूर्वकालमा भेडागोठालाहरूले पाथिभरा र यसका आशपासमा भेडिगोठ राखेका थिए । एक दिन सबै भेडाहरू बेपत्ता भए । कतै भेडा फेला परेनन् । खोज्दा खोज्दा हैरान परेका गोठालाहरू त्यहीँ सुते । राती सपनामा शक्तीदात्री पाथिभरा आइन् । देबीले भेडाको बलिचढाउनु र पूजा गर्नु भन्ने उपदेश दिइन् । गोठालाहरूले भेडाको बली चढाए र पूजा गरे । त्यस पछि सबै हराएका भेडाहरू अचम्मसँग त्यहीँ फेला परे । अर्को अचम्मको कुरा त्यहाँ बलिदिएका सबै थुँवाहरूको रगत सबै हरायो । यो कुरा एककान दुईकान हुँदै सबै तीर फैलियो ।

त्यससमय देखि त्यो भेगका मानिसहरूले कुनै आपद् बिपद् पर्दा र सफलताका लागि पाथिभरा माताको भाक्कल गर्न शुरु गरे । सन्तान नहुनेले, मुद्दामामिला लाग्नेहरूले, बिवाह नहुनेहरूले, रोग व्यथा लाग्नेले, पढाइमा सफलता, व्यापार र उद्योग धन्दामा सफलता आदिका लागि भाक्कल गर्न थाले । हे पाथिभरा माता मेरो यो संकटलाई पार लगाइ देउ । मेरो कार्यसफल भएमा कालो बोको परेवा कुखुराको भाले भेडाको थुँबा आदि लिएर पूजा गर्न आउँछु भन्दै मानिसहरूले भाक्कल गर्न शुरु गरे । मानिसहरूका भाक्कलहरू पूरा भएको देख्नेहरू र सुन्नेहरूको संख्या बढ्दै गयो । आज दैनिक जसो हजारौंको संख्यामा दर्शानाभिलासीहरू मन्दिरमा पुग्ने गर्दछन् । भक्तजनहरूले सुन चाँदी गँहना रुपैयाँ पैसा बस्त्रहरू फलफूल नैबेद मिष्टान्न आदि चढाउँने गर्दछन् ।

मानिसहरूले संकटबाट मुक्त भए पछि भाकल अनुसारको पाथिभरा गएर बली चढाएर र पूजा गर्न थाले । यसरी भाकल गर्दै जाने भक्तजनहरू आसपासका तेह्रथुम, पाँचथर, ईलाम, धनकुटा, मोरङ, सुनसरी, संखुवासभा मात्र नभई भारतका पनि बिभिन्न ठाउँहरूबाट आउन थाले । पंचायतकालमा राजारानी समेत गएर दर्शन गरेको र सुनका गहना पैसा, बस्त्रहरू चढाएका थिए भन्ने स्थानियहरू बताउँछन् । राजपरिवार र सरकार प्रमुखहरूबाट पनि मन्दिरको पूजाआजा गरे पछि यसको महत्व झन नेपाल भरि नै फैलिन पुग्यो । थुप्रै वोली नआउँने वालवालिकाहरूले पाथिभरा दर्शन पश्चात बोलिप्राप्त गरेको र सन्तान नहुनेले सन्तान प्राप्त गरेको कुरा भक्तहरूले बताउँछन् । यो देवीको मन्दिर नेपालकै सबै भन्दा अग्लो मन्दिर हो भन्ने गरिन्छ । यसको उचाई आठफिट छ इन्च रहेको छ ।

कसरी जाने

पाथिभरा जानका लागि काठमाण्डौ र बिराटनगरबाट ताप्लेजुङको सुकेटार सम्म उडानहरू छन् । काठमाण्डौबाट करिब ५५ मिनेटको उडान र बिराटनगरबाट करिब ३५ मिनेटको उडानमा सुकेटार एयरपोर्ट पुग्न सकिन्छ । यो सुकेटार एयरपोर्ट २८४० मिटर उचाइमा रहेको छ । सुकेटार एयरपोर्टबाट करिब दुई घण्टाको ड्राइभमा सानो फेदी पुगिन्छ । सानो फेदीबाट करिब चार घण्टाको पैदल यात्रामा सामान्य हिंड्नेहरू पाथिभरा माताको दर्शन गर्न पुग्छन् ।

सुकेटार एयर पोर्ट

बस तथा साना जीप कारहरुबाट पनि पाथिभराको दर्शन गर्न जान सकिन्छ । सार्वजनिक बसहरु देखि डिलक्सबस जस्ता सुबिधा सम्पन्न बस पनि पाइन्छ भने भाडामा लाने गरी जीप कार तथा भ्यानहरु पनि पाइन्छ । मोटरबाट जानेहरुका लागि बिर्तामोडबाट करिब २७० किलोमिटर दूरी पार गरेर मेची राजमार्गले फूडलिङ , सुकेटार हुँदै तल्लो फेदी सम्म पुर्याउँछ । धरानबाट धनकुटा हुँदै बसन्तपुर सम्म कोशी राजमार्गबाट जान सकिन्छ । बसन्तपुरबाट तीनझूरे गुफापोखरी दोभान हुँदै पैदल हिंडेर पनि पाथिभरा जान सकिन्छ । कोशीराजमार्गबाट जाँदा कम दूरी पर्दछ । हिंड्न सक्नेहरु बसन्तपुरबाट एकै दिनमा पनि फूडलिङ सम्म पुग्न सक्छन् भने सामान्य हिंड्नेहरुलाई दुई दिन पनि लाग्न सक्छ । पाथिभरामा शोकपरेर जुठोबारेको समयमा दर्शन गर्न नजानु भन्ने गर्दछन । पहिला पहिला केही मानिसहरुले मन्दिरमा चडाएको सुन चाँदी रुपैया

पैसा चोरी गरेको र ती मानिसलाई चट्याङ परेर मरेको जस्ता कुराहरु पनि त्यो भेगका मानिसहरुबाट सुन्न पाइन्छ ।

कुन मौसममा पाथिभरा जाँदा उत्तम

खास गरेर पाथिभरा दर्शन गर्न जानेहरुका लागि फाल्गुणको अन्त्य देखि जेष्ठको पहिलो हप्ता सम्म राम्रो मानिन्छ । जेष्ठ पछि पानी झरी हावा हुरी शुरु हुने हुनाले यात्रा गर्न जोखिमपूर्ण मानिन्छ । त्यस्तै गरी भदौ महिनाको अन्त्य देखि कार्तिकसम्म यात्रा राम्रो हुन्छ । कार्तिक पछि हिउँ पर्ने र अधिक जाडो हुने सम्भावना हुन्छ ।

जाँदा कस्तो तयारी गर्नु पर्दछ

पाथिभरा निकै उचाईमा रहेको हुनाले हाईअल्टिच्युट भएर सासफेर्न गाह्रो हुन्छ । यसलाई नेपालीमा लेकलागेको पनि भनिन्छ । लेकलाग्दा हातगोडा गल्ने थकाइलाग्ने । शरिर लल्याकलुलुक हुने । सास फेर्न गाह्रो हुनुका साथै रिंगटालाग्ने । टाउको दुख्ने । वाक् वाकि हुने । हात खुट्टाका जोर्नी दुख्ने । बान्ता आउने आदि हुन सक्छ । यसका लागि भुटेका मकै मकैको सातु चिनी अथवा गुलियो बस्तु ग्लुकोज चिनी तातो पानी दिनु पर्दछ । चिया वा अन्य तातो पेय पदार्थ राम्रो हुन्छ ।

अदुवा लसुन आदि टोक्नाले पनि आराम हुन्छ । यदी दमका रोगी भएमा पफर भेण्टोलिन पनि बोक्नु आवश्यक हुन्छ । धेरै उचाइमा भएको र हावा पनि लाग्ने भएकोले न्यानो कपडा लगाउनु जरुरी छ । पानी पर्ने भएको हुनाले रेनकोट बोक्नु

भने राम्रो हुन्छ । सानो फेदीबाट उकालो बाटो हिंड्नु पर्ने भएकोले समूहमा हिंड्ने र लाठी टेकेर हिंड्यो भने हिंड्नलाई सहज हुन्छ । समूहमा कुरा गर्दै हिंड्नाले बाटोकाटेको पनि पत्तै पाँईदैन ।

पूजा गर्नका लागि आफुले भाक्कल गरे अनुसार पूजा सामाग्री लगे हुन्छ । खास गरेर पशुबली चढाउनु उचित मानिन्छ । तर अनिवार्य भने छैन । फलफूल, मिठाइ, सिंदूर, गाजल, टिका, चूरा, पोते, धागो, ऐना, बस्त्रहरु सेतो या रातो कपडा आदि चढाउने चलन छ । जुठोबारेको मानिस महिनाबारी भएको अवस्थामा र कुनै अपराध गरेर गएको छ भने अनिष्ट हुन्छ भन्ने जनविश्वास छ ।

पाथिभराको नजिक नजिक पुग्दा तपाईंले मनमोह हिमाली दृश्यहरु देख्न पाउनु हुनेछ । ती कन्चनजंगा हिमाल ८५८६ मीटर, हिमाल कुम्भकर्ण ८४८३ मीटर, मकालु ८४६३ मीटर लोत्से ८५१६, नोत्से ७८५५ मीटर अग्ला हिमालहरुले तपाईंलाई श्वागत गरिरहेको अनुभूति गर्नु हुनेछ । आकाश खुलेको समयमा पुनु भयो भने तपाईंले श्र्गीय आनन्द पाउँनु हुनेछ । सुकेटार र फेदीमा राम्रो खानपिन र बसोबासका लागि होटल र लजहरु पाउँनु हुनेछ ।

बिर्तामोडबाट जीप, कार, बस र डिलक्स बस आदि चढेर तपाईंको यात्रा शुरु हुन्छ । पूर्वपश्चिम महेन्द्रराजमार्गलाई चारआलीबाट छोडेर तपाईंको यात्रा सरेडाँगी बने चियाबगान हुँदै उकालो लाग्नेछ । कोलबुङको घुम्ती काट्दै चिसो हावाको झोक्काले तपाईंलाई आइतबारे हुँदै फिक्कलको चर्चित चियाबगानको बिचबाट तपाईंको गाडि गुड्नेछ । तपाईंको साधन र समयले साथ दियो भने शुन्दर तस्विरहरुलाई कैद गर्न सक्नु हुनेछ । फिक्कलमा तातो तातो खाना खाएर यात्रा अगाडि बढाउन सक्नु हुनेछ ।

फिक्कल चिया बगान

यो तस्विरको फिक्कलको चियाबगान कटेपछी तीनघरे हुँदै गाडी ओरालो लाग्नेछ । माईखोला तरेर राँगापानीको उकालो चढेर ईलाम बजार पुग्नेछ । इलाम बजारलाई बाँया पारेर गाडी अगाडि बढ्ने छ । अब विब्ल्याँटै साँखेजुड रक्से पौवा

भन्ज्याड हुँदै पाँचथर जील्ला प्रवेश गर्नु हुनेछ । अब लालिखर्क हुँदै ओरालो लागेर पाँचथर जिल्लाको सदरमुकाम फिदिम पुग्नु हुनेछ ।

फिदिम बजार

फिदिम जोरसाल हुँदै ओरालो लागेर हिंवाखोला तेरै भारपाको उकालो चढ्दै जोरपोखरी पुग्नु हुनेछ । जोरपोखरीबाट गोपेटार हुँदै नागीका घुम्ती काट्दै सिंगापुर तर्फ तपाईंको गाडी बढ्नेछ । सिंगापुर घुम्ती हुँदै काभेली तेरै नाडखोल्याड दोखु हुँदै ताप्लेजुडको सदरमुकाम फूँडलिङ बजार पुगिन्छ ।

ताप्लेजुड फूडलिङ बजार

पाथिभर मन्दिर जाँदा बाटोमा पाइने नेपालको राष्ट्रिय फूल गुराँश

नेपाल संसारको त्यस्तो एउटा देश हो जहाँ आकाश छुने हिमालहरु छन । प्रभात र सन्ध्यामा सूर्यले किरण फिँजाउँदा सुनौला हुन्छन हिमालहरु । लाग्दछ सुनौलो घुम्टोले सजिएकी बेहुली आँचल उठाएर चिहाइ रहेकीछन् । शिरमा विश्वशुन्दरीको ताज पहिरिएकी षोडसीझैं सजिएकी छन् हिमालहरु । हिमाललाई शीरको श्रीपेज मानेर आफ्नो भिमकाय शरिरमा पहाड उभिएको छ । कस्तै आँधी,तुफान, बाढी र पैरोबाट पनि विचलित हुँदैन पहाड । कुनै लोभलालचा र प्रलोभनमा पर्दैन पहाड । ध्यान मग्न भएका शान्तिका दूत गौतम बुद्धको पद्माशनझैं पलेटीकसेर बसेको छ तराई । तराईले कुनै भेदभाव जानेको छैन । कसैलाई ठूलोसानो ठानेको छैन । आफ्नो पराय छुट्याउनु छैन । आफ्नो उत्पादनले सबैलाई खान पुर्याउँछु भन्छ । कोही भोकै नरहुन भन्छ । सबैलाई सत्भावले नुहाउँ भन्छ । यी सबै नेपालका विशेषता भए । यहाँका मानिसहरु विभिन्न भाषा कला साहित्य र संस्कृतिलाई जोगाएर सम्रक्षण दिएर बसेका छन् । उनीहरुमा नड र मासुको सम्बन्ध छ । छुट्याउन भाँजोहाल्नलाई सोचन पनि नसकिने प्रगाढ सम्बन्ध छ । एक अर्कालाई सम्मान दिएर बसेका छन् । एक अर्कामा माया र प्रेमका डोरिले बाँधिएर बसेका छन् नेपालीहरु । तपाईंले पाथिभराको यात्रा गर्दा यी तीनै तराई पहाड र हिमाललाई स्पर्श गर्न सक्नु हुन्छ । त्यहाँको आत्मियता सत्भाव र मनमोहक दृश्यले तपाईंको मन र मष्तिष्कमा नमेटिने छाफ छोड्नेछ । पाथिभराको दर्शन गर्न पूर्वान्चल तर्फ लाग्ने हैन त ?

साहित्यिक गतिविधिहरू

विनेसाम भारत शाखाद्वारा भाषा दिवस पालन

20 अगस्त 2020 भारत

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ भारत शाखाको आयोजना तथा सिरोई सिर्जना मणिपुरको सहआयोजनामा गुगलमीट मार्फत आज एउटा भव्य साहित्यिक कार्यक्रमको आयोजना गरी २९ औं भाषा दिवस पालन गरिएको छ । कार्यक्रममा भारतको विभिन्न राज्यहरू पश्चिम बंगाल, सिक्किम, आसाम, मणिपुर, मिजोराम, मेघालयलगायतको सहभागिता रहेको थियो भने भारत बाहिरबाट नेपाल, अमेरिका, वेलायत, रसिया, इजरायललगायत विभिन्न देशबाट जोडिनु भएको थियो । लामो समयसम्मको वलिदानी संघर्ष पश्चात सन् 1992 अगस्त 20 तारिक भारतीय संविधानको आठौं अनुसूची अन्तर्गतको नेपाली भाषाले मान्यता पाएको थियो । त्यसपछि हरेक वर्ष 20 अगस्तको दिनलाई भाषा दिवसको रूपमा मनाईदै आएको छ । यस वर्ष भने कोरोना भाईरसको माहामारीले गर्दा भौतिक रूपमा उपस्थित भएर कुनै कार्यक्रमको आयोजना गर्नु चुनौतीपूर्ण हुनाले यसरी भर्चुअल कार्यक्रमको आयोजना गरेर मनाउनु परेको छ । तर यो नयाँ युग र नयाँ प्रविधिको साथमा सँधैभन्दा पनि भव्य रूपमा यो वर्ष भाषा दिवस मनाइएको कुरा धेरैले अभिव्यक्ति दिएका छन् ।

कार्यक्रमलाई गरिमामय बनाउन विभिन्न देशबाट विशिष्ट विद्वान् व्यक्तित्वहरू पनि जोडिनु भएको थियो । कार्यक्रममा विशेष वक्ताको रूपमा युवा पुस्ताका लोकप्रिय लेखक साहित्यकार सुकराज दियाली उपस्थित हुनुहुन्थ्यो । वहाँको सारगर्भित मन्तव्यले भारतीय नेपाली गोर्खालीहरूमाझ नेपाली भाषाको महत्वलाई दर्शाएको थियो । त्यसैगरी उत्तरआधुनिक युगमा आएर आज साइवर संसारमा प्रवेश गरी सकिएको भए तापनि नेपाल, बर्मा, भुटान, थाइल्याण्ड, मलेसियालगायत विश्वको विभिन्न देशहरू जहाँ नेपाली भाषा साहित्यको सम्बर्द्धन संरक्षणको काम भइरहेको छ उनीहरू र हामीबिच भाषिक एकताको सवालमा भने उल्लेख्य काम हुन नसकेको, भाषिक विनिमयमा पारदर्शिता स्थापित हुन

नसकेको, एक प्रकारको सम्पर्कविहीन रहेको अवस्था जस्ता केही दुःखेसोहरू पनि वहाँले अभिव्यक्त गर्नु भयो । कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ विश्व केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष सुरेन्द्र लिम्बू परदेशीले अब हामीले पश्चिमा भाषिक साँस्कृतिक अतिक्रमणको विरुद्धमा ससना शक्तिहरूबिच एलायन्स गरेर आफ्नो अस्तित्व बचाउने समय आएको कुरा उल्लेख गर्नु भयो । विज्ञान र प्रविधिको प्रयोगले युग बदलिएको प्रसंगलाई महत्व दिँदै हाम्रो समाज र सामाजिक संरचनामा चलायमान रहेका आइडियोलजीहरू पनि बदलिँदै जाने कुरालाई हामीले बुझ्नु पर्ने कुरामा जोड दिनु भयो । आफूद्वारा चलिरहेको नव आयाम वैचारिक अभियानको प्रसंगलाई जोड्दै हाम्रो साहित्यिक सिर्जनाहरूको मूलधारलाई विज्ञान र प्रविधिको संसर्गबाट छुटाउनु नहुने कुरा पनि राख्नु भयो ।

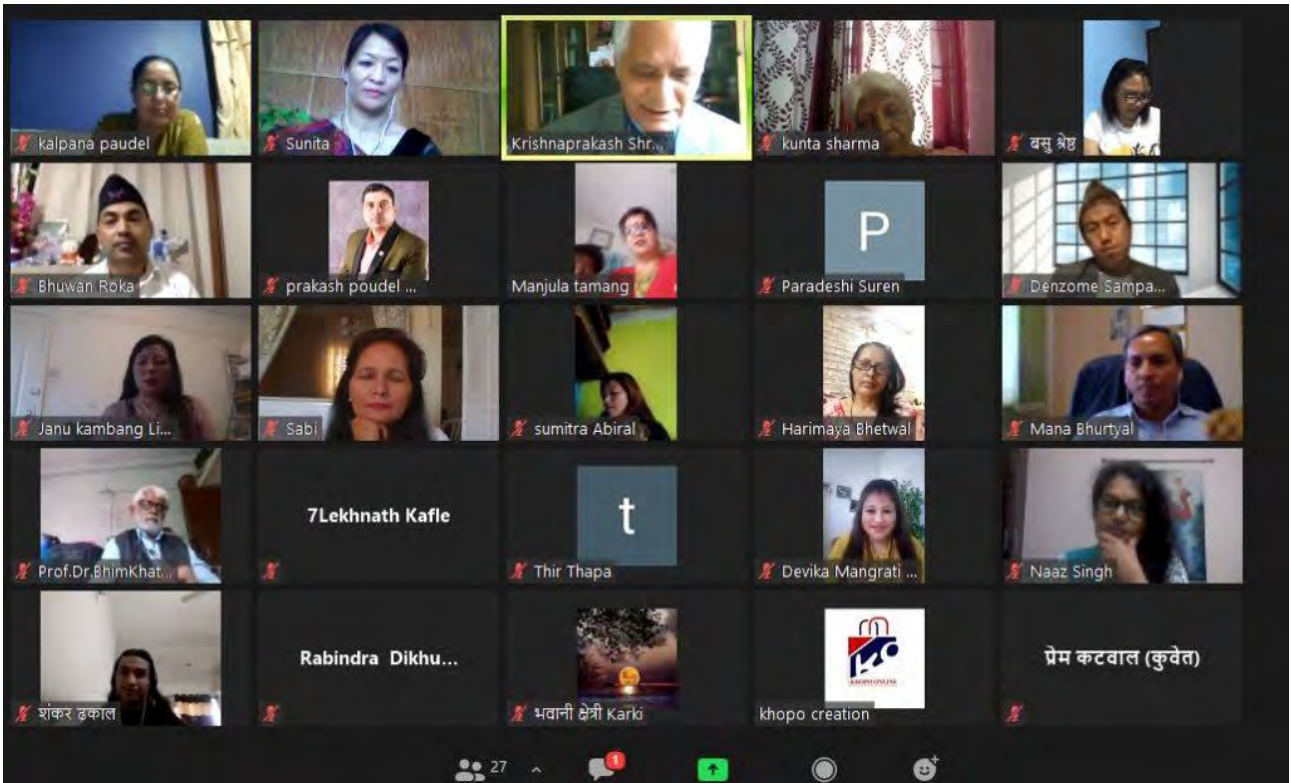
आजको कार्यक्रमलाई भाषा-साहित्यमय बनाउन थुप्रै सर्जकहरूबाट विभिन्न प्रकारका साहित्यिक सिर्जनाहरू पनि वाचन गरिएको थियो । सिर्जना वाचन गर्नेहरूमा हुनुहुन्थ्यो निरु बिन्दु परियार जलढाका, हर्कु तामाङ डुर्वस, विकाश समपर्ण असम, अजित वियोगी र रन्जीत गुरुङ मिरीक दार्जीलिङ, महेन्द्र स्याङ्बो सुकेपोखरी, देविका मंग्राती राई, द्वारिका छेत्री र सरोजनी सागर देवान खरसाङ, चन्दन योन्जन टिस्टा भेल्ली, विजय मुखिया दार्जीलिङ, निमा तामाङ र पेम्बा टी याल्मो सिलगढी, मन्जुला तामाङ सुब्बा घुम दार्जीलिङ, प्रीतम राया कालेबुङ, सरमान सुब्बा “रसिक” नाम्ची सिक्कीम, विरेन्द्र अब्जस टिस्टा भेल्ली, शुभद्र बम्जन सिटोङ, सूरज चापागाई र साजन घिमिरे मणिपुर, वन्दना गौतम म्यान्मार, तीलकराम पोख्रेल थाईल्याण्ड, सुनिता राई कन्दङ्वा इजरायल आदि सर्जकहरूले स्वरचित कविता पाठ गरेर भारतीय भाषा दिवसलाई विश्वव्यापी बनाउँदै भाषा साहित्यको थप इतिहास कायम गरेका थिए । कार्यक्रममा वरिष्ठ लेखक साहित्यकार पत्रकार भारतमा निरन्तर लामो समयदेखि प्रकाशन भईरहेको विन्दु पत्रिकाका सम्पादक केबी नेपालीको उपस्थितिले नयाँ पुस्ताका कलमकारहरूलाई गहकिलो उर्जा थपिएको थियो । वहाँले नेपाली भाषालाई संवैधानिक मान्यता दिलाउन के कस्ता वलिदानी कार्यहरू भएका थिए भन्ने सन्दर्भलाई संक्षिप्त रूपमा राख्नु भएको थियो । यसैगरी मिजोरामबाट लेखक एवं कलाकार डा. किङ गुनु घर्ती, मणिपुरबाट सीता देवी छेत्री, कलकताबाट विकाश कार्की, सिक्कीमबाट अमर बनिया “लोहोरो”, नेपालबाट डम्पर पाहाडी “एलाक” एक लाईने कविता लेखनका अभियन्तालगायतको उपस्थितिले विनेसामको अनलाईन भाषा दिवसलाई अत्यन्तै स्तरिय बनाई दिएको थियो ।

कार्यक्रममा स्वागत समभाषण नागरी दार्जीलिङका लेखक कवि दार्जीलिङ मिरिर अनलाई टिवीका समाचार प्रस्तोता श्रीमान कृष्ण पी ठटालले राखे भने, मिरिकका युवा कवि बिनेसामका उपाध्यक्ष मुस्कान खेसाङ राईले धन्यवाद ज्ञापन गरेका थिए । विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ भारत शाखाकी मूलसचिव सशक्त नारी हस्ताक्षर सुमित्रा अविरलले दार्जीलिङबाट कार्यक्रमको संचालन गर्नु भएको थियो भने कार्यक्रमको सभापतित्व शाखाका अध्यक्ष राहुल राई बोगिकोले मणिपुरबाट गर्नु भएको थियो । अन्त्यमा आफ्नो महत्वपूर्ण मन्तव्य राखेपछि सभापतिले कार्यक्रमको विसर्जन गर्नु भएको थियो ।

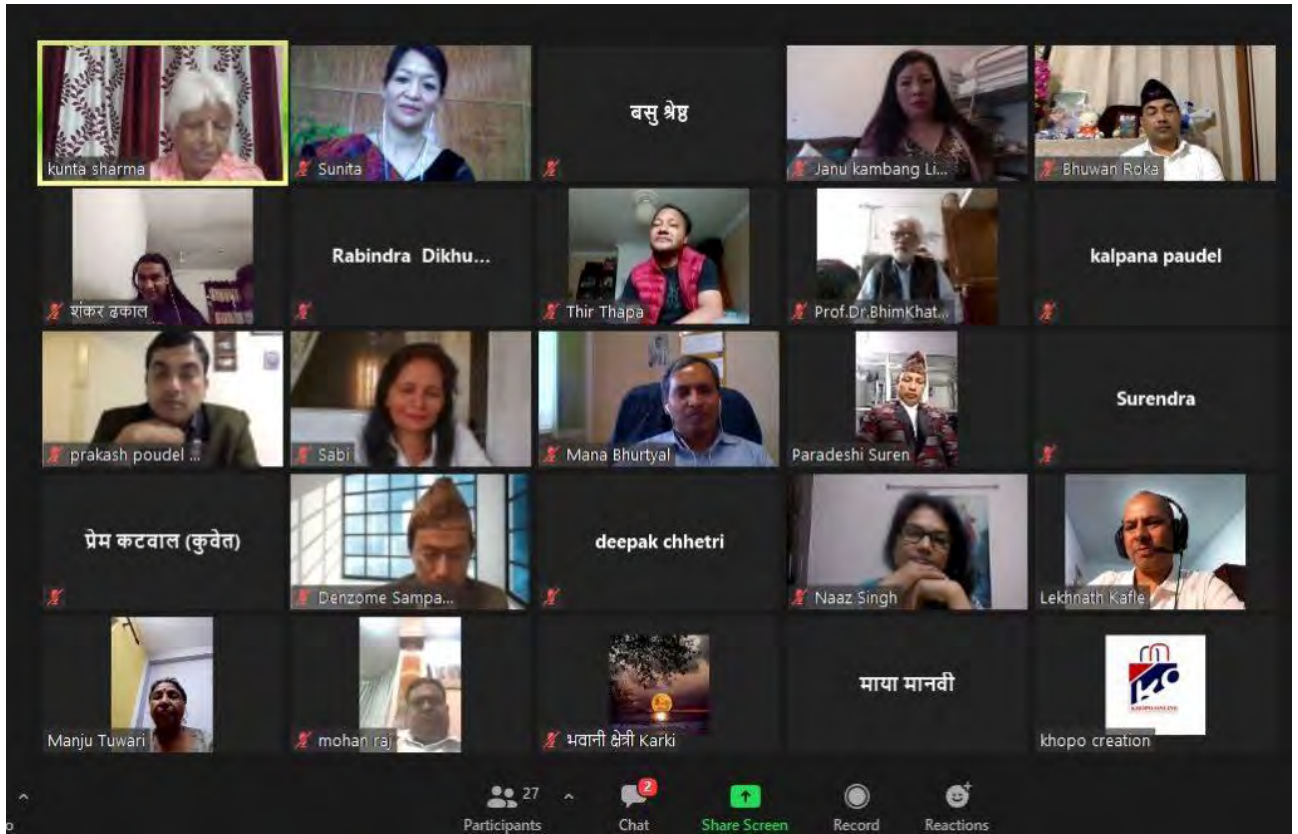
बिनेसामले मनायो १५५ औँ मोतिजयन्ती

(भदौ ३-२०७७ तदनुसार १९ अगष्ट २०२०)

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ 'विश्व केन्द्रीय समितिले युवा कवि मोतीराम भट्टको १५५ औँ जन्मजयन्ती अनलाइन जूमबाट भव्य कार्यक्रमको आयोजनागरी मनायो । नेपाली साहित्यकी चर्चित कवयित्री लेखिका साहित्यकार कुन्ता शर्माज्यूको प्रमुख आतिथ्य तथा अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाज (अनेसास)का अध्यक्ष प्रकाश पौडेलज्यूको विशेष आतिथ्यमा भव्यताकासाथ कार्यक्रम सम्पन्न भयो ।

संस्थाका बरिष्ठ उपाध्यक्ष डा लेखनाथ काफ्ले ताइवानबाट स्वागत मन्तव्य राखे पश्चात् सल्लाहकार कृष्णप्रकाश श्रेष्ठज्यूले रसियाबाट मोतीराम समबन्धि मन्तव्य राख्नु भएको थियो । वहाँ विगत पाँच दशकदेखि रसियामा रही नेपाली भाषा/साहित्यको सेवामा समर्पित हुनुहुन्छ । दिल्लीबाट डा नाज सिंहको सुन्दर कविता वाचनसँगै सिर्जना वाचनको सिलसिला निरन्तर अधि बढ्यो । देश परदेशबाट उपस्थित रहेका यस मोति स्मृति कार्यक्रममा विभिन्न विधाका सिर्जनाहरू वाचनले भर्चुवल बिजुली सभा साँच्चै गुञ्जयमान भएको थियो ।

सल्लाहकार प्राध्यापक डा भीम खतिवडाज्यूले धरानबाट मोतीराम बारे निकै सुन्दर मन्तव्यका साथै मोतीराममा समर्पित गजल वाचन गरि मोति साँच्चै नेपाली साहित्यका मोति थिए भनि वहाँको अतुलनीय देनको कृतज्ञतापूर्वक प्रसंसा गर्नु भयो । त्यसैगरी आजको कार्यक्रमका विशेष अतिथि अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाज (अनेसास)का अध्यक्ष प्रकाश पौडेलज्यूले जापानबाट छोटो मन्तव्य सहित गजल तथा हाइकु वाचन गरि कार्यक्रममा साहित्यिक उत्साह थप्नु भयो । थुप्रै स्रष्टाहरूको सिर्जना वाचनले समयको काँटा कहाँ दौड्दै छ पत्तै चलेन । मोतीराममा समर्पित आजको कार्यक्रमलाई निकै प्रसंसा गर्दै मोतिरामलाई विशेष रूपमा सम्झिँदै नेपालबाट प्रमुख अतिथि कुन्ता शर्माज्यूले गहन मन्तव्यकासाथै सुन्दर नारीवादी कविता पाठ गर्नु भयो ।

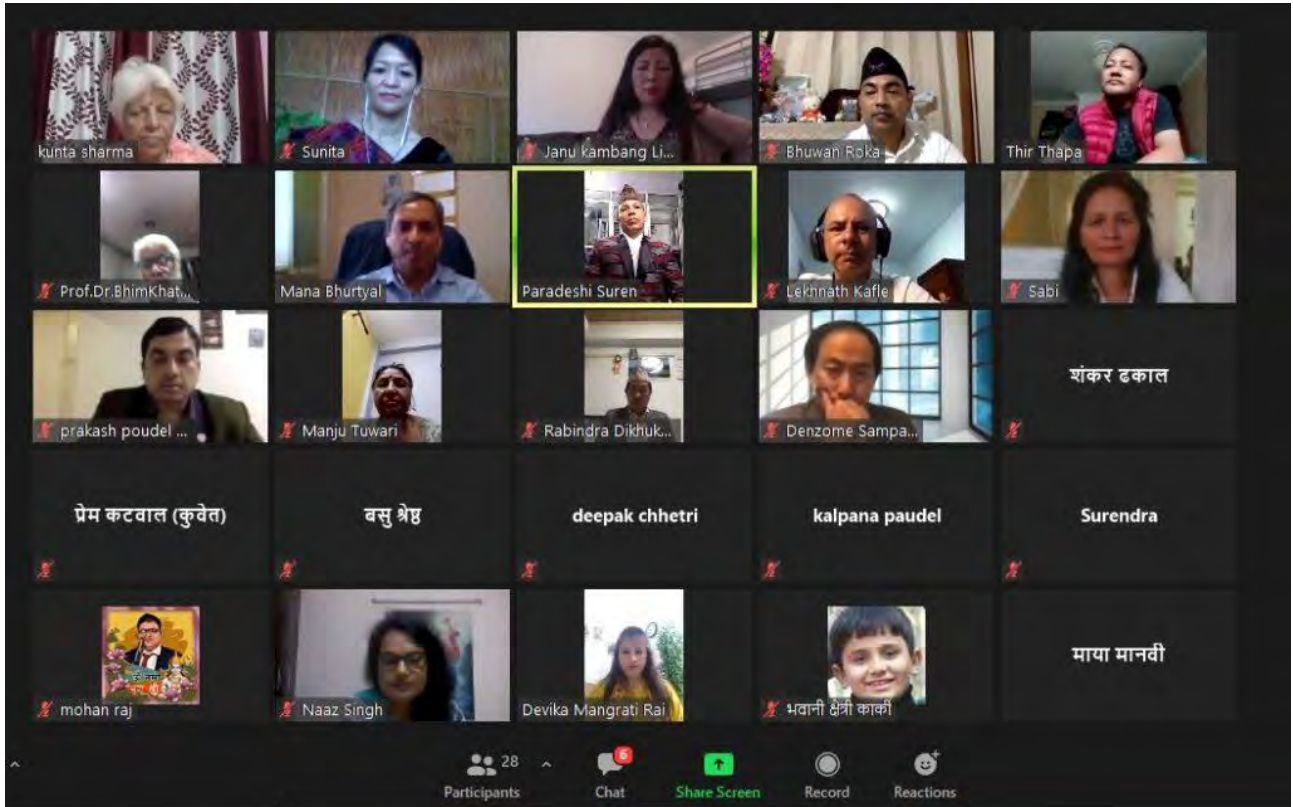
यसरी भर्चुअल्ली भएको १५५ औं मोतिराम जन्मजयन्ती कार्यक्रममा थुप्रै देशबाट महासङ्घका पदाधिकारीहरू, शाखाका प्रतिनिधिहरू, आजीवन सदस्यज्यूहरूसगै अन्य साहित्यिक मनहरूको पनि उल्लेख्य उपस्थिति रहेको थियो ।

सिर्जना वाचन गर्नुहुने सर्जकज्यूहरू :

- १- कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ – कविता (रसिया, संस्थाका सल्लाहकार), २- प्रा डा भिम खतिवडा – गजल (धरान/नेपाल, संस्थाका सल्लाहकार), ३- डा नाज सिंह – कविता (दिल्ली/भारत), ४- भुवन रोका – गजल (जापान)
- ५- कल्पना पौडेल ‘जिज्ञासु’- मुक्तक (नेपाल), ६-सावित्रा लुईटेल घिमिरे – गजल (इजरायल), ७- डा मनमूर्ति भुर्तेल – कविता (रसिया), ८- प्रकाश पौडेल – गजल,हाइकु (जापान), ९- थिर थापा – गीत (युके), १०- रविन्द्र दिखुक्पा – गजल (जापान), ११- शंकर ढकाल – कविता (भारत), १२- जानु काम्बाङ्ग लिम्बू – कविता (युके)
- १३- सुरेन्द्र प्रसाई – कविता (इजरायल), १४- बसु श्रेष्ठ – कविता – (नेपाल), १५- प्रेम कटुवाल – गजल (कुवेत)
- १६- मन्जु तिवारी – कविता (नेपाल), १७- दीपक क्षेत्री – कविता (इजरायल), १८- देविका मग्राती राई – कविता (भारत), १९- मोहनराज खनाल – कविता (म्यान्मा), २०- सुमित्रा अविरल – कविता (भारत), २१- मायाँ भेटवाल – कविता (नेपाल), २२- सुरेन्द्र लिम्बू परदेशी – कविता (भारत), २३-डेन्जोम साम्पाङ्ग – कविता (अमेरिका), २४- सुनिता राई कन्दड्वा – कविता (इजरायल)

अन्य उपस्थिति :

- केबी पौडेल (नेपाल), मंजुला तामाङ्ग (भारत), राहुल राई बोगिको (भारत), अमित चाम्लिङ्ग राई (कुवेत), भिम पाण्डे (बर्मा), भवानी क्षेत्री कार्की (नेपाल), संगम सुधा थापा (भारत), बेद दाहाल (इजरायल), किरण पाण्डे

(इजरायल), माया मानवी (भारत), बिमन किराती (जापान) लगायत हुनुहुन्थ्यो ।

यसरी भर्चुअल्ली आयोजित मोतिजयन्ती कार्यक्रम अत्यन्तै सभ्य तथा भव्य तरिकाले सम्पन्न भयो । यस कार्यक्रमको संचालन संस्थाकी महासचिव सुनिता राई कन्दङ्वाले इजरायलबाट गर्नु भएको थियो भने प्रविधि सम्पादनमा सचिव डा मनमुर्ति भुर्तेलले रसियाबाट सहयोग गर्नु भएको थियो । आजको यस मोतिजयन्ती कार्यक्रमको अन्त्यमा भर्चुअल्ली

उपस्थित हुनु हुने प्रमुख अतिथि, विशेष अतिथि, सल्लाहकारज्यूहरूसार्थै विभिन्न देशबाट सहभागी हुनुहुने समस्त साहित्यिक मनहरुमा हार्दिक आभार तथा धन्यवाद व्यक्त गर्दै कार्यक्रमका सभापति सुरेन्द्र लिम्बू परदेशीले कार्यक्रमको समापन गर्नु भएको थियो ।

विनेसाम भारतमा इजाहाडमा स्मृति कार्यक्रम

(१२ अगस्त २०२० दार्जिलिङ, भारत)

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ भारत शाखाको संयोजकत्वमा आज इजाहाडमा स्मृति भर्चुअल साहित्यिक कार्यक्रम गुगल मीटमा भव्यताकासाथ सम्पन्न भएको छ । आमा मन्जुला सुब्बा र बाबा नवीन सुब्बाको कोखमा १२ अगस्त १९९० को दिन जन्मिएकी इजाहाडमा सुब्बाले ३ फेब्रुवरी २०१३ को दिन २२ वर्षको आफ्नो छोटो उमेरमा नै हामीबाट बिदा लिएकी थिईन् । आज उनैको सम्झनामा विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ भारत शाखाले इजाहाडमा स्मृति साहित्यिक कार्यक्रमको आयोजना गरेको हो ।

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ विश्व केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष सुरेन्द्र लिम्बू परदेशीको प्रमुख आतिथ्यमा सम्पन्न उक्त कार्यक्रममा वरिष्ठ लेखक तथा हाँस्यव्यङ्ग्यकार कृष्ण प्रधान विषेश अतिथिको रूपमा उपस्थित हुनुहुन्थ्यो । त्यसैगरी स्व. इजाहाडमा सुब्बाको आमा मन्जुला सुब्बा र बाबा नवीन सुब्बा पनि अतिथिको रूपमा उपस्थित हुनुहुन्थ्यो । वहाँहरुले छोरीको स्मृतिमा लामो समयदेखि अनेक प्रकारको समाजसेवा र नेपाली भाषा साहित्यलाई मायाँ गर्दै आउनु भएको छ । कार्यक्रममा श्रद्धासुमनसहित धेरै जनाले आआफ्नो रचना वाचन गर्नु भएको थियो ।

उक्त कार्यक्रममा रचना वाचन गर्नेहरु धेरै अग्रजदेखि नयाँ कलमकारहरु पनि थिए । जसमा चन्दन योन्जन तामाङ टिस्टा भेल्ली, अनिकेश प्रधान पोखरेबुङ, मेनका भुजेल कालेबुङ, पवन महिमा जवाहर बस्ति, सुदर्शन तामाङ् बरिपाडा डुबर्स, पेम्बा यल्मो दार्जिलिङ, सुधिर घले गोर्खे दार्जिलिङ, हर्क तामाङ् बीरपाडा डुबर्स, देवीका मंग्रान्ती राई खर्साङ्ग, मन्जिल थाम्देन दार्जिलिङ, निरुबिन्दु परियार जल्ढक्का कालेबुङ, मनिका लामा डुबर्स, दावा तामाङ मगरजुङ्ग, नूरन राई 'जुदू' कालेबुङ, प्रितम राया कालेबुङ, सुरेन्द्र लिम्बू परदेशी लखनऊ आदि हुनुहुन्थ्यो । त्यसैगरी कार्यक्रममा सीतादेवी शर्मा मणिपुर, सुरज चापागाईं मणिपुर द्वारिका क्षेत्री खर्साङ्ग आदिको पनि उपस्थिति रहेको थियो ।

कार्यक्रममा चन्दन योन्जन तामाङले स्वागत मन्तव्य राख्नु भएको थियो भने कार्यक्रमका मुख्य अतिथि सुरेन्द्र लिम्बू परदेशीले आफ्नो भावपूर्ण मन्तव्यद्वारा स्व. इजाहाडमा सुब्बालाई श्रद्धासुमन अर्पण गर्नु भएको थियो । मन्तव्यले इजाको आमा बाबा भावविहल बनेपछि स्थितिलाई मोड्दै उनले विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घको संक्षिप्त परिचय राख्नु भएको थियो । कार्यक्रम भव्य सफलताकोलागि विनेसाम भारत शाखालाई बधाई दिँदै अन्त्यमा आफ्नो सुन्दर रचना वाचन गरेर आफ्नो मन्तव्यको अन्त गर्नु भएको थियो । उक्त कार्यक्रमलाई विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ भारत शाखाकी मूल

सचिव सुमित्रा अविरलले दार्जिलिङबाट संचालन गरेकी थिईन् भने कार्यक्रमको सभापतित्व शाखाका अध्यक्ष राहुल राई बोगिकोले मणिपुरबाट गर्नु भएको थियो ।

विनेसाम रसिया शाखाले मनायो २०७औँ भानु जयन्ती

(मस्को, ५ साउन २०७७)

रुसको राजधानी मस्कोमा पनि २ सय ७ औँ भानुजयन्ती मनाइएको छ । विगत वर्षहरूमा औपचारिक कार्यक्रम गरि भव्यरूपले भानु जयन्ती मनाउने गरिएकोमा यो वर्ष विश्वभर महामारीको रूपमा फैलिएको कोरोना भाइरस (कोभिड-१९) का कारण अनलाइनबाटै भानुजयन्ती मनाइएको हो ।

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ रुस शाखाको आयोजनामा भर्चुअल मिटिङ एप जुमबाटै आयोजनागरि मनाइएको भानु जयन्ती कार्यक्रममा स्वागत मन्तव्य विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ रुस शाखाका उपाध्यक्ष डिल्लि सुमन खरेलले राखेका थिए ।

उक्त कार्यक्रम विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घका केन्द्रिय सचिव डा. मनमूर्ति भुर्तेलले फेसबुकमा लाइभ गर्दै सञ्चालन गरेका थिए । डा. भुर्तेलले बिच बिचमा भानुभक्तका श्लोकहरू गाउँदै भानु जयन्ती कार्यक्रमलाई रोचक ढंगले प्रस्तुत गरेका थिए । सो अबसरमा प्रमुख अतिथि रुसका लागि नेपाली राजदुत ऋषिराम घिमिरेले नेपाली भाषा साहित्यमा आदीकवि भानुभक्त आचार्यले पुर्याएको योगदानबारे चर्चा गरे ।

उनले असल र प्रतिभावान व्यक्ति लाखौँमा एकमात्र हुने बताउँदै भानुभक्त आचार्यले नेपाली भाषा र साहित्यको विकासमा अतुलनिय योगदान गरेको बताए । राजदुत घिमिरेले तत्कालिन समयमा नेपाली समाजको रूपरेखा, सांस्कृति र त्यसको झुकाव अनुसार रामायणबाट प्रभावित भएर आदीकवि भानुभक्त आचार्यले रामायणलाई नेपालीमा अनुवाद गरेको स्मरण गरे । उनले भानुभक्त जस्तै विश्वभर छरिएर रहेका सबै नेपालीले देशकालागि सम्झन लायक काम गर्नुपर्ने सुझाव दिए । उनले अनलाइनका माध्यमले दूरदराजबाट अष्टयोरो परिस्थितिमा समेत नेपाली भाषा, साहित्य र संस्कृतिको संरक्षण गर्न तदारुकता देखाएकोमा विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ रुसलाई धन्यवाद व्यक्त गरे ।

कार्यक्रममा वरिष्ठ साहित्यकार कृष्णप्रकाश श्रेष्ठले रुसको राजधानी मस्कोमा पहिलो पटक अनलाइनबाट भानुजयन्ती मनाइएको बताउँदै यसलाई आगामी वर्षहरूमासमेत निरन्तरता दिनुपर्ने बताए । उनले रुसका महाकवि पुस्किन र नेपालका भानुभक्त आचार्यबिच तुलना गर्दा समान भएको दावी गरे ।

उनले आदीकवि आचार्यको समयमा नेपाली साहित्य विश्व साहित्यसँग दाँज् नमिल्ने अवस्थामा भए तापनि अहिले दाँजिने अवस्थामा रहेको बताए । उनले अब प्रविधिको उच्चतम प्रयोगले नेपाली भाषा साहित्यलाई विश्वसँग जोड्नु पर्ने बताए । उनले भाषा तथा साहित्यको संरक्षण, विकास र विश्वव्यापिकरणकालागि साहित्यमा कलम चलाउनु पर्नेमा जोड दिए ।

सो अबसरमा विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ रुसका अध्यक्ष गोविन्दप्रसाद गौतमले सुरुवाती वर्षमा भानुजयन्ती मनाउँदा २० जनाको सहभागिता हुन हम्मेहम्मे पर्ने गरेको स्मरण गर्दै गत वर्षसम्म सयौँको सहभागितामा भव्य कार्यक्रम गरिँदै आएकोमा यो वर्ष कोरोनाका कारण भर्चुअल कार्यक्रम गरिएको बताए ।

उनले विश्वका अन्य देशमा रुसबाटै भानुजयन्ती मनाउन सुरुवात गरिएकोसमेत बताए । उनले रुसमा मनाइने भानु जयन्ती स्वदेशप्रतिको सम्झना र माया भएकोसमेत बताए । ‘साहित्य अहिले एक मेडिटेसन पनि बनेको छ । हामी विदेशमा बसेर भानुलाई सम्झेर मात्र हुँदैन । यो जयन्ती स्वदेश सम्झने समेत एउटा अवसर हो ।’ उनले भने ‘त्यसैले प्रत्येक वर्ष हामी भव्यरूपले यो जयन्ती मनाएर नेपाली भाषा तथा साहित्यको संरक्षण र स्वदेशलाई सम्झन्छौं ।’

सो कार्यक्रममा रुसी कवि इगोरइलिसिएव, कवियत्री लुच्चिलासलितकोवा र चेख गणतन्त्रकी कवियत्री इरिनासिलेत्स्कायाले आफ्ना मौलिक कविताहरु भानुभक्तलाई समर्पित गरेका थिए । कार्यक्रममा विभिन्न रुसबासी साहित्यकारहरुले पनि आफ्ना मौलिक कविता (गजल) बाचन गरेका थिए ।

कार्यक्रममा विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घका वरिष्ठ उपाध्यक्ष डा. लेखनाथ काफ्ले, संस्थापक अध्यक्ष डा.मधुकृष्ण श्रेष्ठ ‘माधुर्य’, गैर आवासीय नेपाली संघ (एनआरएनए) का पूर्वअध्यक्ष जिवा लामिछाने, वर्तमान केन्द्रिय उपाध्यक्ष डा. बद्रीकेसी, एनआरएनए रुसका अध्यक्ष शिवमणी भुर्तेल, नेपाल-रुस साहित्य समाजका महासचिव चन्द्रकान्त आचार्य, विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ रुस शाखाका सल्लाहकार डा. एकनारायण चापागाई, डा. कुमार कार्कीलगायत विश्वका विभिन्न देशबाट भाषाविद एवम् साहित्यकारहरु जोडिएर आदिकवि भानुभक्तले नेपाली भाषा र साहित्यको विकाशमा गरेको योगदानबारे चर्चा गर्नुकासाथै रचना बाचन गरेका थिए ।

कार्यक्रम विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घका केन्द्रिय सचिव डा. मनमुर्ति भुर्तेलले सञ्चालन गरेका थिए भने सभापतित्व विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ रुसका अध्यक्ष तथा गैर आवासीय नेपाली संघ अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय परिषदका संस्कृति एवम् सम्पदा उप-समितिका संयोजक गोविन्दप्रसाद गौतमले गरेका थिए ।

विनेसाम म्यान्माद्वारा भानु जयन्ती पालन

(२२ जुलाई २०२०)

२०७औँ भानुजयन्तीको उपलक्ष्यमा विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ म्यान्मा शाखाद्वारा आयोजित अनलाइन साहित्यिक कार्यक्रममा म्यान्माका वरिष्ठ साहित्यकार जगदम्बाश्री पुरस्कारबाट विभूषित कवि ठाकुरप्रसाद गुरागाईंज्यूको गरिमामय उपस्थिति र आशीर्वचनले कार्यक्रमलाई भव्यता प्रदान गरेको थियो । उक्त कार्यक्रममा विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घका विश्व केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष श्री सुरेन्द्र लिम्बू परदेशी, विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ विश्व केन्द्रीय समितिकै वरिष्ठ उपाध्यक्ष डा. लेखनाथ काफ्ले, महासचिव सुनिता राई कन्दडवाज्यूहरुको महत्वपूर्ण उपस्थिति मन्तव्य एवम् कविता

वाचन रहेको थियो । यस कार्यक्रमको शुभारम्भ कवि टेकनारायण रिमाल “कौशिक” बाट भानुभक्तिय रामायणको एक श्लोक पाठद्वारा भएको थियो । त्यसपछि विनेसामका केन्द्रीय समिति र शाखा प्रशाखा पदाधिकारीहरूको पारस्परिक परिचय गराई सहभागी कविहरूबाट कविता वाचन भएको थियो । इजराइलबाट कवि सुनिता राई, म्यान्माबाट कवि टेकनारायण रिमाल “कौशिक”, भारतबाट कवि सुरेन्द्र लिम्बू परदेशी, म्यामाबाट कवि विष्णु पंथी, कवि भीम पाण्डे, कवि नारायण रिजाल, कवि होमनाथ ढकाल, कवि लक्ष्मण न्यौपाने ‘रामानुज’ र कवि मोहनराज खनालहरूले मीठा र रमाइला कविता वाचन गर्नुभएको थियो । उक्त कार्यक्रममा महासङ्घका वरिष्ठ उपाध्यक्ष डा. लेखनाथ काफ्लेज्यूले भानु र उनको रामायणमा घाँसीको महत्व बताउनुहुँदै घाँसी सम्बन्धी सुन्दर कविता सुनाउनु भएको थियो ।

श्री लक्ष्मण न्यौपानेज्यूबाट स्वागतीय भाषण र मन्तव्य रहेको थियो । अन्त्यमा उद्घोषक श्री मोहन खनालज्यूबाट धन्यवाद ज्ञापन र कार्यक्रम सम्पन्न भएको घोषणा गरिएको थियो । कार्यक्रममा कवि ज्ञान संदेश खनाल, कवि जीवन खराल ‘रदीफ’ र अन्य कविहरूको पनि उपस्थिति रहेको थियो ।

विनेसाम इजरायल शाखाले २०७औँ भानु जयन्ती मनायो

(३० असार २०७७ तेल अभिव)

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ इजरायल शाखाले २०७औँ भानु जन्म जयन्ती जुम अनलाईन मार्फत भव्य काव्य सभा गरि मनाएको छ ।

यही असार ३० गते इजरायलमा रहेका विभिन्न संघसंस्थाका प्रतिनिधि र साहित्यकारहरूको अनलाइन उपस्थितिमा उक्त काव्य सभा गरिएको हो । नयन लोम्साङ्ग आङ्देम्बेले प्रविधि संयोजन गरेको उक्त कार्यक्रम विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ इजरायल शाखाकी सचिव रेखा पन्तले संचालन गर्नु भएको थियो ।

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ इजरायल शाखाका अध्यक्ष सुरेन्द्र प्रसाईको सभापतित्वमा भएको कार्यक्रममा विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ इजरायल शाखाकी वरिष्ठ उपाध्यक्ष भिमा थापा कार्कीले स्वागत मन्तव्य राख्दै सबैलाई स्वागत गर्नु भएको थियो भने सचिव दिपक क्षेत्रीले आदिकवि भानुभक्तले नेपाली भाषामा पुष्क्यानु भएको योगदानको चर्चा गर्नु भएको थियो ।

प्रवासी महिला समुहकी अध्यक्ष निर्मला दहाल पौड्याल, गुरुङ समाजका अध्यक्ष ओम गुरुङ, जन सम्पर्क समिति इजरायलका सल्लाहकार डम्बर गुरुङकासाथै विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ विश्व केन्द्रीय उपाध्यक्ष सावित्रा लुईटेल, महासचिव सुनिता राई लगायतले भानु जयन्तीको सबैमा शुभकामना र नेपाली भाषा साहित्यमा आदिकविको योगदानको चर्चा गर्नु भएको थियो ।

साहित्य महासंघ इजरायलका संस्थापक सल्लाकार कृष्ण रायमाझीले कोरोनाको विषम परिस्थितिमा पनि यसरी अनलाइन कार्यक्रम गर्न सफल भएकोमा सबैलाई धन्यवाद दिँदै यस्ता साहित्यक कार्यक्रमहरु गरिरहनु पर्नेमा जोड दिनु भएको थियो ।

काव्य सभामा कवि तथा गीतकार राज लिम्बू, गजलकार बाबुकाजी बासु, कवि दिपक क्षेत्री, सुरेन्द्र प्रसाई, कवयित्रीहरु सुनिता राई, सम्झना पन्त, सावित्रा लुईटेल, भिमा थापा, सानु गुरुङ, रेखा पन्त र इन्दिरा के.सी. आदिले कविता, गजल र मुक्तक वाचन गरेर कार्यक्रमलाई काव्यमय बनाउनु भएको थियो ।

होली डे खबरले प्रत्यक्ष प्रसारण गरेको उक्त कार्यक्रमका सभापति तथा विश्व नेपाली साहित्य महासंघ इजरायल शाखाका अध्यक्ष सुरेन्द्र प्रसाईले आदिकवि भानुभक्तलाई आदि कवि बनाउने मोतीराम भट्ट र उनको योगदान विर्सन नहुने बताउँदै कार्यक्रमको समापन गर्नु भएको थियो ।

वेवीनारमा भानुजयन्ती', विश्वभरका सर्जक एकै ठाउँमा

(३० असार २०७७ कुवेत)

विश्व नेपाली साहित्य महासंघ कुवेत शाखा र अनेसास च्याप्टर कुवेतको संयुक्त आयोजनामा सोमबार २०७औं भानु जयन्ती मनाइएको छ । विश्वभर देखिएको कोभिड-१९ महामारीलाई ध्यानमा राख्दै 'वेवनार' मार्फत कार्यक्रम आयोजना गरिएको थियो । विश्व नेपाली साहित्य महासंघ केन्द्रीय अध्यक्ष सुरेन्द्र लिम्बू परदेशीको प्रमुख आतिथ्य तथा कवि सर्वज्ञ वाग्ले, कवयित्री कमला प्रसाई, एनआरएनए कुवेतका अध्यक्ष सुजन केसी, नेपाल पत्रकार महासंघ कुवेत शाखाका अध्यक्ष हरिकृष्ण न्यौपानेलगायतको आतिथ्यमा कार्यक्रम उत्साहपूर्ण वातावरणमा सम्पन्न भएको थियो । अनेसास च्याप्टर कुवेतका सल्लाहकार अमर खड्काको स्वगत मन्तव्यसँगै गजल वाचन तथा विनेसामका कुवेत संयोजक प्रेम कटवालबाट शुभकामना र गजल वाचनबाट सुरु भएको कार्यक्रम भुवन सुवेदीले सञ्चालन गर्नुभएको थियो । कार्यक्रमको संयोजन राजेन्द्र बिरहीले गर्नुभएको हो ।

भारतमा रहेका कार्यक्रमका प्रमुख अतिथी परदेशीले महत्वपूर्ण भनाई राख्दै कविता वाचन गर्नुभएको थियो । यसअघि भने विनेसामले कार्यक्रमको आयोजना गर्दै आइरहेको थियो । 'यसपटक संयुक्त रुपमा कार्यक्रम आयोजना गर्ने अवसर जुर्वो' वहाँले भन्नुभयो 'संयुक्त रुपमा भानु जयन्ती मनाउन पाउनु महत्वपूर्ण र सुखद रह्यो । यसले नेपाली साहित्य क्षेत्रमा राम्रो सन्देश जान्छ ।'

संस्थाका केन्द्रीय सदस्य तथा नयाँकेका कविता कृतिका कवि अमित चाम्लिङ र संयोजक बिरहीले छोटो समयमा सर्जकहरुलाई समेटेर कार्यक्रम सफल बनाउन प्रयास गरेका थिए । विदेशबाट लाखौं श्रमिक स्वदेश फर्कन्छन् । उनीहरुलाई व्यवस्थापन गर्न गाह्रो हुने तथा जिम्मेवारीबाट पन्छिन खोज्ने, समस्यामा परेकाहरुलाई तोकिएभन्दा तेब्बर हवाई भाडा लिएको र स्वदेश पुगेपछि पनि अनागरिक जस्तो व्यवहार गर्ने राज्यप्रति कवि चाम्लिङले कवितामै आक्रोश पोखेका

थिए । नेपाल पत्रकार महासङ्घ कुवेत शाखाका अध्यक्ष हरिकृष्ण न्यौपाने, अमेरिकामा बस्ने सर्जकहरु सर्वज्ञ वाग्ले, कमला प्रसाईं, अग्नि पराजुली, प्रकाश पान्डे र सेसेल्सबाट गणेश खड्काले शुभकामना सहित रचना वाचन गरेका थिए । भर्चुअल भानु जयन्ती कार्यक्रममा कुवेतबाट अमित चाम्लिङ, तिलाचन बस्याल, राणध्वज लामा, माधव पौड्याल 'असल यात्री', केशर घलान, आकाश शोर्पा, हिमाल अञ्जान, विजय आउजी, सिर्जना पाण्डे, कृष्ण पौडेलले रचना वाचन गरेका थिए । कार्यक्रम भव्यताको साथ सफल पार्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने संस्था, तिनका पदाधिकारी र उपस्थित सर्जकहरुलाई धन्यवाद दिन कार्यक्रम संयोजक बिरहीले रामायणको श्लोक वाचन गर्नु भएको थियो । भर्चुअल कार्यक्रम यकखभखय लगायत अनलाइनले प्रत्यक्ष प्रसारण गरेका थिए ।

विनेसामको नेपाल शाखाले मनायो भानु जयन्ती

(२९ असार २०७७)

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घको नेपाल शाखाले अनलाइन कार्यक्रम मार्फत भानु जयन्ती मनाएको छ । नेपाल शाखाको आयोजनामा भएको भानु जयन्तीको औपचारिक कार्यक्रममा विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ विश्व केन्द्रिय समितिका अर्थसचिव खगेन्द्र अधिकारी 'अमृत' ले आदिकवि भानुभक्तको जीवनको चर्चा गर्नुभएको थियो ।

कार्यक्रममा विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ नेपाल शाखाका अध्यक्ष कल्पना पौडेल 'जिज्ञासु' उपाध्यक्ष केसु पोखरेल खनाल, कोषाध्यक्ष बसु श्रेष्ठ, सचिव सञ्जाल शर्मा, सदस्य दुण्डीराज ढकाललगायतले कविता, गजल र मुक्तक वाचन गर्नु भएको थियो । कार्यक्रम नेपाल शाखाका अध्यक्ष कल्पना पौडेल 'जिज्ञासु'को अध्यक्षतामा भएको थियो । उक्त कार्यक्रमलाई कोषाध्यक्ष बसु श्रेष्ठले संचालन गर्नुभएको थियो ।

कार्यक्रममा अम्बिका अनमोल, नविन अनुपम रावत, रमेश कंडेल, सहसचिव दिपा नेपाल पराजुलीलगायतको उपस्थिति रहेको थियो । आज साहित्यसँग सम्बन्धित विभिन्न संघ संस्थाहरुले भानुभक्त आचार्यको २०७ औं जन्म जयन्ती मनाइरहेका छन् ।

१०औं वार्षिकोत्सव तथा २०७ औं भानु जयन्ती

(२९ असार २०७७ तदनुसार १३ जुलाई २०२०)

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ विश्व केन्द्रीय समितिले आफ्नो १०औं वार्षिकोत्सव तथा २०७औं भानु जयन्ती अनलाइन जूम मार्फत एक भव्य कार्यक्रमको आयोजना गरी मनाएको छ । नेपाली भाषा साहित्यका विशिष्ट विद्वान प्राध्यापक डा. गोविन्दराज भट्टराईज्यूको प्रमुख आतिथ्य तथा भारतीय नेपाली साहित्यका बरिष्ठ कवि डा. राजेन्द्र

भण्डारीज्यूको विशेष आतिथ्यमा कार्यक्रम भव्यताकासाथ सम्पन्न भयो । डा. राजेन्द्र भण्डारीज्यूको केही शब्द र कविता वाचनसँगै आजको साहित्यिक कार्यक्रमको पर्दा उघारिएको थियो ।

कार्यक्रम भानु विशेष भएकोले संस्थाको तर्फबाट भानु सम्बन्धी महत्वपूर्ण जानकारीसहित संस्थाका सल्लाहकार कृष्णप्रकाश श्रेष्ठज्यूले मन्तव्य राख्नु भयो । बिगत पाँच दशकदेखि मस्को रसियामा रहेर नेपाली भाषा साहित्यको सेवा गरिरहनु भएका श्रेष्ठज्यूले नेपाली साहित्यमा भानुभक्तको योगदान र मुल्याङ्कनको सन्दर्भमा आफ्नो अमूल्य मत राख्नु भयो । वहाँले नेपाली साहित्यलाई धेरै भन्दा धेरै अनुवाद गर्नुपर्ने आबस्यकता औँल्याउँदै वहाँहरूले रसियामा नेपाली साहित्यको उन्नतिकानिम्ति केही राम्रा कार्यहरु गरीरहेको पनि जानकारी गराउनु भयो । त्यसैगरी संस्थाका बरिष्ठ उपाध्यक्ष डा. लेखनाथ काफ्लेज्यूले पनि भानु सम्बन्धी निकै महत्वपूर्ण तथ्यहरु अनुसन्धान गरेर पस्कनु भएको थियो । डा. काफ्ले लामो समयदेखि ताइवानमा शिक्षण पेसामा संलग्न हुनुहुन्छ । संस्थाका पूर्वध्यक्ष विश्वासदीप तिगेलाज्यूले पनि बिनेसाम र भानुभक्त आचार्य बारे मिठो मन्तव्य राख्नु भयो । धरान नेपालबाट प्राध्यापक डा. भिम खतिवडाज्यूले आदिकवि भानुभक्त आचार्य सम्बन्धी निकै नै महत्वपूर्ण कुराहरु प्रस्तुत गर्नु भयो । भानुको देन, तत्कालिन समयको समाजिक संरचना अनि अहिले भैरहेका टिकाटिप्पणीहरु बारे राम्रो मन्तव्य राख्नु भयो । प्रमुख अतिथिको आसनबाट प्रा डा गोविन्दराज भट्टराईज्यूले भानुभक्तमाथि प्रकाश पाउँदा कार्यक्रममा वाचित सिर्जनाहरुको बारेमा पनि आफ्नो संक्षिप्त धारणा राख्नु भयो ।

यसरी भर्चुअल्ली भएको भानु जयन्ती कार्यक्रममा विभिन्न देशबाट थुप्रै पदाधिकारीज्यूहरु, आजीवन सदस्यज्यूहरुलगायत धेरै साहित्यिक मनहरुको उपस्थिति रहेको थियो ।

रचना वाचन गर्नुहुने पदाधिकारीहरु:

डा. नाज सिंह (कविता (भारत)

हिकमत थापा (कविता (अफ्रिका, नाइजेरिया)

खगेन्द्र अधिकारी अमृत (गजल) सुर्खेत, नेपाल

मुना सिग्देल (गजल (नेपाल)

अमित चाम्लिङ्ग (कविता (कुवेत)

डा. मनमूर्ति भुर्तेल (कविता (रसिया)

गोविन्द गौतम (कविता (रसिया)

कल्पना पौडेल 'जिज्ञासु' (गजल (काठमाडौंरनेपाल)

भुवन रोका (कविता (जापान)

तिर्थ संगम राई (कविता (कतार)

विजय हितान (इको कविता (बेलायत)

टेक थापा (कविता (बेलायत)

कार्यक्रममा भर्चुअल्ली उपस्थित हुनु भएका सम्पूर्ण महानुभावहरुलाई महासङ्घ विश्व केन्द्रीय समितिकी उपाध्यक्ष सावित्रा लुईटेल घिमिरेले इजरायलबाट स्वागत मन्तव्य राख्नु भएको थियो । महासङ्घ विश्व केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष सुरेन्द्र लिम्बू परदेशीको सभापतित्वमा सम्पन्न उक्त कार्यक्रमलाई महासङ्घकी विश्व केन्द्रीय महासचिव सुनिता राई कन्दङ्वाले इजरायलबाट संचालन गर्नु भएको थियो ।

त्यसैगरी विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घका विभिन्न देशमा रहेका राष्ट्रिय शाखाहरुले पनि भानु जयन्ती मनाएका छन् । विनेसाम नेपाल शाखाले विभिन्न सिर्जनाहरु वाचन गर्दै भानु जयन्ती मनाएको छ । त्यसैगरी विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ कुवेत शाखा र अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली साहित्य समाज कुवेत च्याप्टरले संयुक्त रुपमा एउटा भव्य भर्चुअल कार्यक्रमको आयोजना गरी भानु जयन्ती मनाएको छ । इजरायल शाखाले भोली १४ तारिक, जापान शाखाले १९ तारिक, रसिया शाखाले २० तारिक र (म्यान्मा) वर्मा शाखाले चाँडै मनाउने तयारी चलिरहेको जानकारी गराउनु भएको छ ।

लक डाउनमा बत्ती निभाई अध्यारोमा जुमुराए स्रष्टाहरु

केन्ट (बेलायत) । कोभिड-१९ कोरोना भाइरसको महामारीले विश्वका सवा दुई अर्ब बढी मानिसहरु अहिले लक डाउनमा छन् । यूके पनि छ मार्च २३ यता तीन हप्ते लक डाउनमा छ । यसबीच सबैको सामान्य जीवनचर्या प्रभावित मात्रै भएको छैन । कतिपय मानसिक रूपले विक्षिप्त पनि बनेका छन् । नागरिकहरुमा सकारात्मक उर्जाको सञ्चार गराउन भने बेलायतवासी नेपाली साहित्यकारहरुले लक डाउन समयलाई उपयोग गरेका छन् ।

गत २८ मार्च शनिबार साँझ अर्थ आवर तथा चौथो स्थापना दिवसको अवसर पारेर विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ, साउथ यूके शाखाले सिर्जना वाचन कार्यक्रम सम्पन्न गरेको थियो। भिडियो कन्फरेन्समार्फत् बेल्पाली सर्जकहरू 'लक डाउनमा स्रष्टा र सिर्जना' नामक कार्यक्रममा सहभागी भए। कन्फरेन्स कार्यक्रम साँझ ८:३० बजे सुरु भएर दुई घण्टा चलेको थियो। अर्थ आवर विश्व वन्यजन्तु कल्याण कोषको पहलमा सन् २००७ देखि अष्ट्रेलियाबाट सुरु भएको वातावरण संरक्षणकर्मीहरूको विश्वव्यापी कार्यक्रम हो। यो दिवस प्रत्येक वर्षको मार्च महिनाको अन्तिम शनिबारमा पर्दछ। यस दिन करिब १८० देशका नागरिकहरूले घर र आफू कार्यरत ठाउँहरूको बत्ती निभाएर साङ्केतिक रूपमा बढ्दो कार्बन उर्जाको प्रयोगलाई निरुत्साहित गर्ने सन्देश प्रवाह गर्छन्।

कोरोना महामारीको लकडाउनले स्व-विच्छेद अवस्थामै आ-आफ्नो निवासबाट सहभागी जनाएका कविहरूले पनि उसैगरी दुई घण्टा खपत भइरहेको बत्ती निभाएर इको सिर्जना वाचन गरेको विनेसाम, साउथ यूकेका पूर्व अध्यक्ष विजय हितानले जनाए। उनले अहिले देखा परिरहेको जैविक असन्तुलन र समस्याका बीच पृथ्वी बचाउने अभियान झन् सान्दर्भिक भएको बताए। वातावरणविद् समेत रहेका हितानले सन् २०१४ देखि विनेसामले अर्थ आवर मनाउन थालेको चर्चा गरे। साहित्यकार सुरेन्द्र इङ्नामले बाँसुरीको धुनबाट कार्यक्रमको शुभारम्भ गरेका थिए। त्यसलगत्तै, शाखा पूर्वउपाध्यक्ष औँतारी साइँलाले 'बत्ती निभाएको दिन' शीर्षकको कविता वाचन गरे। उनीपश्चात् विनेसामका संस्थापक एवम् कवि विश्वासदीप तिगेलाले कोरोना सङ्क्रमणका कारण इटालीमा एक आमा र उनकी शिशुले खप्नुपरेको मानसिक तनावलाई प्रस्तुत गरे। विनेसाम वेस्ट यूके शाखाको प्रतिनिधित्व गर्दै स्वीन्डनका सर्जक भरत लोहोरुड राईले दुईवटा चोटिला मुक्तक सुनाए। मुक्तककै श्रद्धालालाई निरन्तरता दिँदै गीतकार सेमन्त राईले पनि वातावरणसँग सम्बन्धित दुईवटा मुक्तक जोडे। आफ्नो सर्जक श्रीमानको वाचनपछि हौसिएकी स्रष्टा रीता राईले समेत जोडी मुक्तक वाचन गरिन्।

प्रत्येक सिर्जना वाचनलगत्तै हुने संक्षिप्त समीक्षात्मक प्रतिक्रियाले कार्यक्रमको शैली भिन्न देखिन्थ्यो। आगामी वर्ष कृति ल्याउने तयारी गर्दै गरेका युवा कवि लाहाङ् चेम्जोङले 'प्रश्न' कविता सुनाएर मानिसले पर्यावरणमा पारेको असरप्रति कटाक्ष गरे। यसैगरी, भोजकुमारी थोक्लेन तिगेलाले समेत विनायो बजाएर उपस्थित सहभागीहरूलाई मन्त्रमुग्ध पारिन्। बेलायतमा दुई दशकयता इको साहित्यको वकालत गरिरहेका विजय हितानले भइरहेको वातावरण विनाशप्रति चिन्ता प्रकट गर्दै गजल वाचन गरे। हितानपछि कार्यक्रम संयोजक एवम् कवि अमित थेवेले नेपाली र अङ्ग्रेजीमा दुईवटा कविताहरू सुनाए।

यसैगरी, उक्त कार्यक्रममा कवि औतारी साइँला र फिप्रा काइँलाद्वयको संयुक्त कृति 'हाम्रो अतीत हाम्रो मन कविता र गीतमा पोखिएका छन्' को पनि कन्फरेन्समार्फत लोकार्पण गरियो। ७७ कविता र गीतहरू रहेको सङ्ग्रहबारे कवि थेवेले सङ्क्षेपमा समीक्षा गरे। कृतिलाई स्रष्टा औतारी र समीक्षक थेवे संयुक्त रूपमा विमोचन गरेका थिए। विमोचन लगत्तै कसरी तयार भयो भन्ने बारेमा स्रष्टा स्वयंले मन्तव्य राख्नुभयो भने कवि थेवेले समीक्षा गर्नुभयो।

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घले आगामी जून ५ तारिखका दिन विश्व वातावरण दिवसको अवसर पारेर विश्व साहित्य सम्मेलन आयोजना गर्ने कार्यक्रम तय गरेको थियो । यद्यपि, कोरोनाको प्रकोपका कारण सम्मेलनलाई अनिश्चितकालका लागि स्थगन गरिएको सम्मेलन संयोजक हितानले बताए ।

विनेसाम म्यान्मा शाखाद्वारा विश्व कविता दिवस पालन

२१ मार्च २०२० म्यान्मा

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ म्यान्मा शाखाद्वारा एक भर्चुअल साहित्यिक कार्यक्रमको आयोजना गरी विश्व कविता दिवस मनाइएको छ । उक्त कार्यक्रममा म्यान्माकालागि नेपाली राजदुत महामहिम भीमकृष्ण उदाशज्यू मुख्य अतिथिको रूपमा उपस्थित हुनुहुन्थ्यो । वहाँले कार्यक्रमलाई संवोधन गर्दै बधाई तथा शुभकामना प्रदान गर्नु भएको थियो भने विश्व कविता दिवसको उपलक्ष्यमा महत्वपूर्ण मन्तव्य पनि राख्नु भएको थियो । कार्यक्रममा श्रीमति रन्जना उदाशले पनि वजनदार कविता वाचन गर्नु भएको थियो । त्यसैगरी विशेष अतिथिको रूपमा उपस्थित रहनु भएका विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ विश्व केन्द्रीय समितिका अध्यक्ष सुरेन्द्र लिम्बू परदेशीले कार्यक्रम आयोजनाकालागि म्यान्मा शाखालाई अनेक धन्यवाद दिँदै आयामिक समय र प्रविधिले मानवीय चेतनाको नयाँ उचाई कायम गर्न लागि रहेको प्रसंगलाई उजागर गर्दै आफ्नो आयामिक कविता वाचन गर्नु भएको थियो ।

महासङ्घ म्यान्मा शाखा तथा नेपाली साँस्कृति केन्द्रका अध्यक्ष लक्ष्मण न्यौपानेको स्वागत मन्तव्य रहेको उक्त कार्यक्रममा शाखाका संरक्षक ठाकुरप्रसाद गुरागाइँले आशिर्वचनसहित आफ्नो सिर्जना वाचन गरेका थिए । त्यसैगरी मुख्य सल्लाहकार अशोक घिमिरे, उपाध्यक्ष प्रविणहरी प्रधान, तिलकराम पोखरेल, होमनाथ ढकाल, मोहनराज खनालगायतबाट नेपाली तथा बर्मेली कविता वाचन गरिएको थियो । कार्यक्रम आयोजनामा नेपाली साँस्कृति केन्द्र म्यान्माको पनि संलग्नता रहेको थियो ।

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ थाइल्याण्ड शाखा गठन

१० मार्च २०२० थाइल्याण्ड ।

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ विश्वभरि छरिएर रहेका नेपाली भाषीहरुविच फैलने कार्य भइरहेको छ । यसै क्रममा 'विश्वभरका साहित्यकारहरु एकजुट हाऔं, नेपाली साहित्यलाई समृद्ध बनाऔं' भन्ने मूल नाराकासाथ आज २०७६ साल फागुन २७ गते मंगलबार तदनुसार १० मार्च २०२० का दिन श्री कृष्ण गौतमको अध्यक्षतामा थाइल्याण्ड शाखा गठन भएको छ । निक्कै लामो समयको परामर्शपछि गठन भएको उक्त समितिले विश्वभर छरिएका नेपालीहरुविच आपसी सद्भाव र समन्वय कायम गर्दै नेपाली भाषा-साहित्यको सेवा गर्नेछ भन्ने कुरामा ढुक्क हुँदै विश्व केन्द्रीय

समितिको तर्फबाट हार्दिक बधाई तथा कार्यकाल सफलताको शुभकामना व्यक्त गर्दछौं । नव गठित समिति तपशिल वमोजिम रहेको छ –

१. अध्यक्ष कृष्ण गौतम, फुकेट
२. उपाध्यक्ष डेभिड अल्बीन, बैंकक
३. उपाध्यक्ष रिता निरौला, बैंकक
४. महासचिव राहूल भट्टराई, हुवाहिन
५. सचिव कुमार गिरि, बैंकक
६. सचिव कमल भट्टराई, बैंकक
७. सहसचिव दिपा राना, बैंकक
८. मुख्य सल्लाहकार विनोद लामिछाने, फुकेट
९. मुख्य सल्लाहकार केशव आचार्य, बैंकक
१०. मुख्य सल्लाहकार तिलक पोखरेल, बैंकक
११. मुख्य सल्लाहकार राज पौड्याल, बैंकक

रूसी भाषामा 'नेपालका पुराकथा र किम्बदन्ती' ग्रन्थको लोकार्पण

कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ, रूस महासंघ

रूसी भाषामा यसै पंक्तिकार कृष्णप्रकाश) श्रेष्ठ) द्वारा लिखित ग्रन्थ 'नेपालका पुराकथा र किम्बदन्ती' रूस विज्ञान प्रज्ञाप्रतिष्ठानअन्तर्गत प्राच्यविद्या संस्थानबाट प्रकाशित भएको सुसमाचार आफ्ना देशवासीहरूलाई सूचित गर्न पाउँदा अपार हर्ष लागेको छ ।

आकर्षक मोटो गाताको अग्रपृष्ठमा ज्योतिद्योतक रातो पृष्ठभूमिसहित तमनाशक खड्गधारी बोधिसत्व मञ्जुश्रीको स्वर्णमय तस्बीरमुन्तिर रूसी अक्षरमा 'नेपालका पुराकथा र किम्बदन्ती' विभिन्न) स्रोतहरूमा आधारित वर्णन(शीर्षक र त्यसमुनि ग्रन्थकारको नाम 'कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ' अङ्कित छ भने पृच्छपृष्ठमा ग्रन्थलेखककी कुलदेवी तानाद्यः अर्थात् काठमाडौंको केन्द्रमै तानाबहालमा अवस्थित तारिणीदेवीको प्राचीन मन्दिरको प्रवेशद्वारको छायाचित्र दिइएको छ । यस्तो आकर्षक गाताभिन्न ६९६ पृष्ठमा नेपाली एवं नेवारी भाषामा प्रकाशित र अप्रकाशित समेत गरी विभिन्न स्रोतबाट संकलित नेपाली पुराकथा र किम्बदन्तीलाई आधार तुल्याएर रूसी भाषामा आफ्नै शब्दमा वर्णित २२६ वटा पुराकथा र

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ मूलबाटो अनलाईन ई-पत्रिका बर्ष: ६ अंक: ११ संस्करण: १ नोभेम्बर २०२०

८७

विश्व नेपाली साहित्य महासङ्घ
Global Federation for Nepali Literature (GFNL)

全球尼泊尔文学联合会

www.gfnl.org

किम्बदन्तीहरू तीन खण्डमा विभाजित गरेर अभिलेख गरिएका छन्। लेखकद्वारा धेरै वर्ष लगाएर तयार पारिएको यो ग्रन्थ रूस विज्ञान प्रज्ञा-प्रतिष्ठान प्राच्यविद्या संस्थानको २००-यौं वाषिकोत्सवको उपलक्षमा यसै अनुसन्धानमूलक संस्थान अन्तर्गतको 'प्राच्यविद्या' प्रकाशनालयबाट भर्खरै प्रकाशमा ल्याइएको छ।

यस ग्रन्थभित्र तीन खण्डअन्तर्गत २१ अध्यायहरूमा के-कस्तो सामग्री समेटिएको छ भन्ने विषयमा पुस्तकको पुछारमा अंग्रेजीमा 'पुस्तक-परिचय' र संक्षिप्त 'विषयसूची' समावेश गरिएको भए तापनि यहाँनै नेपाली पाठकवृन्दलाई रूसी भाषामा प्रकाशित उक्त ग्रन्थबारे संक्षेपमा बताउनु आवश्यक ठान्दछु।

यस ग्रन्थको प्रथम खण्डका ५ अध्यायमा मुख्यतः स्कन्दपुराण अन्तर्गतका प्राचीन अनुश्रुतिमूलक नेपालको मौलिक ग्रन्थ 'स्वस्थानी' मा वर्णित पुराकथा र किम्बदन्तीले स्थान पाएका छन्। नेपालीहरूमाझ पूज्य स्वस्थानीदेवीको कथाअन्तर्गत इन्द्र, ब्रह्मा, विष्णु, शिव, सतीदेवी, पार्वती, स्वस्थानी आदि प्रमुख देवदेवीहरूको पौराणिक कथा नै नेपाली संस्कृतिको आधारबिन्दु रहेको हुनाले यस ग्रन्थकै द्वितीय र तृतीय खण्डमा समाविष्ट नेपालमा बसोवास गरिरहेका विभिन्न जनजातिहरूका कैयन् पुराकथा र किम्बदन्तीमा पनि निकै हदसम्म त्यसको प्रभाव पहिल्याउन सकिन्छ।

द्वितीय खण्डअन्तर्गतका १० अध्यायहरूमा पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकाली र उत्तर हिमालदेखि दक्षिण तराईसम्मका खश, नेवार, मगर, गुरुङ, थारु, मैथिल लगायत विभिन्न जनजातिमा प्रचलित मुख्यतः बौद्धधर्म, हिन्दुधर्म र कतिपय प्राकृतिक लोकधर्मसित सम्बन्धित पुराकथा र किम्बदन्तीहरू समाविष्ट छन्। बौद्ध किम्बदन्तीहरूका कथानक 'स्वयम्भू पुराण' मा आधारित छन् भने 'नेपाल माहात्म्य' इत्यादि माहात्म्य साहित्य र 'भाषा वंशावली' तथा स्थापत्यकला र इतिहासका पुस्तकहरूबाट पनि ग्रन्थलेखनमा टेवा प्राप्त भएको छ। प्रमुख श्रोत सामग्रीका रूपमा निसन्देह नै विभिन्न लोककथा संग्रहहरू र पत्रपत्रिकामा प्रकाशित किम्बदन्तीहरूबाट सहयोग प्राप्त भएको छ। पुस्तकको पुछारमा सधन्यवाद सन्दर्भ स्रोत सामग्रीको 'ग्रन्थसूची' समावेश गरेको छु।

यस ग्रन्थको द्वितीय खण्डका विभिन्न अध्यायहरूलाई वर्णनको सहजताका लागि विषयवस्तुको दृष्टिले वर्गीकरण गरेर देवदेवीका कथा, अर्धदेवता र दैत्यका कथा, पवित्र स्थल र मठमन्दिरका कथा, जात्रापर्वका कथा, स्थाननामका कथा, नदी र कुण्डका कथा, जीवजन्तु र वनस्पतिका कथा, तान्त्रिक र जादूगरका कथा आदि शीर्षकमा समेत समेटिएका छन्।

यस ग्रन्थको तृतीय खण्डका ६ अध्यायहरूमा चाहिँ धिमाल, सतार, लेप्चा, तामाङ र शेर्पा जाति तथा मुख्यतः नेपालको पूर्वेली भागमा बसोवास गर्ने किरात जाति अर्थात् राई, लिम्बु लगायतको धार्मिक ग्रन्थ मानिने 'मुन्धुम' मा आधारित पुराकथा र किम्बदन्तीहरू समेटिएका छन्।

पुछारमा रूसी पाठकहरूलाई यस ग्रन्थको विषयवस्तुमा निहित क्लिष्टता स्पष्ट पार्ने उद्देश्यले नेपाली नाम र पारिभाषिक शब्दको संक्षिप्त व्याख्यासहित 'शब्दावली' पनि समावेश गरिएको छ। यसबाट पाठकवृन्दले नेपाली विशिष्टताको समेत अनुबोधन गर्ने सम्भावना पाउने छन्।

रूसी भाषामा प्रकाशित 'नेपालका पुराकथा र किम्बदन्ती' ग्रन्थको प्रकाशनपश्चात् मास्कोमा त्यसको विमोचन तथा लोकार्पण सुसम्पन्न भयो । विशेष उल्लेखनीय के पनि छ भने उक्त ग्रन्थका दुई प्रति छापाखानाबाट बाहिर निस्कनसाथ २१ अप्रिल २०१९ का दिन यस (आइतवार) लेखकले पाउनेबित्तिकै सर्वप्रथम त्यसलाई हातमा लिएर मुखपृष्ठमा हस्ताक्षर गर्ने नेपाली थिए - नेवारीमा 'द्यःमैजु' भनेर सम्मानित हुने निवर्तमान जीवित देवी कुमारी मतिना शाक्यका साथै कुमारीदेवीका बुवामुमा प्रतापमान तथा सुनिता शाक्य र अभिभावक महेन्द्ररत्न शाक्य । मास्कोयात्रा समाप्त गरी स्वदेश फर्कने पूर्ववेलामा यस ग्रन्थकारले उहाँहरूसमक्ष भर्खरै छापाखानाबाट निकालिएको यस ग्रन्थको दुवै प्रति प्रदर्शन गरी हस्ताक्षर लिएर एकप्रति उहाँहरूमार्फत् नै जन्मभूमि नेपाल पठाउने सौभाग्य प्राप्त गरेको थियो ।

तत्पश्चात् १८ मई २०१९ का दिन रूसको आधिकारिक यात्रामा मास्को आइरहनुभएका नेपालका प्रधान न्यायाधीश-दम्पतिको सम्मानमा मास्कोस्थित नेपाली राजदूतावासमा आयोजित स्वागत समारोहकै अवसरमा लेखकको समेत उपस्थितिमा प्रधान न्यायाधीश चोलेन्द्र शमशेर जबरा, रूसका लागि नेपाली राजदूत ऋषिराम घिमिरे, नेपालका लागि रूसका पूर्वरजदूत सेर्गेइ भेलिचिकिन, यस ग्रन्थलाई प्रकाशनार्थ सिफारिश गर्ने मास्को राजकीय कला अनुसन्धान संस्थानकी वरिष्ठ वैज्ञानिक कार्यकर्ता रूसी विदुषी ताच्याना मोरोजोभा, गैरआवासीय नेपाली संघका केन्द्रीय महासचिव डा. बद्री केसी र रूस राष्ट्रिय समन्वय परिषद्का अध्यक्ष रामेश्वर गौतमका साथै डा. विमला भण्डारी प्रभृतिबाट रातो तुलकपडाले बेरिएका पुस्तकहरू खोलेर प्रदर्शन गर्दै सामूहिक रूपमा रूसी भाषामा प्रकाशित 'नेपालका पुराकथा र किम्बदन्ती' ग्रन्थको विमोचन गरिएको थियो ।

यस ग्रन्थको लोकार्पण चाहिँ सन् २०१९ को ७ जून शुक्रवार)) का दिन रूसमा नेपाली राजदूतावास र गैरआवासीय नेपाली संघको संयुक्त आयोजनामा सम्पन्न तीनदिने 'नेपाल महोत्सव' को उदघाटन समारोहको क्रममा मास्कोस्थित जनअर्थतन्त्र विकास प्रदर्शनीस्थलमा रहेको सांस्कृतिक भवनको सभाकक्षमा आयोजित भव्य कार्यक्रमअन्तरगत रूसका लागि नेपाली राजदूत ऋषिराम घिमिरे, नेपाली प्रतिनिधि मण्डलका नेता सविन श्रेष्ठ, नेपाल ललितकला प्रज्ञा-प्रतिष्ठान चित्रकला विभागकी प्रमुख सुषमा राजभण्डारी, ग्रन्थ प्रकाशनार्थ सिफारिश गर्ने रूस लेखक संघका केन्द्रीय सचिव तथा मास्को नगर संगठनका उपाध्यक्ष भ्लादिमिर सिल्किन, दोनवर्ती रोस्तोभ नगरका कवि इगोर एलिसेएभ, रियाजान नगरकी कवयित्री ल्युदमिला साल्तिकोभा, मास्कोका कवयित्रीहरू ताच्याना चेग्लोभा, तामारा पोत्योमकिना, ल्युदमिला आभ्देएभा, नेल्ली कोपेइकिना, ल्युदमिला फादेएभाबाट संयुक्त रूपमा भयो । ग्रन्थको लोकार्पण कार्यक्रमलाई रूसी कवि तथा कवयित्रीहरूले आ-आफ्ना कविता पाठद्वारा मनोरम र जीवन्त तुल्याइदिएका थिए । तत्पश्चात् यसै पंक्तिकार कृष्णप्रकाश) श्रेष्ठ) बाट उत्तरदायी सम्पादकसमेत रही 'नेपालका पुराकथा र किम्बदन्ती' ग्रन्थको प्रकाशनमा प्रत्यक्ष रूपले योगदान पुर्याउने रूस विज्ञान प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका निर्देशक डा. भालेरी आन्द्रोसोभ, 'प्राच्य' पत्रिकाको संकृति विभागकी उत्तरदायी सचिव तथा ग्रन्थसम्पादिका- ताच्याना मास्त्युगिना, गाता डिजाइनकर्ता दार्या मोएभा, हरेक खण्डको आरम्भ र पुस्तकको अन्त्यमा प्रकाशित 'तोरण' र 'छेपु' चित्रकी रचयिता रेणुका गुरुड एवं 'प्राच्यविद्या' प्रकाशनालयका प्रमुख इल्या फेदुलोभ र गैरआवासीय नेपाली संघ रूसको तर्फबाट सहयोगीहरूमा वितरणका लागि ५० थान ग्रन्थ खरीद गरी सहयोग

गर्ने रूस राष्ट्रिय समन्वय परिषदका अध्यक्ष रामेश्वर गौतमप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गरियो र ग्रन्थ लोकार्पण समारोहका सहभागी रूसी कवि र कवयित्रीहरूलाई लेखकद्वारा आफ्नो कृति उपहारस्वरूप प्रदान गरियो ।

यस प्रकार रूसको राजधानीमा ग्रीष्मऋतुको घमाइलो दिनमा 'मास्कोभित्रको उद्यान नगरी' भन्न सकिने रूसको जनअर्थतन्त्र विकास प्रदर्शनीस्थलको सांस्कृतिक भवनमा उपस्थित नेपाली र रसियालीहरूको माझमा एक नेपालीको लेखनीबाट निस्सृत भई रूसी भाषामा प्रकाशित 'नेपालका पुराकथा र किम्बदन्ती' ग्रन्थको भव्य लोकार्पण कार्यक्रम अभूतपूर्व साहित्यिक वातावरणमा सुसम्पन्न भयो ।

रूसमा 'हिमालय तथा तिब्बत अनुसन्धाता संघ' गठन

कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ, मास्को, रूस महासंघ

यस सालको वसन्तागमनका साथै रूसको सांस्कृतिक राजधानी सेन्ट-पिटर्सबुर्गमा 'रसियाली हिमालय तथा तिब्बत अनुसन्धाता संघ' ('Russian Association of Researchers on Himalaya and Tibet') नामक रसियाली अनुसन्धानकर्ताहरूको संगठन अस्तित्वमा आएको छ । सन् २०१९ को ५ मार्च (आइतवार) का दिन आयोजित सम्मेलनमा त्यसको स्थापनाको घोषणा गरिएको थियो । यससम्बन्धी प्रकाशित प्रेस-वक्तव्यमा 'हिमालय र तिब्बत क्षेत्र हाम्रो पृथ्वीको अझै पनि अत्यल्प अध्ययन गरिएको व्यापक इलाका रहेको छ र अध्ययनको दृष्टिले कतिपय उच्च हिमाली इलाकाहरू त बाँझै रहेका छन्' भनिएको छ । ज्ञानविज्ञानका विभिन्न क्षेत्रमा कार्यरत विद्वानहरूलाई एउटै साझा संघमा संगठित गरी वैज्ञानिक क्रियाकलापको आयोजना र संयोजनको माध्यमबाट संयुक्त प्रयासद्वारा हिमालय र तिब्बत क्षेत्रको गहन अध्ययन र अनुसन्धान गर्ने उद्देश्यबाट प्रेरित भई स्थापना गरिएको यस संघको कार्यभारबारे उक्त प्रेस-विज्ञप्तिमा अंशतः निम्न कुरा जनाइएको छ :

- 'वैज्ञानिक, मानविकी र सामाजिक क्षेत्रमा हिमालय र तिब्बत क्षेत्रको अध्ययनमा संलग्न रसियाली विद्वानहरूको क्षमता आँकन गर्नु,
- हिमालय-तिब्बत विषयवस्तुमा रसियाली वैज्ञानिकहरूद्वारा सम्पन्न आधुनिक अनुसन्धानको विविधताको प्रदर्शन गर्नु,
- विभिन्न विशेषज्ञता र प्रभागमा छरिएर कार्य गरिरहेका हिमालय र तिब्बतको अध्ययनक्षेत्रमा संलग्न विद्वानहरूमा समन्वय कायम गर्ने लगायत विभिन्न वैज्ञानिक क्रियाकलापको संयोजन गर्नु र अन्तरवैज्ञानिक अनुसन्धानको विकास तथा वैज्ञानिकहरूबीच सहयोगका लागि योगदान पुर्याउनु,

- हिमाल र तिब्बत क्षेत्रको अनुसन्धानमा अन्य संस्थाहरूसँग सहयोग समेत गर्दै वैज्ञानिक सम्मेलन, गोष्ठी, गोलमेच सम्मेलन, सेमिनार, सभा आदिको आयोजना गर्नु,
- हिमालय र तिब्बत क्षेत्रको व्यापक स्थलगत अध्ययनका लागि अभियानको आयोजना लगायत भावी अनुसन्धानको सम्भाव्यताबारे छलफल गर्नु,
- हिमाल र तिब्बत क्षेत्रको अध्ययनमा अन्तराष्ट्रिय सहयोग जुटाउन योगदान पुर्याउनु,
- विभिन्न वैज्ञानिक तथा शैक्षिक क्रियाकलाप संचालन गर्नु आदि ।

उक्त आयोजक सम्मेलनद्वारा रूस विज्ञान प्रज्ञा-प्रतिष्ठानअन्तर्गत जीवशास्त्र संस्थानका वरिष्ठ वैज्ञानिक कार्यकर्ता लेभ बोर्किनको अध्यक्षतामा नौसदस्यीय केन्द्रीय व्यवस्थापन समिति गठन गरिएको छ । त्यस समितिमा नृवंशविज्ञान तथा मानवशास्त्र संग्रहालय (रूसी सम्राट् पिटर प्रथमद्वारा स्थापित कुन्स्तकामेरा) की वरिष्ठ वैज्ञानिक कार्यकर्ता, इतिहासशास्त्रमा महाविद्यावारिधि प्राज्ञिक उपाधिप्राप्त मार्गारिता आल्बेदिल (नवोदित संघको प्राच्यविद्या विभाग प्रमुख) का साथै वनस्पति संस्थानका वरिष्ठ वैज्ञानिक कार्यकर्ता बोरिस गान्निबाल (संघको जीवविज्ञान विभाग प्रमुख) उपाध्यक्ष रहनुभएको छ भने सरोवर विज्ञान संस्थानकी वरिष्ठ वैज्ञानिक कार्यकर्ता ताच्याना सापेलको वैज्ञानिक सदस्य-सचिव निर्वाचित हुनुभएको छ । विश्वप्रसिद्ध राजकीय हर्मिताज संग्रहालयको प्राच्यविभागअन्तर्गत मड्गोलिया, तिब्बत र खोटानसित सम्बन्धित सामग्रीहरूकी रेखदेखकर्ता वरिष्ठ वैज्ञानिक कार्यकर्ता युलिया एलिखिना, रूस विज्ञान प्रज्ञा-प्रतिष्ठान सुदूरपूर्व शाखाअन्तर्गत भूगर्भ तथा भूभौतिक संस्थानका वरिष्ठ वैज्ञानिक कार्यकर्ता सेर्गेइ ज्याब्रेभ, रसियाली जनमैत्री विश्वविद्यालयको पर्यावरण संकायका प्रोफेसर अलेक्सान्द्र निकोल्स्की, मास्को राजकीय विश्वविद्यालयको भूगोलशास्त्र संकायका प्रोफेसर अलेक्सेइ रोमानोभ र अन्तर्राष्ट्रिय तिब्बतविद्या अनुसन्धान संघ (International Association for Tibetan Studies, IATS) का सदस्य, 'नर्तङ्ग' प्रकाशनालयका प्रधान सम्पादक आन्द्रेय तेरेन्तएभ सदस्य चुनिनुभएको छ ।

आयोजक सम्मेलनले उपरोक्त ९ जना समाविष्ट केन्द्रीय व्यवस्थापन समिति चयन गर्नुका साथै ४३ जनालाई त्यसै समारोहमा सर्वसम्मतिद्वारा संघको सदस्यता प्रदान गरेको छ । तिनैमध्ये रूस विज्ञान प्रज्ञा-प्रतिष्ठानमा विद्यावारिधिका लागि अध्ययनकालदेखि सम्बन्धित रही वैज्ञानिक कार्यकर्ताको रूपमा कार्य समेत गरेको यो पंक्तिकार (कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ) ले पनि रसियाली हिमालय तथा तिब्बत अध्येता संघको सदस्यता प्राप्त गरेको तथ्य आज नेपाली पाठकवृन्दलाई सहर्ष सूचित गर्ने सुअवसर पाएको छु । स्मरण रहोस्, उक्त नवोदित संघमा रूस महासंघको विशाल भूभागमा अवस्थित ८५ ओटै संघटक प्रदेशलाई प्रतिनिधित्व गर्ने सेन्ट-पिटर्सबुर्ग र मास्कोका अतिरिक्त आर्खानोल्स्क, पेरमी, ओरेनबुर्ग, इर्कुत्स्क, उलानउदे, खाबारोभ्स्क, भ्लादिभस्कोक, मागादान आदि सुदूरवर्ती शहरहरूमा बसोवास गरिरहेका र प्रज्ञा-प्रतिष्ठान, विश्वविद्यालय, अध्ययन संस्थान, संग्रहालय आदि विभिन्न प्राज्ञिक तथा शैक्षिक संस्थाहरूमा कार्यरत वैज्ञानिकहरूका साथै वैज्ञानिक समूह र निजी क्षेत्रमा अनुसन्धानरत विद्वान्हरू समेत गरी विभिन्न विषयका अनुसन्धाता ६६ जना विद्वान्-विदुषी सदस्यहरूमध्ये २६ जना महाविद्यावारिधि (डक्टरेट) प्राज्ञिक उपाधिधारी विद्वान् र विदुषीहरू

छन् । प्राच्यविद्याको जिम्मेवारी संघका उपाध्यक्ष, इतिहासशास्त्रमा महाविद्यावारिधीप्राप्त विदुषी मार्गारिता आल्बेदिललाई सुम्पिएको छ ।

रूसको उत्तरी राजधानी भनिने सेन्ट-पिटर्सबुर्गमा ४ महीनाअघि मात्र नेपाललगायत हिमाल तथा तिब्बत क्षेत्रको अनुसन्धानमा संलग्न वैज्ञानिकहरूको संघ स्थापनार्थ सम्पन्न भएको आयोजक सम्मेलनले संघको विधान पारित गर्नुका साथै रसियाली विद्वान्-विदुषीहरूलाई सदस्यता ग्रहण गर्नका लागि आह्वान समेत गरेको छ र सन् २०२० को नभेम्बरमा सेन्ट-पिटर्सबुर्गमै रसियाली हिमालय तथा तिब्बत अनुसन्धाता संघको प्रथम अधिवेशन सम्पन्न गर्ने निर्णय लिएको छ ।

के पनि उल्लेखनीय छ भने यस नवोदित संघका संस्थापक अध्यक्ष लेभ बोर्किनले सेन्ट-पिटर्सबुर्ग वैज्ञानिक संघको प्रतिनिधिमण्डलको नेतृत्व गरेर सन् २०१७ को डिसेम्बर महीनामा नेपालको यात्रा गर्नुभएको थियो । मसंगको कुराकानीमा उहाँले सेन्ट-पिटर्सबुर्ग वैज्ञानिक संघ तथा काठमाडौंस्थित विज्ञानको इतिहाससम्बन्धी संग्रहालयबीच जीवशास्त्र, वनस्पतिशास्त्र, भूगोल आदि विषयहरूसहित विज्ञानका विभिन्न क्षेत्रमा सहयोगबारे सम्झौतामा हस्ताक्षर भएको जनाउँदै काठमाडौंस्थित रूसी विज्ञान तथा संस्कृति केन्द्रमा आयोजित भेटघाट कार्यक्रममा नेपाली विद्वान्हरूले रूससँग सहयोग विकासप्रति निकै अभिरुचि देखाएको चर्चा गर्नुभएको थियो र 'हाम्रो बहुआयामिक अनुसन्धान संघको स्थापनाबारे समाचार नेपाली पाठकवृन्दलाई उपयोगी हुनेछ' भन्ने विचार पनि व्यक्त गर्नुभएको थियो । रसियाली हिमाल तथा तिब्बत अध्येता संघले प्रेस-विज्ञप्तिमार्फत् विशाल हिमाल-तिब्बत क्षेत्रको बहुआयामिक विविध प्राकृतिक र बौद्धिक सम्पदा तथा बहुरूपी नृवंशात्मक जनजातिको बहुपक्षीय अध्ययनमा अभिरुचि राख्ने देशविदेशका सबै विद्वान् र संस्थाहरूसँग सहयोग गर्ने तत्परता व्यक्त गरेको छ ।

मस्कोमा स्वागत-सम्मान, पुस्तक लोकार्पण तथा मिलन समारोह

कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ, मस्को, रूस महासंघ

गैरआवासीय नेपाली संघ अन्तरराष्ट्रिय समन्वय परिषदको उपाध्यक्ष जस्तो गरिमामय पदमा रूसमा बसोवास गरिरहेको नेपाली समुदायका प्रतिनिधि डा. बद्री केसी निर्वाचित हुन सफल भएको उपलक्ष्यमा २२ डिसेम्बर २०१९ (आइतवार) का दिन रूसको राजधानीस्थित नेपाली राजदूतावासको सभाकक्षमा आयोजित स्वागत-सम्मान समारोह भव्यतापूर्वक सुसम्पन्न भयो ।

गैरआवासीय नेपाली संघ रसियाका अध्यक्ष शिवमणि भुर्त्यालको सभापतित्वमा सम्पन्न एवं महासचिव इन्द्रप्रसाद्र भुसालबाट संचालित सम्मान, लोकार्पण तथा मिलन समारोहका विशेष अतिथिको रूपमा महामहिम नेपाली राजदूत ऋषिराम घिमिरेका साथै राजदूतावास परिवार, रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजका अध्यक्ष मिखाइल नेक्रासोभसहित यस संस्थाका प्रतिनिधिहरू, गैरआवासीय नेपाली संघ रूस राष्ट्रिय समन्वय परिषदका साथै मास्कोमा रहेका

नेपालीहरूका विभिन्न सामाजिक र साहित्यिक संस्थाका प्रतिनिधिहरू तथा रूस लेखक संघका प्रतिनिधि-सदस्यहरूको पनि उल्लेख्य उपस्थिति रहेको थियो ।

रूसका लागि नेपाली राजदूत ऋषिराम घिमिरेज्यूले गैरआवासीय नेपाली संघको केन्द्रीय उपाध्यक्षको पदमा निर्वाचित डा. बट्टी केसीसहित यस संस्थाको केन्द्रीय सदस्यमा पुनःनिर्वाचित एकनारायण चापागाईं तथा गैरआवासीय नेपाली संघको यूरोप क्षेत्र संयोजक र भाषासाहित्य उपसमितिको संयोजक भई आफ्नो कार्यकाल कुशलतउकूर्वक पूरा गरी हाल अनरेरी काउन्सिल मेम्बरमा नियुक्त गोविन्दप्रसाद गौतमको सम्मानमा रूसमा रहेका नेपालीहरूले आयोजना गरेको भेलामा उपस्थित भएका सम्पूर्ण नेपालीहरू र रसियाली मित्रहरूको हार्दिक स्वागत गर्दै नजिकै आइरहेको अन्तरराष्ट्रिय नयाँ वर्ष २०२० को उपलक्ष्यमा नयाँ नयाँ उपलब्धि र उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना व्यक्त गर्नुभयो ।

गैरआवासीय नेपाली संघ रूसका महासचिव इन्द्रप्रसाद भुसालद्वारा सञ्चालन गरिएको समारोहमा गैरआवासीय नेपाली संघका केन्द्रीय सदस्य डा. एकनारायण चापागाईं, विश्व नेपाली साहित्य महासंघ रूस शाखाका अध्यक्ष गोविन्दप्रसाद गौतम, नेपाली छात्रसंघ जनमैत्री विश्वविद्यालयका अध्यक्ष प्रबल प्रधान प्रभृतिबाट डा. बट्टी केसी गरिमामय उपाध्यक्ष पदमा अत्यधिक बहुमतद्वारा निर्वाचित भएकोमा बधाई ज्ञापन गरिएको थियो भने मिखाइल नेक्रासोभले रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजका एक कर्मठ कार्यकर्ता डा. बट्टी केसी विश्वभर छरिएर रहेका नेपालीहरूको संस्थाको उपाध्यक्ष पदमा निर्वाचित भएको सन्दर्भमा हर्षप्रकट गरेका थिए ।

गैरआवासीय नेपाली संघको स्थापनाकाल सन् २००३ देखि नै यस संघको राष्ट्रिय र अन्तरराष्ट्रिय समन्वय परिषदमा विभिन्न पदभार सम्हाल्दै केन्द्रीय महासचिवको पदमा रही गैरआवासीय नेपाली अभियानको श्रीबृद्धिमा योगदान पुर्याउँदै गतः १५-१७ अक्टोबर २०१९ मा काठमाडौंमा सम्पन्न नवौं विश्वसम्मेलनबाट उपाध्यक्ष पदमा निर्वाचित डा. बट्टी केसीका साथै केन्द्रीय यूरोप क्षेत्र उपसंयोजक तथा भाषासाहित्य उपसमितिको संयोजकको कार्यभार सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्ने गोविन्दप्रसाद गौतम र मस्कोमा गतः २५ अगस्तमा सम्पन्न नवौं राष्ट्रिय सम्मेलनबाट रूसको प्रतिनिधिको रूपमा दोस्रोपटक पनि निर्विरोध निर्वाचित भई पुनः केन्द्रीय सदस्यको पदमा बहाल भएका डा. एकनारायण चापागाईंप्रति सबै वक्ताहरूद्वारा हार्दिक सम्मान जनाइएको थियो । महामहिम राजदूतज्यू, रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजका अध्यक्ष र रूस राष्ट्रिय समन्वय परिषदका अध्यक्षबाट डा. बट्टी केसी, गोविन्दप्रसाद गौतम र डा. एकनारायण चापागाईंलाई क्ललध्वनिका साथ सम्मानपत्र प्रदान गरिएपछि सभापतिको आशनबाट शिवमणि भुर्त्यालबाट तीनैजना सम्मानित केन्द्रीय पदाधिकारीहरूप्रति हार्दिक बधाई र शुभेच्छा ज्ञापन गर्नुका साथै सम्मान समारोहको प्रथम खण्डको समापन गरियो ।

समारोहको दोस्रो खण्डमा गैरआवासीय नेपाली संघ भाषासाहित्य उपसमितिको तर्फबाट प्रकाशित तथा कृष्णप्रकाश श्रेष्ठबाट रूसी भाषामा अनूदित नेपालका ४८ जना लेखककविहरूको लेखनीबाट निसृत नेपाली आख्यान तथा कविता विधाका विभिन्न कृतिहरूको संकलन 'नेपाली कविता संगम' का साथै कवयित्री नाज सिंहबाट नेपाली, मैथिली र हिन्दीमा

रचिएका कविताहरूको त्रिभाषिक संग्रह 'तिरर्खा' पनि लोकार्पण गरिएको थियो । यी दुवै कृतिहरूको विमोचन नवौं अन्तरराष्ट्रिय गैरआवासीय नेपाली सम्मेलनको क्रममा नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठानका कुलप्रति गंगाप्रसाद उप्रेतीबाट भएको थियो । रूसी भाषामा 'नेपाली साहित्य संगम' को सम्पादन र कवितानुवादमा सहयोग गर्ने रूसी कवयित्रीहरू -ल्युदमिला सालितकोभा, ल्युदमिला आभ्देएभा, तामारा पोत्योमकिना, ताच्याना चेग्लोभा, नेल्ली कोपेयकिना, फातिमा सोलो) बाट रूसी भाषामा कविता पाठ पनि गरिएको थियो । महामहिम नेपाली राजदूत ऋषिराम घिमिरे, गैरआवासीय नेपाली संघका केन्द्रीय उपाध्यक्ष डा. बट्टी केसी, राष्ट्रिय समन्वय परिषद रूसका अध्यक्ष शिवमणि भुर्त्याल, विश्व नेपाली साहित्य महासंघ रूसका अध्यक्ष गोविन्दप्रसाद गौतम, रूस-नेपाल सहयोग तथा मैत्री समाजका अध्यक्ष मिखाइल नेक्रासोभबाट पुस्तक लोकार्पण गरिएपश्चात् यस पंक्तिकार (कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ) लाई 'गैरआवासीय नेपाली संघ अन्तर्राष्ट्रिय समन्वय परिषद् भाषासाहित्य उपसमिति प्रथम अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन - २०१९' द्वारा "प्रवासमा नेपाली भाषा र साहित्यको विकास र श्रीबृद्धिका लागि" सर्वप्रथम प्रदान गरिएको सम्मानपत्र हस्तान्तरण गरिएको थियो ।

समारोहको तेस्रो खण्डमा रूसमा उच्चशिक्षा हासिल गर्नका लागि आएका नेपाली विद्यार्थीहरूलाई नेपाली छात्रसंघ (जनमैत्री विश्वविद्यालय) को तर्फबाट स्वागत गरिएको थियो । कार्यक्रमको बीच-बीचमा नेपाली छात्रछात्राहरूबाट नृत्य प्रस्तुति पनि गरिएको थियो ।

कार्यक्रमको समाप्तिपश्चात् समारोहका सहभागीहरूको सम्मानमा रात्रीभोजको आयोजना गरिएको थियो । समारोहका सहभागीहरू परस्परमा शुभकामना, भलाकुसारी र विचारको आदानप्रदान गर्दै रमाइलो वातावरणमा फोटो खिचनमा व्यस्त देखिन्थे । यस साल डिसेम्बरको अन्त्यतिर समेत मस्कोमा हिउँ नपरेको भए तापनि अन्तर्राष्ट्रिय नयाँ वर्ष सन् २०२० नजिकै आइरहेको सन्देशस्वरूप नववर्षको स्वागतार्थ नेपाली राजदूतावासको प्रवेशकक्षमा समेत तलेसल्ला सजाएर राखिएको थियो.

रूसी नवयुवती आनास्तासिया लोडिकनालाई बौद्धदर्शनमा

विद्यावारिधिको उपाधि प्रदान

कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ, मस्को, रूस महासंघ

रूस विज्ञान प्रज्ञाप्रतिष्ठान दर्शनशास्त्र संस्थानमा रूसी नवयुवती विदुषी आनास्तासिया लोडिकनाद्वारा विद्यावारिधि प्राज्ञिक उपाधिका लागि 'पाली वाङ्मयको संरचनामा दार्शनिक-धार्मिक वादविवादको रूपमा 'पुद्गल-स्वत्वबारे वार्तालाप' ('कथावत्थु १.१') शीर्षकमा तयार पारिएको दर्शनशास्त्रको इतिहासविषयक शोधग्रन्थको पुर्पक्षका लागि २१ जनवरी २०२० (मङ्गलवार) का दिन विद्वत् परिषदको बैठक बोलाइएको थियो । त्यस पुर्पक्षको एक पर्यवेक्षकको रूपमा यस

पंक्तिकार (कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ) को पनि उपस्थिति रहेको थियो ।

पूर्वनिर्धारित समयअनुसार दिउँसो ठीक ३ बजे दर्शनशास्त्र संस्थानसको विद्वत् परिषद्की सचिव एन. भोल्कोभाबाट विधिवत् बैठक संचालनका लागि आवश्यक कागजातसहित सबै तैयारी पूरा भएको सूचना दिनासाथ विद्वत् परिषद्की अध्यक्ष, हेगेलको दर्शनशास्त्रकी विज्ञ, प्रोफेसर नेल्ली मोत्रोसिएभाले बैठक संचालन गरेकी थिइन् । सर्वप्रथम आवश्यक अनुसन्धान पूरा गरेर शोधग्रन्थ पेश गर्ने आनास्तासिया लोड्किनाले प्राचीन बौद्धदर्शनमा 'स्वत्व' लाई स्वीकार्ने पुद्गलवादी तथा 'स्वत्व' को नकार गर्ने थेरावादी सम्प्रदायका दुई प्रतिनिधिबीच तर्कवितर्कको रूपमा गरिएको वादविवाद अभिलेख गरिएको प्राचीनतम बौद्धदर्शन प्रतिबिम्बित मूल पाली ग्रन्थ 'पुद्गल-कथा' को रूसी भाषामा अनुवाद समेत गरेर शोधखोजद्वारा तयार पारिएको शोधग्रन्थको सारसंक्षेपसहित त्यसको समसामयिकता तथा औचित्यको समेत सारगर्भित तर स्पष्ट भाषामा पुष्टि गरेपछि शोधग्रन्थ तयार पार्नका लागि वैज्ञानिक नेतृत्व प्रदान गर्ने साहित्यशास्त्रमा महाविद्यावारिधिप्राप्त गरेकी र प्राच्यविद्या संस्थानको प्राचीन इतिहास तथा संस्कृति विभागमा कार्यरत प्रोफेसर, वयोबृद्धा विदुषी भिक्टोरिया भेर्तोप्रादोभाले शोधग्रन्थको वकालत गर्दै पाली भाषाको 'पुद्गल' शब्दले 'पुंस्' अर्थात् सामान्य 'लोमनेमान्छे' भन्ने अर्थ बोध गराउने र त्यसको दार्शनिक चरित्र प्रष्ट्याउन 'स्वत्व' पारिभाषिक शब्द जोडेर शोधग्रन्थको मूल विषयवस्तु स्पष्ट पारिएको बताउँदै प्रारम्भिक बौद्ध दर्शनका लागि परमात्माको पर्यायवाची उच्चस्तरीय 'पुरुष' शब्द मान्य नहुने हुँदा 'स्वत्व' को अर्थबोध गराउने निम्नस्तरीय 'पुद्गल' शब्दको प्रयोग दार्शनिक दृष्टिले ग्रहण गरिएको कुरा छर्लंग पारेकी थिइन् ।

विद्वत् परिषद्की सचिवले प्रस्तुत शोधग्रन्थको सन्दर्भमा विभिन्न प्राच्यविद्या विशारदहरूबाट प्राप्त टीकाटिप्पणी पढेर सुनाएपछि शोधग्रन्थका दुई प्रतिपक्षी विद्वान्हरू अर्थात् वैज्ञानिक अनुसन्धान विश्वविद्यालयको मानविकी विज्ञान संकायकी प्राध्यापिका नातालिया कानाएभा तथा दर्शनशास्त्र, संस्कृतिविद्या तथा मंगोलियाविद्या विभागका प्रमुख सेर्गेइ लेपेखोभले आफ्नो लिखित समालोचनाको सारसंक्षेप र थप विचार पनि राखेका थिए ।

प्रोफेसर सेर्गेइ लेपेखोभले आफ्नो मन्तव्यमा रूसमा पाली वाङ्मयको रूसी भाषामा अनुवादको संक्षिप्त इतिहास नै प्रस्तुत गरेका थिए । उदाहरणार्थ, प्रस्तुत शोधग्रन्थको मूलस्रोत पाली भाषाको कृति 'पुद्गल-कथा' को अंग्रेजी अनुवाद सन् १९१५ मा भएको थियो भने बुद्धधर्मको क्षेत्रगत अध्ययनका लागि नेपाल लगायत भारत, श्रीलङ्का र म्यानमार (बर्मा) को यात्रा गर्ने प्रकाण्ड रूसी विद्वान् इभान मिनाएभले रूसमा यस कृतिको बारेमा चर्चा गरेका थिए । सोभियत कालमा संस्कृत र पाली भाषाबाट धार्मिक साहित्यको अनुवाद गर्नु सम्भव थिएन, तर सन् १९६० मा सर्वप्रथम बल्लतल्ल 'धम्मपद' को रूसी अनुवाद प्रकाशित भयो र संस्कृत भाषाबाट पनि 'ऋग्वेद', 'उपनिषद्' लगायत विभिन्न कृतिहरूको अनुवाद प्रकाशित भएका थिए । अहिले बल्ल आनास्तासिया लोड्किनाबाट पाली भाषाको प्रारम्भिक दर्शनसम्बन्धी कृति रूसी भाषामा प्रकाशित भएको छ ।

राजकीय विश्वविद्यालयअन्तर्गत एशिया-अफ्रिका संस्थानबाट संस्कृत र पाली भाषासाहित्यको अध्ययन गरेर स्नातक

उपाधि प्राप्त गरेपछि विद्यावारिधिका लागि पाली वाङ्मयको अध्ययनमा संलग्न आनास्तासिया लोङ्किनाले प्रारम्भिक बौद्धदर्शनको विषयमा शोधकार्य गरिन् र यस विषयमा 'दार्शनिक पत्रिका', 'दर्शनशास्त्रको इतिहास', 'दर्शनशास्त्रका समस्याहरू', 'मास्को विश्वविद्यालयको सन्देश' आदि विभिन्न वैज्ञानिक पत्रिकाहरूमा उनका ११ वटा लेखहरू प्रकाशित भएका थिए। नवयुवती आनास्तासिया लोङ्किनालाई प्रारम्भिक बौद्धदर्शनको विषयमा विद्यावारिधिको प्राज्ञिक उपाधि प्रदान गरिनु रूसमा पाली बौद्धवाङ्मयको अध्ययनले भविष्यमा गहन रूप लिनै कुराको द्योतक हो भन्न सकिन्छ। बुद्धको जन्मभूमि र सम्भवतः पाली भाषाको उद्गमस्थल समेत रहेको नेपालका लागि यो विशेष उपलब्धि हो भन्न सकिन्छ। रूसी विदुषी आनास्तासिया लोङ्किना अहिले आफ्नो शोधग्रन्थको आधारमा एक गहकिलो पुस्तक प्रकाशन गर्ने प्रयासमा संलग्न रहेकी छन् र भविष्यमा पनि उनका बौद्धदर्शनविषयक कृतिहरूको प्रकाशनद्वारा नेपाली पाठकहरू समेत लाभान्वित हुने छन् भन्ने विश्वास छ।

रूसका प्रादेशिक साहित्यकर्मीहरूको वृहत् सम्मेलन

कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ, मस्को, रूस महासंघ

रूसको राजधानीमा अवस्थित सामाजिक सभाको भव्य भवनको सातौं तलामा ३० जनवरी २०२० (वृहस्पतिवार) का दिन बिहानदेखि साँझसम्म साहित्य महोत्सव समारोह कोषको पत्रिका-सञ्जाल 'लिफ्त' का क्षेत्रीय सम्पादकहरूको आठौं अधिवेशन, यूरोसिया जन परिषदअन्तर्गत साहित्य समितिको तृतीय वार्षिक सभा तथा रसियाली जन परिषदअन्तर्गत साहित्य समितिको द्वितीय वार्षिक सभा संयुक्त रूपमा संचालित तीन बैठकमा सुसम्पन्न भयो। उपरोक्त तीनओटै साहित्यिक संगठनको नेतृत्व गर्ने कवयित्री मार्गारिता आलमुहामेदोभा (साहित्यिक नाम - मार्गारिता आल) को सभापतित्वमा सञ्चालित त्यस साहित्य सम्मेलनका अतिथिको रूपमा रूसी वाङ्मय प्रज्ञाप्रतिष्ठानका प्राज्ञ गेओर्गी ओसिपोभ, मास्कोस्थित गोर्की साहित्य संस्थानका प्रोरेक्टर (उपकुलपति) सेर्गेइ दिमित्रेन्को प्रभृतिका साथै नेपाली साहित्यकर्मीको हैसियतले यस पंक्तिकार (कृष्णप्रकाश श्रेष्ठ) लाई पनि निम्त्याइएको थियो।

प्रथम बैठकमा रूस महासंघका विभिन्न अञ्चलको प्रतिनिधित्व गर्ने साहित्य महोत्सव समारोह कोषको पत्रिका-सञ्जाल 'लिफ्त' का कतिपय सम्पादकहरूले यस बहुजनजातीय 'लिफ्त' पत्रिकाको प्रकाशनसामु रहेका आर्थिक अभाव, गुणस्तरीय सामग्री र स्थानीय स्रष्टाहरूका कृतिहरूको रूसी भाषामा र रूसी भाषाका कृतिहरूको जनभाषाहरूमा अनुवादकहरूको अभाव, सम्पादकहरूको पेशागत ज्ञानको कमी आदि विभिन्न समस्याहरू र उपलब्धिहरूबारे चर्चा र विचारको आदान-प्रदान गरेका थिए। गोर्की साहित्य संस्थानका प्रोरेक्टर दिमित्रेन्कोले विभिन्न अञ्चलका लागि वार्षिक ३० जनालाई अध्ययनार्थ छात्रवृत्ति प्रदान गरिने हुँदा सम्पादकहरूको गुणस्तर वृद्धिमा यसको उपयोगबाट सहयोग प्राप्त हुने स्मरण गराउनुभयो भने सम्मेलनमा उपस्थित अन्य विशेषज्ञहरूद्वारा पनि राय-सल्लाह व्यक्त गरिएको थियो।

गुणस्तरीय पत्रिका तयार पार्न सकिएको खण्डमा आर्थिक समस्याको समाधन समेत निकाल्न सकिने विचार मार्गारिता आलबाट उदाहरणसहित व्यक्त गरिएको थियो । यसरी गहन विचार-विमर्शपश्चात् ठोस निर्णयहरू लिइएका थिए । स्मरण रहोस्, रूसी भाषामा 'लितेरातुर्नी फेस्टिभाल फेस्टिभालेड' भनिने साहित्यिक संस्थाको नामको आद्याक्षर जोडेर पत्रिकाको शीर्षक 'लिपफ्त' राखिएको हो र रूसी भाषामा उच्चारणसाम्यको दृष्टिले यसको अर्थ 'माथि उचाल्नु' अर्थात् भावार्थ चाहिँ 'विकास गर्नु' भन्ने हुन्छ । नेपालीमा उल्था गर्दा 'साहित्यिक महोत्सव समारोह' भनिने संगठनको पत्रिकाको उद्देश्य पनि साहित्यिक उत्थान नै हो । सभापतिको आसनबाट मार्गारिता आलद्वारा गतः वर्ष 'लिपफ्त' पत्रिकाको प्रकाशन र अन्य साहित्यिक गतिविधिमा रियाजान अञ्चल प्रथम र साइबेरियाको त्युमेन अञ्चल द्वितीय भएको घोषणा गर्नुभयो ।

सम्मेलनको द्वितीय बैठकमा यूरोसिया जन परिषदअन्तर्गत साहित्यिक समितिको वार्षिक सभाको भव्य उद्घाटन भयो । यूरोसिया जन परिषदकी प्रथम उपाध्यक्ष स्वेतलाना स्मिपर्भति पदाधिकारीहरूको वक्तव्यपश्चात् सम्मेलनका अतिथिहरूको सम्मान र उनीहरूबाट मन्तव्य प्रस्तुतिको कार्यक्रम सम्पन्न गरियो । मलाई मन्वमा बोल्ने अवसर प्रदान गरिराख्दा मैले नेपालमा ज्ञानकी देवी सरस्वतीको पूजा गर्ने वसन्त पञ्चमीकै दिन रूसका विभिन्न अञ्चलका लेखककविहरूको सम्मेलनको सहभागी भई नयाँ रूसी मित्रहरूसित परिचित हुन पाउँदा खुशी लागेको अभिव्यक्ति दिँदा ताली बजाएर स्वागत गरिएको थियो । नेपाल र रूसबीच साहित्यिक आदानप्रदान र अनुवादको चर्चा गर्दा सानो कविता नेपालीमा सुनाउने अनुरोध गरियो र मैले लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'मुनामदन' र अलेक्सान्द्र पुशिकनको 'जिप्सी' काव्यको दोहोरो अनुवाद एउटै गातामा प्रकाशित द्विभाषिक पुस्तकबाट 'जिप्सी' को प्रारम्भिक अंश पाठ गरेको थिएँ । क्रिमियाको फिओदोसियाको पुस्तकालयका लागि किताब दिने अनुरोध पनि सम्मेलनका अध्यक्षलाई उपहारस्वरूप पुस्तकहरू पछि उपलब्ध गराउने वचन दिई रूसी भाषामा 'नेपाली कविता कुञ्ज', 'स्वस्थानी', 'नेपालमा पशुपन्थीको पूजा' लगायत केही पुस्तक ओक्साना भात्सलाई सुम्पिदिँ । आफ्नो मन्तव्यको अन्त्यमा मैले हाम्रा दुई देशका जनताबीच साहित्यिक सम्बन्धको गहन विकासका लागि संयुक्त प्रयासबाट रूसका विभिन्न अञ्चलका कविताहरूको नेपालीमा र नेपाली कविताहरू रूसी भाषामा अनुवाद गरी प्रकाशनार्थ संकलन तयार पार्ने आह्वान गर्दै 'पर्यटन वर्ष' घोषित सन् २०२० मा वा अनुकूल समयमा बुद्धको जन्मभूमि नेपालको यात्रा गर्ने आग्रह गरेको थिएँ । सम्मेलनले रूसी पेन-सेन्टरका उपाध्यक्ष बोरिस एभ्सेएभलाई सहअध्यक्षको पदमा निर्वाचित गर्नुका साथै सचिवको रिक्त पदमा मारिना कोलोभाजोभालाई सर्वसम्मतिबाट निर्वाचित गरेको थियो ।

सम्मेलनको तेस्रो बैठकमा विगतका कमजोरी र उपलब्धिहरूको समीक्षा गरिनुका साथै भावी कार्यक्रमको रूपरेखा खिचिएको थियो । साहित्यिक महोत्सवको आयोजना लगायत अंशतः यूरोशियाका प्रतिनिधि स्रष्टाहरूका साहित्यिक कृतिहरूको रूसी भाषामा अनुवाद समेत गरी 'यूरोशियाको छवि' वा कुनै राम्रो शीर्षक सोचेर हरेक क्षेत्र वा गणतन्त्रप्रति समर्पित बेग्लाबेग्लै संकलन प्रकाशित गर्दै जाने समेत निर्णय लिइएको छ । यस वर्षको मोटमोटी कार्यक्रममा आगामी १ जूनमा मस्कोमा साहित्य महोत्सव समारोहको आयोजना, ३ जुलाईमा रसियाली पुस्तक प्रकाशन संघ र प्रेस एजेन्सीसँग सहकार्य गर्दै मस्को लालमैदानमा सम्पन्न हुने पुस्तक मेलाअन्तर्गत कार्यक्रम, फासीवादविरुद्ध महान देशभक्तिपूर्ण युद्ध

(सन् १९४१-१९४५) मा विजयप्राप्तिको ७५-रौं वाषिकोत्सवप्रति समर्पित कार्यशाला आदि समावेश गरिएका छन् ।

अन्त्यमा विशिष्ट योगदान दिने व्यक्तित्वहरू र संस्थालाई समेत पदक, सम्मानपत्र र प्रशंसापत्र प्रदान गरिएको थियो । विभिन्न क्षेत्रका निवासीहरूलाई एकबद्ध पादैँ सांस्कृतिक आदानप्रदानद्वारा आपसी सद्भाव र मैत्री सम्बन्धको सुदृढीकरणमा योगदान पुर्याए वापत् यूरोसिया जन परिषदअन्तरगत साहित्यिक संगठनलाई प्रदान गरिएको स्वर्णपदक त्यस संगठनकी अध्यक्ष मार्गारिता आललाई हस्तान्तरण गरिएको थियो । साहित्यिक विकासमा योगदान पुर्याउने 'लिफ्त' पत्रिकाका कतिपय सम्पादकहरूलाई पदक र प्रशंसापत्र प्रदान गरिनुका साथै सम्मेलनमा उपस्थित सबै साहित्यकर्मीहरूलाई सम्मेलनमा सहभागिताको प्रमाणपत्र प्रदान गरिएको थियो । मलाई पनि यस्तो प्रमाणपत्रका साथै यूरोसिया एवं रूस जन परिषदको साहित्यिक संगठन तथा साहित्य महोत्सव समारोह कोष 'लिफ्त' को तर्फबाट 'साहित्यमा उच्चतम नागरिक अडान तथा सिर्जनात्मक अन्तरसहयोगका लागि' भन्ने अभिलेखअङ्कित 'कृतज्ञता ज्ञापनपत्र' प्रदान गरिएको थियो ।

विशेष खुशीको कुरा के भने सन् २०२० को आरम्भमै रूसका विभिन्न अञ्चलका साहित्यकर्मीहरूसित मेरो व्यक्तिगत चिनापची भएको छ । उदाहरणार्थ, यूरोसिया जन परिषदको साहित्यिक संगठनकी नवनिर्वाचित सचिव मारिना कोलोभाजोभाका अतिरिक्त मस्कोबाट पश्चिममा पर्ने बेलारूस गणतन्त्रका साहित्यकार अलेक्सान्द्र रात्केभिच, दक्षिणमा क्रिमिया गणतन्त्रका साहित्यकार अलेक्सान्द्र आकुल्येभ, सेभास्तोपोल (क्रिमिया) का साहित्यकार कन्स्तान्तिन स्वीरिदोभ, फेओदोसिया (क्रिमिया) की लेखिका ओक्साना भात्स्क, सोची (क्रास्नोदार अञ्चल) का कवि अलेक्सान्द्र भेप्रोक, उत्तर-पूर्वमा त्युमेन अञ्चल (साइबेरिया) की कवयित्री एकातेरिना भोलोदिना प्रभृति लेखक-कवि तथा सम्पादकहरूसंग र खास गरी रूसमा बौद्धधर्माबलम्बीहरूको बसोवास रहेको तुभा गणतन्त्रकी कवयित्री जोया दोन्गाकका साथै कवि मार सालिम र यूरोपमै बौद्धधर्माबलम्बीहरूको बसोवासको एक मात्र क्षेत्र काल्मिकिया गणतन्त्रकी कवयित्री भालेन्टिना बूभान र लेखिका एलेना ओल्झेएभा (साहित्यिक उपनाम: दिलभ्रिन ओक्न) संग परिचित हुने र पुस्तकोपहार आदान-प्रदान गर्ने सुअवसर प्राप्त भएको थियो । यस भेट-परिचयको क्रममा आपसी परिचय गर्नुका साथै संयुक्त रूपले नेपाली तथा रूसी भाषासाहित्यको पारस्परिक अनुवादको समेत योजना बनाउने सम्भावना पाइएको छ ।

उल्लासपूर्ण वातावरणमा सम्मेलनको विर्सजनपश्चात् जलपानका लागि मध्यान्तरपछि रूसका विभिन्न जनजातिहरूको राष्ट्रिय पोशाकधारी शौकीन कलाकारहरूबाट विभिन्न राष्ट्रिय वाद्यबाजाहरूको धून र लयमा सांस्कृतिक कार्यक्रम पनि प्रस्तुत गरिएको थियो । यसरी सन् २०२० को पहिलो महिनाको अन्तिमतिरको साँझपख मस्कोका सडकहरूमा केही दिनअघि मात्र पर्न थालेको सेतो हिउँका कणहरू फुरफुर उडिरहेका थिए भने रूसका राष्ट्रिय जनगीत र लयहरूको गुञ्जन जारी रहेको रूसको सामाजिक सभाको भवनमा चाहिँ रमाइलो साँझ निकै बेरसम्म लम्बिएको थियो ।

महत्तर सदस्य असीत राईको लघु वृत्तचित्र उद्घाटन

सिलगढी: साहित्य अकादेमी नयाँ दिल्लीबाट निर्मित वरिष्ठ साहित्यकार, उपन्यासकार, कवि महत्तर सदस्य असीत राईमाथि 32 मिनटको लघु वृत्तचित्र (डोकोमेन्ट्री) फिल्म डा. जीवन नामदुङ (साहित्य अकादेमी नेपाली भाषा साहित्यको परामर्श समितिका संयोजक)-को बाहुलाबाट उद्घाटन स्थानीय सालबारी रोजकफी क्याफेको केन्द्रमा सम्पन्न भयो । यस समारोहमा प्रमुखरूपले डा. जीवन राणा (साहित्य अकादेमी नयाँ दिल्ली नेपाली भाषा साहित्यका परामर्श समितिका सदस्य) दिलिप तिवारी (संस्थापक सिलगढी नन्दी तिवारी स्मृति प्रतिष्ठान) सूर्यप्रसाद परासर (वरिष्ठ शिक्षक), सिसिलिया परासर (वरिष्ठ शिक्षिका), श्रीमति मीना लामा (वरिष्ठ शिक्षिका), राजेन्द्र ढकाल (कथाकार । अनुवादक), युवाराज काफ्ले (वरिष्ठ कथाकार, नेसाप्रसका अध्यक्ष), रूबेन गुरूङ (कथाकार), रोशन डी. लामा (रोज कफी क्याफेका स्वामी), सुकराज दियाली (कवि।समालोचक) मुख्यरूपले उपस्थित थिए ।

महत्तर सदस्य असीत राई-माथि निर्मित लघुवृत्तचित्र (डोकोमेन्ट्री फिल्म) को निर्माता साहित्य अकादेमी नयाँ दिल्ली जसको निर्देशनमा संजय महर्षि र सह-निर्देशन मीनकित लेप्चा स्थान ध्वनि जयप्रकाश गुप्त र मीनकित लेप्चा, संवाद राजु लेप्चा साथै गायक।गायिका अबीचन्द्र मोथे, नर्वदास मोथे, रोजी राई, विरू राई, पार्श्व गायन विष्णु सुब्बाले गरेका छन् । राईको नयाँ क्षितिजको खोज-लाई आधार मानेर तयार गरेका वृत्तचित्रमा दार्जीलिङको ऐतिहासिक पृष्ठलाई चियाबारीको आर्थिक व्यवस्था र धार्मिक परम्परा र संस्कारको आधारमा दार्जीलिङको गोर्खाहरूको पुजा-आजा मन-मन्दिरलाई पनि समावेश गरेका छन् । महानदी चियाबारीदेखि खरसाङ, दार्जीलिङको टोय ट्रेन एवं यातायातको व्यवस्थालाई अर्जिनल दृष्यमा प्रस्तुत गरेका छन् । महत्तर सदस्य असीत राईको लेखकीय जीवनमा छेकेको प्रथमिक संघर्षशील जीवनदृश्यले दर्शकको हृदय छोएको छ । यति कम्ति समयमा धेरै विषयवस्तु र पहाडको सुन्दर प्राकृतिको सुन्दरतालाई पनि दर्शाएको पाइन्छ । 32 मिनटको वृत्तचित्र दर्शनपछि उपस्थित अतिथि एवं समारोह प्रमुख डा. जीवन नामदुङसहित सम्पूर्णले एकमिनटको मौनधारण काश्मीरमा देशको निम्ति शहीद भएका 40-जना शहीद, वरिष्ठ समाज सेवक के.पी.मल्ल, हिन्दीका वरिष्ठ साहित्यकार, प्रा. डा. नामवर, भाषाविद् प्रा.डा. बालकृष्ण पोखरेलको आत्माले शान्ति पावोस् भनी मौनधारण गर्‍यो । उद्घाटन समारोहलाई सम्बोधन गर्दै डा. जीवन नामदुङले भन्नु भयो-महत्तर सदस्य असीत राई-माथि साहित्य अकादेमीले 40 वर्षको अवधिमा निर्माण गरेको महत्वपूर्ण लघुवृत्तचित्र हो । यो भन्दा अघि साहित्य अकादेमीले सानु लामा-माथि निर्माण गरेका थिए । यस्तो डकुमेन्ट्री फिल्म अन्य भाषामा थुप्रै बनिएका छन् । तर हाम्रो नेपाली भाषा, साहित्यमा 40 वर्षको समयको अवधिमा बनिएको दुईवटा मात्रै डकुमेन्ट्री फिल्म छ । यस्ता डकुमेन्ट्री फिल्मले भारतीय नेपाली साहित्यकारको एवं लेखकहरूको मूल्याङ्कन मात्रै होइन, हाम्रो भाषा साहित्य सांस्कृतिक राष्ट्र बजारमा पुग्ने कामले हामीलाई जोड्ने सेतु तयार हुन्छ । हाम्रो साहित्यकारको महत्वलाई, हाम्रो साहित्यकारको लेखन र विषयवस्तु राष्ट्रव्यापी भएर अघि बढ्छ । आजको उद्घाटनमा उपस्थित साहित्यकार र दर्शकले डकुमेन्ट्री फिल्मबाट आनन्दसहित धेरै जानकारी हासिल गरे । अन्तमा रोज कफी क्याफे सालबारीका स्वामी रोसन डी, लामाले उपस्थित वरिष्ठ साहित्यकारहरूलाई खदा लगाएर स्वागत र धन्यवाद ज्ञापन गरे भने रोज कफी क्याफेका स्वामी डी. लामाको पक्षबाट सेलरोटी, जातीय खाद्य विभिन्न प्रकारको अचार एवं खाना पेश गरे । अब चाँडै साहित्य अकादेमीले राष्ट्रभरि यो डकुमेन्ट्री फिल्म वितरण गर्ने जानकारीसहित उद्घाटन समारोह समाप्त गर्‍यो ।

साहित्यिक मूलबाटो अनलाईन ई-पत्रिका

प्रधानसम्पादक

डा. लेखनाथ काफ्ले (ताइवान), विश्व नेपाली साहित्य महासंघ

सम्पादक

नवराज न्याउपाने, मनोज कंडेल, चेतनारायण ज्ञवाली, सुदर्शन पाण्डे, शंकर पन्थी र कपिल अधिकारी

संरक्षक

सुरेन्द्र लिम्बू (भारत) अध्यक्ष: विश्व नेपाली साहित्य महासंघ, विश्व केन्द्रीय समिती

प्रकाशन तथा वितरण (सम्पूर्ण कार्य स्वयंसेवाका लागि गरिएको र निःशुल्क वितरित)

विश्व नेपाली साहित्य महासंघ विश्व केन्द्रीय समिती

आवरण तथा साजसज्जा: डा. लेखनाथ काफ्ले

आवरण फोटो: वेबसाइटहरू बाट तथा अन्तिम पृष्ठ फोटो: मनोज कंडेल (सुर्यअस्त सिन्धु ताइवान)

सम्पर्क तथा सृजना सम्प्रेषण : gfnl.letter@gmail.com

website: www.gfnl.org
